

МЛАДНЯК

ШТОМЕСЯЧНАЯ

ЛІТАРАТУРНА — МАСТАЦКАЯ. ГРАМАДЗКА-
ПОЛІТЫЧНАЯ ЧАСОПІСЬ

1928

ДАВЕЦТВА Ц.К.А.К.С.М.Б. «Чырвоная зьмена»

ДА ПАДПІШЧЫКАЎ ЧАСОПІСІ МАЛАДНЯК

З 1-га студзеня 1928 году

ПЕРАЙШЛО ДА ВЫДАВЕЦТВА ЦК ЛКСМБ ПЕРАЙШЛО
„ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“

ВЫДАНЬНЕ ЧАСОПІСІ „МАЛАДНЯК“

У 1928 ГОДЗЕ „Маладняк“ выходзіць значна рэарганізаваным і павялічаным у памеры да 7-мі друкаваных аркушаў, на лепшай паперы. Рэгулярны штотомесячны выпуск часопісі ГАРАНТУЕЦЦА. На 1928 год БУДУЦЬ ДАДЗЕНЫ ДАРМОВЫЯ ДАДАТКІ

ГАДАВЫМ ПАДПІШЧЫКАМ:

- 1) Камплект „Маладняка“ за 1927 год або
- 2) Бібліятэчка Маладнякоўскае кніжніцы на 3 руб.

ПАЎГАДАВЫМ:

Бібліятэчка Маладнякоўскае кніжніцы на суму
1 руб. 50 кап.

НА ПРАЦЯГУ ГОДУ БУДУЦЬ НАДРУКАВАНЫ Ў ЧАСОПІСІ: аповесць Р. Мурашкі—„У іхнім доме“, аповесць з камсамольскага жыцця—В. Каваля, пад канец году пачнецца друкам раман Р. Мурашкі—„Сын“; апавяданні: П. Галавача—„Княк“ і „Дасужая“, С. Хурсіка—„Зьмітрок“, П. Раздольнага—„Браўнінг“, П. Труса—„Дзікі сьмех“, Б. Мікуліча—„Адыйшло... адкацілася“ і „Малады дубок“, Р. Мурашкі „Прыгранічны манастыр“ і інш.; пераклады з чужазэмных моў Мардвілікі, П. Росіча, Іл. Барашкі; вершы: А. Вечара, В. Маракова, А. Моркаўкі, С. Фаміна, Юр. Лявоніага, Пфляумбаум, Шушкевіча, пародыі Стаяна і інш.; крытычна-даследчыя і папулярна-навуковыя артыкулы: праф. П. Бузука, М. Аляхновіча, П. Р., Дылы і інш.

У ЧАСОПІСІ ЎВОДЗЯЦЦА НОВЫЯ АДЗЕЛЫ:

„Выпісы з беларускае літаратуры“ (сыстэматычны крытычны агляд друку) і „Гутарка з падпішчыкамі“ (па матар'ялу, дасылаемому ў рэдакцыю). Даецца штотомесяца багаты кнігапіс і хроніка.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

На год . . . . . 6 руб. || На 3 месяцы . . . 1 р. 50 к.
„ паўгода . . . . . 3 „ || „ 1 месяц . . . — 50 к.

Цана асобнага нумару 60 кап.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: кантораю Выдавецтва ЦК ЛКСМБ „Чырвоная Зьмена“—Менск, Камсамольская, 25, усімі паштовымі аддзяленьнямі, усімі аддзяленьнямі БДВ і спецыяльнымі ўпаўнаважанымі і агентамі Выдавецтва „Чырвоная Зьмена“.

Выдавецтва ЦК ЛКСМБ „Чырвоная Зьмена“.

502-
638

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся

МАЛАДНЯК

Штомесячная літаратурна-мастацкая
і грамадзка-політычная часопісь
Цэнтральнага Бюро Ўсебеларускага
аб'яднаньня поэтаў і пісьменьнікаў
„Маладняк“

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ

П. Галавача, В. Каваля, А. Моркаўкі, Р. Мурашкі, С. Хурсіка

Год выданьня шосты

Сшытак першы
СТУДЗЕНЬ

ВЫДАВЕЦТВА ЦК ЛКСМБ „ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“
М Е Н С К — 1928

888

Продолжение № 928

МАДАЖ

Заказ № 928. У ліку 1.000 экз. Галоўлітбел № 394.

1-ая друкарня Беларускага Дзяржаўнага Выдавецтва.

С. Хурсік

Зьмітрок

(Апавяданьне)

Шаласьцяць, перасыпаюцца, бы золата, высокія пявучыя жыты. Трымцяць сьцябелцы, цяжкія каласы.

Ледзь чутна рухаюцца, санліва дыхаюць, плывуць па ўзгорках і далох размашыстыя, бы далі веснавыя, хвалі спрытныя, агнёва-задумёныя. Паветра—нібы крышталі. Ёскацьветнай мітульгой асыпаецца сонца з неба на зямлю. Подыхі ветру—ласкавыя, пяшчотныя, як перажыткі, успаміны дзяцінства, як першае каханьне. Момантам, здаецца, цвітуць яны дзівоснапярэстымі ўзорамі, як вымыслы фантазіі кіпучай... нікнуць... раптам ізноў зьяўляюцца і моўчкі хліпаюць, трапечуцца, ня іначай малыя птушаняты; а момантам—выцягваюцца ў цянюсенькія, ледзь бачныя, даўгія ніткі, завіткі і ціха мітусяцца, зьвіняць і квола заміраюць, бы трэпет крыльляў матылька, бы срэбны гул струны.

А цёмна-сінія званочкі нагінаюцца, лашчаць мяне, цалуюць у твар, заглядаюць у вочы і сіяюцца мне штось пераказаць... Ёх дзіцячы лепет ці—музыка наіўная і сьветлая, бы першы сьпеў малага птушаняці, бы першы крок лагоднае вясны...

Настроі, думкі—плыўкія і лёгкія, бы жытні шум, бы шлох чароту!

А там, з-за чорнай ніткі, дзе перасякаецца неба з зямлёй, невялікімі белымі пухлымі абхапкамі ўстаюць воблакі. Чарадой гусей распльваюцца яны па небасхіле, растуць, праносяцца над галавою і таюць дзесьці далёка, за сінім краем лесу...

Мінаюць гэтак дні, гады...

Праходзіць радасьць, шчасьце, маладосьць...

Так нікнуць вобразы і думкі; так гасьне, бурыцца жыцьцё...

І жудасна і неяк дзіўна,—люба...

А жыты п'яюць, сьмяюцца... і цёмна-сінія званочки нагінаюцца, лашчаць мяне, цалуюць у твар, заглядаюць у вочы і сіляцца мне штось пераказаць...

— Вось гэта дык гарачыня!—нібы сам пра сябе заўважае нядаўні мой знаёмы—нізкарослы, шырокаплечы Зьмітрок і рукавом панюшанай кужэльнай кашулі сьцірае з чырвонага, як мак, твару пот. Павярнуўшыся да сонца другім бокам, кажа далей, ужо зьвяртаючыся да мяне:

— Вось на фронце ў такую пагоду... ног не пацягнуць, а тут яшчэ—страляніна, дым, смурод... а тут—на „ура“ ў атаку... Хоць ты жывы ў дамавіну лезь!.. Але злосьць возьме... Скамянееш... Сатнеш зубы, што як не павыкрышваюцца толькі яны, сьцісьнеш вінтоўку ды як кінешся... Нічога ня помніш... Кругом толькі пыл ды шмацьцё... Нічога... Адарве каму нагу, руку—не глядзіш...

Адзін раз я аднаму... тоўстаму такому... як парнуў штыхом у пуза, дык ён толькі—аў! А вочы аж павылазілі наверх, крывёю паналіваліся, страшныя такія... тузануўся разоў колькі ён і захроп... Вось усё адно, як пацука на шыла ўсадзіў...

— Шмат пабілі тады?

— Пытае! — незадаволена — гіранічна адказаў Зьмітрок, матнуўшы галавою, і задуменна суцішыўся. Шырокі кірпаносы твар энэргічна парушыўся і заслаўся п'ялёнкаю якойсьці смутнай заспакоенасьці. Белаватыя валасы, з парыжэлымі ад сонца канцамі, свавольна вылезьлі з-пад выцьвіўшай, з зялёным акольшкам, дзіравай шапкі ды ў беспарадку рассыпаліся па чорным зашмульцэваным карку, па ілбу, няхапліва завіліся каля вушэй.

Нечакана па твары прамільгнула ўсьмешка. Ледзь павярнуўшы ў мой бок голаў, пачаў жыва далей гаварыць:

— Прыпаручілі мне адзін раз аднаго польскага ахвіцэра адвесьці ў штаб брыгады. Ахвіцэр—стары, сівы; адным словам, сухая качарэжка нейкая... а пазірае, усёроўна як зьвер... і вачэй ня можа ўзняць на чалавека... Глядзіць на цябе, як-бы ты перад ім муха...

Злосьць у мяне,—ня вытрываць. Так і чэшуцца рукі схапіць яго за сіваю казьячую бараду... Але-ж вядома: загад і ўсё тут!..

Адышліся мы ўжо ад свайго штабу вёрст пяць... ідзём... Заходзім у вадно сяло. А сяло, відаць, багатае, з адных шляхтаў, мусіць... Сады, брат... Хаты, палісаднікі з усялякімі квет-

камі... проста—панкамі ўсе жывуць... кулакі... Добра—думаю...
А есьці—хоць ты памірай!..

Узялі мы ды пасярод сяла на лавачцы прыселі. Цераз
мінуту ўся ваколіца каля нас... Ubачылі ахвіцэра—аж дрыжаць..
шапкі здымаюць... Чорт... я вінтоўку ўзяў на згатоўку ніўза-
меткі ды чакаю... Нанеслі яны сыру, масла, малака... частуюць
ахвіцэра... Пасьля нейкая бабулька і мне дала кавалачак хлеба
і сыру, але я разы два грызануў ды схаваў... пазіраю, каб як
тут ня кокнулі мяне... Ахвіцэр жарэ, што аж нос гнецца, малако
п'е... і хоць-бы паўслова да мяне, а ведае-ж, што і я сасьмяг...

Маўчу, трываю...

Урэшце, мы зноў пайшлі далей. Крыўдна неяк... Вось ахві-
цэра ўбачылі—усё яму... Значыцца, рука руку мые...

Їдзем... Я толькі махорачку жару. У сярэдзіне млосна.
А сонца так парыць, што хоць ты скуру на сабе ірві... Спаць—
ня вытрываць, вочы так і сьлепяцца—самі сабою... Ёду, ледзь
ногі перастаўляючы, як пасья касавіцы...

Ї чамусьці праз увесь дзень з галавы Настулька ня вы-
ходзіць. Сьніў уначы, а яна, як жывая, стаіць ды стаіць у
ваччу... Ёду... думаю...

Раптам мой ахвіцэр—скок! у жыта, і проста, як заяц...

Дрыпянуў мяне мароз, аж у пяты закалола.

— Ну,—думаю,—прапаў!—і наўздагон за ім.

Пруся па жыце, як па вадзе плыву; толькі каласы, як
мухі, па твары лупцююць... але нічога... Аж зямля стогне.

— Стой,—крычу,—халера!..

Ня слухае: імчыцца, як сабака.

— Стой,—крычу,—застрэлю!

А сам я не абуты. Паміж пальцаў—саломы, калосьсе...
Нічога... нібы за ваўком улёгшыся...

Што ні момант—усё бліжай і бліжай да яго станаўлюся...
урэшце, ужо зусім недалёчка фрэнчык зялёны.

— Стой!—крыкнуў я наўздагон яшчэ раз.

Бачу: затрэслася, як дрыгвіна, жоўценькая старэчая шыйка,
бег слабее... Я не страляю. Як паглядзеў, што ўвесь тра-
сецца,—школа неяк стала. Стараюся дагнаць—усёроўна, думаю,
не ўцячэ.

Спыніўся ахвіцэр і, нібы бясконца замарыўшыся, апусь-
ціўся да зямлі. Падбягаю... Раптам—мільгедзь рука над кала-

самі... Р-р-аз мне каменем у грудзі, і я потырч і паляцеў цераз загон...

Як зьвер, скок ён на мяне, а я, што было моцы, сьціснуў вінтоўку ды як жарну з усяго размаху яму ў хару, дык ён толькі—вяк,—і тут-жа ля маіх ног і выцягнуўся ўверх пузам...

Вырваў я з мяжы травы, абцёр прыклад...

— На сьмерць забіў?—пацікавіўся я.

— Чорта... Цераз поўгадзіны ачухаўся...

Я ўзяў перавязаў яго... і нічога. Толькі шчаку яму левую ўсю расквасіў ды без пары некалькі зубоў выкарчаваў.

— Здорава.

— А як-жа! Пасьля ў часьці з мяне яшчэ нават сьмяяліся, што не забіў яго... да душы, сьмяяліся.

— Ё сапраўды, дзіўна?..

— Што не забіў?

— Ага...

— Га...—усьміхнуўся Зьмітрок, перавярнуўся да мяне, прыўстаўшы на локаць, і ў здзіўленьні расчыніў вялікія сінія, бы васількі, вочы.

— Дык навошта-ж было біць яго?—Наіўна спытаўся ён у мяне.

— Ён-жа мог цябе забіць...

— Мяне?.. дудкі... не такіх мы бівалі! — Нібы абразіўся мой суразмоўца,—ён можа сам хацеў, каб я яго забіў, але—не... ідзі ў штаб на дапрос, раскажы, брат, усё... Гэта-ж ня жартачкі такую вужаку злавіць, хай усе паглядзяць!..

Але, каб ты ведаў, браток, які ён ганарлівы?.. Вяду я гэта яго, значыцца, з жыта; ён ідзе, стогне, маўчыць-маўчыць ды і сыкне...

Я цярпеў-цярпеў, а потым—трэсь—яму аплявуху ды каленам...

Як задрыжыць ён, ды як счарнее, а потым як раскрымзоліўся, дык хоць ты, што хочаш яму... усю дарогу ня мог супакоіцца...

— Вядома, мужык ды па мордзе даў, ого!..

Зьмітрок хіхікнуў, дастаў з кішэні чорненькі капшучок з махоркай, і мы закурылі.

— Скажы, Зьмітрок, ты яшчэ-ж малады,—запытаў у яго я,—а як ты ўсьпеў ужо і на фронце пабыць?

— Жысьць такая,—уздыхнуўшы адказаў Міця,—як кажуць, ня куецца, а плешчацца...

— Чаго-ж так?

— Жысьць мужыцкая, вядома...—ужо смутна адказаў ён, выпушчаючы праз нос два цянюсенькія шнурочки дыму.

Паскроб даўгімі бруднымі нагцямі за вухам, густа адпляваўся, ссунуў роўныя шырокія цёмныя бровы і сур'ёзна, мяккім густым тэнарам пачаў апавядаць далей.

— Мне здаецца, што я ў Чырвонай арміі і радзіўся,—з смутнаватай любасьцю кажа Зьмітрок,—Чырвоная армія для мяне лепш роднай сям'і...

— Ты—сірата, Зьмітрок?

— Чаго там сірата?.. Не. Але так... з бацькам я дома не паладзіў.

— Чаму?

— Хіба-ж з ворагам можна паладзіць? Гэта не чалавек, а кат, жандар якісьці, падлізьнік папоўскі!

З самых малых год за ўсякае глупства ён ня біў мяне, а катаваў—так, як ніхто ніколі нават сабакі свайго ня біў... Зьдзекваўся і быў заўжды здаволеў сваёй дзікасьцю. Яго сэрца, бадай, нішто не магло крануць, яно літасьці ніколі ня ведала.

Мы, дзеці, жылі, як шчаняты нягодныя. Вечна былі абшарпанья, абадранья. Нават, калі, бывала, бацька бываў у хаце, мы есьці баяліся... А бацька толькі і ведаў, што капейкі збіраў. Па тысячы раз, бывала, перахоўвае іх з месца на месца, перасыпае іх у каравых жменях, любуецца. Пасьля выйдзе на вуліцу ды выносіцца перад суседзямі сваім розумам ды багацьцем.

Мы пакутвалі, а бацька з грашыма насіўся, як кошка з кацянятамі.

Як прышла рэвалюцыя, дык бацька стаў проста як не чалавек.

Было мне ўжо гадоў семнаццаць, калі я час-ад-часу пачаў бацьку супярэчыць... увайшоў у кантакт з наскімі камсамольцамі...

Бывала, як прыду дадому, дык тут і пачнецца бура.

— Ты дзе быў?! Табе хто дазволіў туды хадзіць?!—(да камсамольцаў, значыцца...)—крычыць бацька. А іншы раз возьме дый па мордзе трапане.

Цяжка было мне, але я цяпеў. Можа гэта і хутчэй скончылася-б, толькі-ж здарылася была са мною тады адна штука: я ўзяў ды закахайся ў адну дзяўчынку, у Настульку... Чорт... дзяўчына такая, што век не забудуся... Нарабіла яна мне спраў. Скажаць, дык цераз яе я і цяпер марнуюся...

— Хіба?

— Дык слухай-жа,—нават ня зіруўшы на мяне, суха і жорстка прагаварыў Зьмітрок.

Кроплі поту буйнымі сьветлымі зярнятамі сыпаліся з яго ілба на бровы, на нос, расьсейваліся дробным бліскучым пяском па белай, нядаўна збрытай, бародцы, па рэдзенькіх вусіках, але Зьмітрок быў, нібы зачараваны. Здавалася, што для яго, апроч яго ўласных думак і настройў, на сьвеце больш нічога і ня існуе...

— Было гэта ўзімку, пад каляды,—працягвае свой сказ Міця,—я ўжо тады з камсамольцамі быў зусім блізка сышоўшыся... Сходы, спэтаклі адзін за адным ляцелі, як кулі на фронце...

Пачаў я здорава кніжкі чытаць: што ні пападзе... Не глядзеў, што бацька крычыць. Кніжкі хаваў у сваім маленечкім куфэрачку, які ставіў у цёмны куток пад ложка ды заўсёды замыкаў.

— Было адзін раз...—неяк неахвоча-ўстрыжована прагаварыў Зьмітрок і, нібы запамятаваўшы, аб чым далей гаварыць, непакойліва абарваўся.

Пацягнуўся, сашчыпнуў некалькі каліў цьвёрдай травы—сіўцу, пажавай яе крыху, зьлёгка сплюнуў і тады ўжо зноў пачаў працягваць свой сказ:

— Прынёс я, значыцца, дадому здымак аднаго ўрэвалюцыянераў ды прыбіў яго да сьценкі каля свайго ложку.

Бацькі дома ня было.

Маці падышла да здымку з выцягнутым ад перапуду якогасьці тварам і асьцярожна запытала:

— Хто-ж гэта такі намалёван, Зьміцерка?

— Адгадай,—кажу.

— Дык скуль-жа я магу ведаць?

- І я ня ведаю.
- Ай... ведаеш... мусіць гэта нехта з тваіх большавікоў?
- Бадай што гэтак,—адказваю я матцы.
- Здымі гэта лепей,—кажа матка, боязна моршчачыся,— а то прыдзе бацька, дык будзе крыку... Ты-ж ведаеш свайго бацьку... ён, дурны, як усталеецца, дык жыцьця ня дасьць у хаце...
- Ён ня будзе ведаць, хто гэта...
- Глядзі-ж, сыноч, а то кепска будзе,—сказала матка, уздыхнула і пашла на двор.

Сказаць па праўдзе, я занепакоіўся, але думаю: „Якое бацьку дзела? Каго захачу, таго і наклею... Дакуль-жа я цярэць буду?!“

Можа цераз поўгадзіны, ня больш, прышоў бацька.

Я сяджу ля стала, чытаю газэту.

Чмыхнуў бацька, скруціў папяроску, закурыў, потым падышоў да мяне ды пытае:

— Каго ты гэта ^уачапіў на сьцяну?!

— Апостала,—кажу смела я.

З-пад русых вусоў бацькі мільгатнулася усьмешка.

— Якога апостала?—пытае.

— Паўлу,—кажу,—хаця не,—папраўляюся я,—каб сабрацца з сілаю ды прыдаць усяму гэтаму сур'ёзны выгляд,— мусіць,—кажу,—гэта будзе сам Пятро.

— Ах ты,—кажа,—сукін сын, і каму-ж ты вочы прамазваеш?.. Які-ж гэта, сукін сын, апостал?!

— Апостал!—стараюся ўтрымаць я сваю пазыцыю.

— Ці-ж гэта апостал быў лысы?

— Вот іменна,—кажу,—што ўсе апосталы былі лысыя!

— Сукін ты сын, а ці-ж апосталы ў хрэнчах такіх хадзілі з такімі каўнярамі?..

— Вот іменна!

— Маўчаць!!—раўнуў бацька, сарваў са сьцяны здымак ды вобземлю...

На мяне як-бы вару хто ўзьліў: у вадно імгненьне вока я ўскочыў на лаўку, схапіў з кутка „святотога Міколу“ і з усяго размаху шпурнуў яго туды-ж, дзе і рэвалюцыянэр мой ляжаў.

Шкло ўдрызг паляцела, пашчапаліся на трусачкі рамы... Па падлозе, хто куды, у розныя бакі прусы кінуліся наўцёкі...

Бацька збялеў, як сьнег... Замёр... Потым якнуў—ні то застагнаў—і, што было ў яго спрытнасьці, кінуўся пад ложак, дзе ля сьцяны ляжала сякера.

Амаль адным скокам я апынуўся ля дзвярэй... у сенцы... потым на двор...

Стукнулі дзверы... Я кінуўся бегчы ў гумно.

— Гых!—пачуў я толькі ды ўсьлед за ўскрыкам—лёгкі ўдар у заднік бота.

Я ўцякаў, як апантаны... Бацька хутка спыніўся, узяў сякеру і пашоў назад...

Мне сякерай толькі крыху бот прасекла... нагі не зачাপіла.

Дахаты я ўжо больш не вярнуўся. Назаўтрае пашоў ды заісаўся дабрахвотнікам у Чырвоную армію...

— Доўга праслужыў там?

— Тры гады... Два разы ранілі: адзін раз у нагу, а другі раз—у грудзі папала...

— І ўсё перанёс, вытрываў?

— Чаму-ж не?.. Ня дзе дзенешся... аднак ні чарта!.. Каб вайна пачалася—ізноў пашоў-бы... лепей...

— Скажы, Зьмітрок, няўжо за тры гады табе ні разу дадому не захацелася?

— Хацелася, але толькі не да бацькі... ах-ха-ха-а...

— А што?

— Братка ты мой!—сумна і неяк сардэчна-шчыра прагаварыў Зьмітрок,—каб ты ведаў, колькі я папамучыўся з-за гэтай Настулькі!.. Вось кахаў!.. Ну, яго... Яшчэ да ўдечкі ад бацькі яна мне дужа падабалася, а пасья, як пашоў у армію, дык што-б ні рабіў, куды-б ні пашоў,—толькі і думак было, што аб ёй... Сьніў яе амаль-што кожную ноч. Прачнешся і аж ня рад, што прачнуўся...

А найгорш было тое, што я ня ведаў, што яе бацька думае пра мяне... Ён, бач, быў вельмі багаты ды, апроч-жа таго, „сьвятога Міколу“ скінуў з кутка, гэта-ж ня жартачкі!..

— А ці перапісваўся ты з ёй?

— Не... Каб стаў пісаць, мог-бы яе бацька даведацца, і тады для яе было-б кепска...

— Так... значыць, праз тры гады ты з ёй ніякай і сувязі ня меў?

Зьмітрок раптам спахмурнеў і нэрвова зашавяліўся.

— Адзін толькі раз пабачыўся з ёй... але ўжо лепей было-б, каб і зусім ня бачыўся... Гэта сустрэча палавіну здароўя ў мяне зьела!..

— Вось як?

— А як-жа ты думаў?..

— А што такое?

— Братка!.. Было так: паслалі былі мяне з палка ў камандыроўку ды якраз у наш павятовы горад. Па дарозе заяжджаю дадому. Да бацькі, бязумоўна, не зайшоў, спыніўся ў суседа. Пытаюся, гутару аб тым, аб сім, а мне гаспадар хаты і кажа:

— Аддае Макар сваю Настулю замуж...

— За каго?—пытаюся.

— Здалёку нейкі... кажуць, багаты...

У мяне і душа пашла ў пяткі.

— Вельмі прыгожы хлопец,—хваліць гаспадыня,—ужо такі прыгожы, што паглядзець толькі... Кепска толькі, што адной дзеўцы аляменты сплачвае.

— Праўда?

— Але-ж, аляменты.

— Увечары я пашоў, на вячоркі, куды зьбіраліся дзяўчаты прасьці (гэта было зімою). Там я спаткаўся з Настулькай.

— А што-ж яна?

— Нічога... сядзіць, прадзе... Усе дзяўчаты—вясёлыя, распытваюць, а яна маўчыць, круціць калаўрот.

Падышоў бліжэй я, прыгледзеўся: смутная такая, аж за сэрца мяне ўзяло.

Улучыў я момант, падсеў да яе ды піхець у плячо...

Маўчыць, нават не азірнулася.

Пачакаў я троху ды зноў штурхель яе; прыглядаюся...

А яна і губы закапыліла.

— Што за чорт?—думаю.

Нахіліўся да яе і пытаю:

— Чаго ты, Настулька, такая?

— Адчапіся,—кажа,—чаго ты лезеш?..

— Вот табе і на, Настулька,—адказваю я,—ці-ж ты ўжо забылася?

— Не чапіся.

— Слухай, Настулька,—пытаюся ізноў я цераз хвіліну,—праўда, што ты замуж ідзеш?..

— А няўжо-ж...

— Ну і чаму ты гэтак робіш?..

— Татка настае: „ідзі ды ідзі!“ Не чакай, кажа, Зьмітра... Хай ён, кажа, кансаломку бярэ, а ты і за добрага чалавека выйдзеш... Ён, кажа, вычураўся і бацькі, і бога, і ўсіх праў...

— А як-жа ты, Настулька, думаеш?—зьневажаны і ўстрыжаны пытаюся я.

— Нічога, кажа, я ня думаю...

— Ці-ж ты хіба ўжо мяне ня любіш?

Настулька адварнулася, уваткнула нос у кудзельку, нічога не адказвае, а толькі хуценька, хуценька прадзе...

— Настулька,—не адстаю я, і чэп яе за плячо.

— Ну, чаго ты?—ужо ласкавей пытае.

— Як ты думаеш?

— Ай, Зьмітрок, адчапіся ты лепей.

— Настулечка, любачка,—пачаў я, ня стрымаўшыся казць да яе. — Я-ж цябе гэтак люблю...

— Ну і добра...

— А ты мяне любіш?

— Мусіць, было гэта...

— А цяпер?

— Не!.. Ну, не!.. і адчапіся ты, ну, чаго ты прычапіўся, як смала да плоту?!

Усе дзеўкі і хлопцы, што былі ў хаце, зарагаталі.

Я ўстаў і пашоў з хаты. Крыўды было—не сьцяярпець. „Настулька, аб кім я столькі пападумаў,—ды каб са мною так абышлася!“—думалася мне. Праз усю ноч і на валасок я не заснуў.

„Столькі, думаю, на фронце я папамучыўся і нават пачалавечаму абысьціся не захацела!“

Назаўтрае, ураніцы, я ўжо быў на нагах і зараз-жа ў дарогу.

Іду па вуліцы. Злосьць мяне ахапіла—ня вытрымаць...

— Кулакі, думаю, крывапіўцы!..

А тут вецер вые, аж заліваецца, сьнегам усё засыпае...

Іду моўчкі ў канец сяла.

— Ці ня ў сваты, Зьмітрок, ідзеш?—Чую раптам збоку голас Настулькі,—гы-гы-гы!..

— Кінь сьмяяцца!

— Гы-гы-гы!.. багаломнік!..

Як абухом, па мазгох мяне хто выцяў; схапіў з пляча стрэльбу, зляжыўся і... р-ра-аз!!

— Ай!—пачуў толькі я і потым... лэп!..

Не азіраючыся і ні да чога не прыслухоўваючыся, хутка, амаль паўбегам, пашыбаваў за сяло.

А там вецер цэлыя воблакі сьнегу круціў па дарозе і па полі.

Зьмітрок спыніўся, падумаў і потым, пазелянеўшы ад злосьці, амаль шопатам дабавіў: „Кепска, што ў нас яшчэ бацькі гэтакія безадказныя жандары“...

— А як з Настулькай было?

— Нічога...—нездаволена і неахвоча адказаў Зьмітрок,—куляй толькі шчаку троху зачাপіла...

— Так і прайшло?

— Прайшло. Вышла замуж за таго-ж самага аляментшчыка... Хацеў яе бацька ў суд на мяне падаць, але Настулька ўпрасіла... Каб цяпер, дык я не страляў-бы ў яе... Нічога-ж ня была яна вінавата...

— А як твой бацька цяпер?..

— Што там?.. Жыве... Пакуль вярнуўся я з вайны, матка мая памёрла... Ну, а я да бацькі не пашоў: застаўся на млыне працаваць, дзе і цяпер працую.

Змоўк ён, і твар яшчэ больш спяхмурнеў, нават асунуўся, нібы Зьмітрок толькі што з астрогу вышаў.

Як ранены, лёг ён на сьпіну і расцягнуўся супроць сонца на мяккай пахучай траве.

Заплюшчыў вочы і на самледы твар накінуў шапку...!

А жыты шуршаць, сьмяюцца... Зноў ляжу я нярухома, а цёмна-сінія званочки нагінаюцца, лашчаць мяне, цалуюць у твар, заглядаюць у вочы і сіяцца мне штось сваё пераказаць.

Ведер з дарогі зьмятае...

Ведер з дарогі зьмятае

Зноўку напырсканы сьнег.

Стыне зямля залатая

Ў лёгкім сярэбраным сьне.

Палі цяжкія галіны

Дымам затканых бяроз,

Палі на грудзі краіны,

Зложанай з шоўку і кроз.

Кажуць, за морам другая

Лепшая ніва цьвіце...

Маці мая дарагая,

Ты не патраціш дзяцей!

Ведаем гулі-навалы

П'яных зялезных гасьцей

Тых, што падмурак складалі

З нашых галоў і касцей.

Шмат перажыта на гонях,

Помнім чужыя дары.

Нас ля труны ня прыгоняць

Край свой прадаць за мары!

Палі цяжкія галіны

Дымам затканых бяроз,

Палі на грудзі краіны,

Зложанай з шоўку і кроз.

Аркадзь Моркаўка

Стукні ў дзьверы

Я. М-чу

Стукні ў дзьверы, ціха стукні ў дзьверы—
І табе, як сонцу буду рад,
Бо з маленства ў шчырасьць сэрца верыў,
Мой, таварыш, брат.

Бо гарэць сьвятлом заўсёды можна
І згарэць—цяпло душы спаліць
На шляху, дзе радасна й трывожна,
На шляху—зямлі.

Шлях вядзе... і горкіх красак столькі
Зацьвіло, збуяла пад нагой!
Мо' таму, што важаць шчасьце й болькі
Не аднэй вагой.

Шлях вядзе... няўжо ня хопіць веры?
Дай руку сюды, таварыш, брат!..
Стукні ў дзьверы, ціха стукні ў дзьверы—
Буду сонцу рад.

Прыгранічны манастыр

(Апавяданьне)

I

Скалон—начальнік асобнага пасту дзяржаўнай політычнай управы—задуманна сядзеў за пісьмовым сталом. У парозе-ж пасланец-фэльд-егер маўкліва чакаў, калі начальнік аддасць яму назад канвэрт з расьпіскаю ў атрыманыя сакрэтнага пакету.

Хвілін дзесяць прайшло ўжо, як Скалон з трапечучым жаданьнем пасьпешна разадраў пакет. З кожнаю поштаю, з кожным прыяжджаючым фэльд-егерам ён чакаў чагось асабліва важнага. Халодны бляск воч надаваў тады ўсяму яго твару выгляд рашучасьці і разам таемнасьці, загадкавасьці.

Сёньня ён асабліва чакаў важных вестак—пазаўчора, пры выключна-загадкавых абставінах, за дзьве вярсты адгэтуль, ад гэтага вась дому, кантралёр мытнага пункту Зырккі забіты з агнястрэльнага аружжа. Стрэл ня быў адразу сьмяртэльным, але ад параненага не давялося пачуць ні слова: меткая ў карак пуля разбурыла галасавыя зьвязкі, як канстатаваў тутэйшы доктар, і ад гэтага адняло ў Зыркага мову.

Зырккі быў ня толькі супрацоўнік мытніцы: Скалон ды яшчэ хто-колечы ведалі, каго страцілі ў асобе малапрыкметнага кантралёра мытнага пункту. І гэтага мала. Зырккі быў самым бліжкім задушэўным сябром Скалона, з якім ён прайшоў упоруч значную частку свайго жыцьця. Пра гэтае ніхто не здагадаўся тут на граніцы. Ніводзін з сяброў з свайго боку не паказваў выгляду аб братняй сардэчнасьці паміж сабою. На тое былі прычыны службовага характару, характару работы.

Паасеньняму плакала летняе неба, і голас Скалона жалобна-ўрачыстым быў на пахаваньні Зыркага. Пахавалі, як

пахавалі-б і ўсякага другога супрацоўніка мытнага нагляду. Толькі самы голас Скалона па сваёй задушэўнай кволасьці к нябожчыку казаў, што гэта нязвычайнае, асаблівае пахаваньне. І бліжэй, што да нябожчыка гаварыў Скалон і гукі голасу з чужаземным акцэнтам нібы запэўнівалі, што вінавайца знойдзецца, і што для гэтага ён—Скалон—прыкладзе ўсю сваю бурліваю энэргію.

У сёнешнім чаканьні асаблівых вестак ён не памыліўся. Зусім сакрэтны пакет яскрава аднавіў у памяці ўсё дробязі нядаўных дзён, і ён-жа зьявіўся выходным пунктам для многіх разважаньняў.

Цяклі хвіліны...

Фэльд-егер пачаў выказваць нецярплівасьць—пакет тэрміновы (альюр++) і на ім павінна быць уласная расьпіска начальніка пасту з паметкай гадзін, хвілін, сэкунд. Пазіраючы раз-по-разу на стрэлкі круглавідага гадзінніка на сьцяне, здавалася, што ён стаіць тут цэлыя гадзіны. Бачыў—начальнік даўно прачытаў пакет—і ім аўладаў прыступ вялікай нецярплівасьці. Пераступіў з нагі на нагу ды так, як звычайна сьпяшаючы, узьбягае па сваёй прывычцы на ганак ва ўстановы.

Скалон думаў, глядзеў і думаў.

За вакном слалася зялёная шыр палеткаў. З сіняватага блакіту шчэрылася-сьмяялася сонца. А на краявідзе, наўскасяк к граніцы, пахмура рэжа вока быўшы каталіцкі манастыр. За манастыром—мытны пункт.

Скалон адрываецца ад гэтых прадметаў.

Сьмяецца сонца. Зяленіць вакол. Мітусяцца ўваччу чымсь неазначаным пералівы цяплеючага паветра.

— Таварыш начальнік!.. Таварыш начальнік!..

Гэта фэльд-егер ня вытрываў і рашыўся звярнуць увагу Скалона на пакет.

— Таварыш начальнік!—за трэцім разам пачуў Скалон і здрыгануўся.

Пакет вярнуў яго к габінэтным абставінам.

— Ах, выбачайце... Канвэрт?.. Зараз...

— Вы атрымалі ў пятнаццаць дваццаць.

— Правільна. У пятнаццаць дваццаць... Вазьмеце.

Ён аддаў фэльд-егеру канвэрт пакета, і той шпарка выйшаў.

Заціхлі шагі, і погляд Скалона зноў пацягло за вакно, к манастыру, к мытнаму пункту.

У цёплай мітусі разам з сонцам радасьцю сьмяяліся зялёныя далі. Скалону здавалася, што ён разумее гэтую радасьць. Калі яшчэ ня згладзілася хаўтурная жалоба, калі не схавалася яшчэ пад плёнам будучыні, а ўжо радасьць ахінае застыглы з трывогі сьветлы вобраз Зыркага, дык, значыцца, няма загадкавасьці ў забойстве, і памяць лепшага сябра будзе адпомшчана.

На фоне звонкае сьвятлыні пацімнеў раптам брудны манастыр, а за ім і мытны пункт.

II

Крывава-чырвонае сонца нахварбавала ўжо ў фіялетавы колер зеляніну клёнаў і вязоў на дварэ. Ціхіх ласкавыя праменьні нясьмела прыбралі ў мярэжу з чырвонавата-цьмяных кропак сьцены з шпалерамі нявыразнага малюнку, стол з пільмовымі прыладамі і паперамі і за сталом сагнутага Скалона.

Ён скончыў свой працоўны дзень—сёньня даўжэйшы за звычайны. На стале ляжалі да адпраўленьня два пакеты. Ён ужо сабраўся прыбраць са стала, калі ўвайшоў супрацоўнік і даклаў, што начальніка абавязкова хоча бачыць якісь чалавек.

— Давайце.

Не пасьпеў супрацоўнік перадаць прыйшоўшаму запрашэньне, як той, не чакаючы яго, увайшоў сам.

Прыйшоўшы быў нізкі, шырокі ў плячо, апрануты пагарадзкому ў суконную пару. Шэрыя штаны і аднаго колеру з тужуркаю паўзакрывалі начышчаныя, але трохі запыленыя штыблеты. Шэры капялюш з выпуклым верхам быў увагнуты з правага боку, як робяць гэта амэрыканскія каўбоі.

Уся фігура яго была элегантнаю і ў той-жа час сьціплаю. Цяжка было-б сказаць, чаго ў ім больш: элегантнасьці і прыгожасьці ці простаі сьціпласьці. Для адказу трэ' было-б ззірнуць у твар.

І твар бязвусы і безбароды тож быў мешанінай тэй-жа элегантнасьці з усё тэй-жа сьціпласьцю. Толькі вочы рашуча чарнелі з-пад ценю капялюша, але і яны не парушалі суладзьдзя ў фігуры, а паказвалі энэргічную рашучасьць і гэтым толькі дапаўнялі суцэльнасьць тыпу.

Скалон запрасіў яго сесьці, а супрацоўніку даў тэрмінава скончыць зараз-жа работу; супрацоўнік выйшаў.

У габінэце загаманілі. Словы гаворкі ясна чуваць былі кожнага разу, але цяпер, схіліўшыся над сталом, супрацоўнік не зразумеў нічога. Чым больш гаварылі ў габінэце,—тым больш хацелася супрацоўніку растлумачыць сабе сэнс слоў і ўсяе гаворкі. Ён па інэрцыі пакінуў ужо работу і так-жа па інэрцыі прыслухаўся.

Дарэмна. Ня трэ́ было і прыслухоўвацца. Размова вялася досыць голасна, але з такім асаблівым вымаўленьнем слоў і думак, што ўсё зьлівалася ў струмень гукаў, пад якім можна было толькі заснуць бяз жаднае надзеі ўлавіць хоць кроплю сэнсу.

Гаманілі на незразумелай мове. Супрацоўнік прышоў, нарэшце, да гэтага вываду і ўзяўся зноў за сваю работу, нездаволеная зірнуўшы ў бок габінэту.

Увагу супрацоўніка раптоўна прыцяг скрадваемы шум. Войстры слых асабістага працаўніка ня мог ашукаць яго ўладара. Ён азірнуўся.

У густым цьмяне пакаёвых блікаў ня было нікога. У габінэце гаварылі цішэй, бы надыходзячы змрок убіраў у сябе зычнасьць галасоў, і гукі тады рабіліся такімі сухенькімі і ціхімі, санлівымі.

Тады супрацоўнік зноў схіліўся за папераю, канчаючы сваю справу.

У другі раз пачуўся шум ззаду, на гэты раз больш наяўны. Рыпнулі дзьверы падазроным рыпам, і да супрацоўніка падыйшоў загадчык мытнага пункту Талалай.

— Скалон дома?

— Ш-ш-ш-ш-ш... Там...—паўшопатам пачаў супрацоўнік і не дагаварыў.

Расчыніліся дзьверы і Скалон з паперай у руцэ вышаў у пакой.

— А, здароў, сябар! Ну, як справы?

— Як сказа...

— Пачакай... Таварыш Крушынскі, ужо цемнавата пісаць.

Запалі лампу і выдай гэтаму грамадзяніну візу тэрмінам на сем дзён.

— А цяпер зайдзем да мяне.

Скалон папярэдліва-проста прапусціў загадчыка мытніцы ў габінэт.

— Археалёгі шляюцца,—з бачнай злосьцю, зачыніўшы дзверы, сказаў Скалон і запаліў лямпу.

Талалай запытальна глядзеў на яго.

— Ды з дзяржаўнага музэю для вывучэньня рэчаў старасьвечыны і для зьбіраньня некаторых з іх.

— М-мы-гу-у,—неазначона працяг Талалай.

— Самы час ім тут лазіць. У нас людзей забіваюць, а яны са сваёй старасьвечынай лезуць.

— Сапраўды,—час знайшлі...

— Кокнуць, чаго добрага, а ты, высалапіўшы язык пніся, бегай, будзь ласкаў знайсьці забойцу яго.

Увайшоўшы супрацоўнік падаў для подпісу накладзеную візу.

III

— Мне здаецца падазроным гэты шыкарны дзяцюк.

— Ты думаеш, Талалай?

— Я сёньня бачу яго прыгожую фігуру другі раз.

— Вось як?

— Яшчэ да прыходу свайго сюды ён няпрыкметна выглядаў граніцу і як-бы вывучаў мясцовасьць, асьцярожна маршыруючы туды і сюды.

— Спадзяюся, што ты не памыліўся.

— Яшчэ адна заўвага... Некаторы час ён шляўся ля манастыру, падыходзіў разьмераным крокам у бок граніцы і да мытнага пункту. Быццам лічыў нават крокі. Цяжка сказаць, што-б ён з археалёгічнаю мэтаю курсіраваў тут.

— Бадай, тут ёсьць што.

— Але я не пра гэтае хацеў сказаць. Тое паміж іншым, а вось...

— Новае што ў дазнаньні?

— Па боку я шарахнуў усё дазнаньне.

— Не разумею нешта.

— Каб ня быць галаслоўным,—лепш падмацавацца дакумантамі.

— Што ты хочаш гэтым сказаць?

— На.

Загадчык мытніцы падаў яму складзеную ўчацьвёра паперку. Скалону пачуўся нейкі нявымоўны пах ад яе, але ён не звярнуў увагі на гэта і прачытаў: „Прыдзецце ў паказанае ніжэй месца адзін ці ўдвох—за ўзнагароду (толькі не грашовыга характару) раскрыю загэдкаваны забойства Зыркага. Папярэджаю: ня прыходзьце з такім добрым намерам, каб атрымаць звесткі і ня выканаць умоў—ня ўдасца. Чакаю роўна а 12 ночы сёння на паўдарозе ад мытнага пункту да асобнага пасту. Месца перамоў—ля манастыру. Сьведка забойства Р. С. Можаце йсьці ўзброенымі, але толькі ня больш 2-х чалавек.. Прапанова шчырая. Ён-жа“.

Талалай падазрона сачыў за выразам твару Скалона і па прачытаньні сказаў:

— Глуначэньні, бадай, лішнія будуць і зараз даць хоць кроплю сьвятла ў гэтай справе ня могуць.

Замест адказа Скалон запытаўся:

— Дзе ты знайшоў яе?

— У хвортцы вакна... Была прыцята адшчэmlенаю шыбаю. Больш нічога ня ведаю.

— Так,—задуманна праказаў Скалон і з хвіліну сядзеў так, быццам разважаючы, ці нешта мяркуючы пра сябе.

— А больш ніхто ня ведае пра яе?

Талалай страпянуўся і пасьпешна адказаў:

— Не, ніхто.

— Я пайду з табою.

Задуманнае меркаваньне пакінула Скалона і ён зірнуў на загадчыка пункту і ня прыкмеціў: агеньчык узьбег на вочы Талалая і схваўся.

— Прывітаюцца,—я даволі баюся.

— Пайсьці трэба, неабходна,—з палкасьцю, якая ўласьціва толькі працаўнікам яго галіны, сказаў Скалон.

— Перад тым мне хочацца выказаць маленькую па зямсьле і вялікую па сваёй прастаце думку. Гэты сьведка сам штурхае нас на тое, каб ня выканаць умоў і атрымаць звесткі.

— Гэта як ты думаеш?

— А проста—узяць і скруціць яму рукі. Тады птушка будзе сапраўды сьведкаю. Я, праўда, пляну ня прыдумаў...

— Не, Талалай, гэтага ня варта рабіць. Табе кажа асабіст, які зьеў зубы і загартаваўся на гэтай рабоце. Так зрабіць—ня чэсна будзе.

Талалай неазначона паглядзеў на яго і скоса ўсьміхнуўся.

— Са злачынцам ня чэсна...

— Так, са злачынцам, асабліва калі ён кажа аб шчырасьці і першы прапануе яе, у дадатак дабрахвотна.

— Ня ведаю,—прадаўжаў спрачацца загадчык.

— Трэба ведаць злачынцаў і асабліва ў нас на граніцы. Вялікі і цьвёрды злачынец, можа нават з палітычнай душою, ня будзе пісаць на вецер. Тут трэба гаварыць як роўны з роўным,—іначай нельга.

Бачна пераканаў Скалон сваімі словамі мытніка, бо той, як-бы крыху незадоволена, усё-ж згадзіўся.

IV

На гадзінніку паказвала без дваццаціх дванаццаць.

Скалон распарадзіўся па пасту, паклаў у адну кішэню абодвы пакеты, а ў другую стары аблезлы „Кольт“ і затушыў лямпу.

— Я ня ўзяў свайго рэвальвэра,—сказаў з ледзь прыкметным дрыжэньнем у голасе Талалай.

— Ня трэба—абыйдзецца.

Ноч касматымі ручышчамі падхапіла абодвых, прыціснула да камлатых грудзей і панесла шпарка-шпарка ўперад, ня даўшы ні маленькае магчымасьці азірнуцца і ўбачыць, як ад чорнае гушчы пасту адплыў чалавек і ўкрадкі пасунуўся за імі.

Ён ішоў паволі, асьцярожна, але ня ўсе перасьцярогі, відаць, былі ўжыты ім, бо на якім пятнаццатым кроку ад месца нядаўнай прыстані ўсьлед яму выладзілася—сьціснутая ўжо сапраўднай асьцярожнасьцю—невялічкая скурчаная фігурка.

Двом прэрднім здавалася, што ўсё заснула з ноччу. Ціха. Маўчаць начныя птушкі. Кволы ветрык забытаўся ў нярухомай плойме ледзь сьвятлеючых зорак. Маўчыць і граніца. Не пераклікаюцца паміж сабою вартовыя, ня чуваць лязгацення аружжа. Дзесьці далёка, па тым боку яшчэ, кантрабандысты—праедуць надасьветкам, калі вартуючых, як і ўсё жывое, схіліць пад дзень на сон, калі трохі развадзіць упартую зронасьць ноч,—тады лепш прасьлізнуць бяскарна.

Так, на зямлі ціха, нявымоўна—бязгучна. Ніводзін з чатырох не агукаецца—нельга, бяды можна нарабіць.

Пярэднія не гамоняць. Задні ціха сочыць за імі. А за трэцім сочыць яшчэ больш ціха чацьвёрты.

Ціха ў дарозе. Кожны падзяляецца думкамі толькі з ноччу: зручна ў цямноце. Але... Маўчок!

Скалон з Талалаем падыйшлі к манастыру. На ўмоўным месцы—нікога.

Па інэрцыі, ня бачачы мэты вандраваньня, надблізіліся да пярэдніх і адзін да аднаго і заднія. Паслупянелі.

Наперадзе рэдка загаманілі—заднім зусім слаба чутна. Як зайцы, навойстрылі вушы—гатовыя на ўсё—тыграмі.

— Што-ж—няма...

— Ранавата...

Лёганькі, як пушынка, подых ветру прынёс узад абрыўкі. Яшчэ больш настарожана пачалі слухаць сачыўшыя. Ледзьледзь вызначаюцца ў кісялёвай цемры ждучыя чагось фігуры.

Скупая гаворка заціхла. Кожны аддаўся свайму чаканьню.

Слухаўшыя праглынулі сказаныя словы і яшчэ прадаўжалі ўслухоўвацца ў блізкую цішыню, калі ў чулы слых абодвых рэзка забіла неспакойная трывога. Цяжкі шум бяз слоў пачуўся ад манастыру.

Ззадзду быццам яшчэ ня зусім разумелі яго, быццам не чакалі, але парываньне ўжо было ў мускульных камячках усяго цела.

Вось шум перарваўся хрыпам, і малюсенькі ветрык на сваім уздыху прынёс рэзкі ненатуральны пах. Прырода не магла вылучыць з сябе раптам, як-бы па заказу, такога моцнага хімічнага паху.

Першы сачыўшы скочыў уперад. Выпрасталася і фігура задняга і шырокім непамерна скокам ірванулася за першым...

Не падбег той да мейсца здарэння к заціхаючаму шуму, як яго схапілі моцна за плячо і адкінулі ў бок.

Але схапіўшы прамахнуў у сваім руху і замест нападения стаў абараняцца: ён ня здолеў напад працягнуць да перамогі і гэтым аддаў ініцыятыву ў рукі ворага. Апошні, скарыстаўшы у момант хвілёвае замяшаньне яго, утрымаўшыся ад рыўка, спружынячым рухам кінуўся на супраціўніка.

У вочы аднаму мільгом кінуўся ўвагнуты з правага боку капялюш сёньняшняга археалёга, а другому—занадта дапытлівае аблічча накладваўшага візу супрацоўніка асобнага пасту.

Сьціплы археалёг імгненна паказаў, што валодае ня толькі „старасьвецкім пшыкам“, а й кулакамі: трыма прыёмамі японскай барацьбы „джыву-джытцу“, пачаўшы з выкручваньня рукі, ён скончыў усю карпатню і паклаў асабіста спартсманскім ударам кулака ў карак. З хуткасьцю мэханізму ён выцяг з кішэні (у археалёга цёнгля знойдзеца ў кішэні падобнае што на выпадак) вяровачку і зусім не паархеалёгаўску ў поўхвіліны скруціў няпрытомнаму рукі.

Са сканчэньнем барацьбы і небаясьпекі ўздыхнулася. Ізноў новая хваля войстрага паху задурманіла галаву...

Шум паволі заціхаў у бліжнім далёку, калі археалёг пусціўся наўздагон. Другая хваля войстрага паху атуліла надаедліва, і аматар старасьветчыны пераканаўся, што гэта—пах хлёраформу.

Аддальваньне шуму і накірунак пахаў вялі да сьцяны манастыру.

Перасьледвацель пачуў пстрыканьне як-бы ад замыканьня дзвярэй, рып і затым усе гукі паволі заціхлі, нібы ў зямлі.

Археалёг стаяў перад сьцяною манастыру, ад якое ён ня мог атрымаць ніякага адказу, і думаў над высьмешкамі лёсу.

Шум заціх канчаткова, і слых перастаў напруджацца, але рашучасьць, якая прывяла сюды, выклікала неабходнасьць рухаў, рухаў зараз-жа, у гэтую-ж хвіліну.

Тоненькі струменьчык хлёраформу задражніў у носе. Пах плыў з сьцяны. Археалёг ступіў паўз манастыр.

Відаць, прывыкляя к гэтай рабоце пальцы працаўніка пачалі шныпарыць па сьцяне. У чорнай шчыліне рука напаткала цьвёрдасьць жалеза.

Бы спадзяючыся тут знайсці адгадку таемнасьці, ён пацяг яго і адчуў, што ловіць рукамі сьмярдзючае гнілое паветра і правальваецца кудысь уніз.

V

Скалона дзівіла адсутнасьць „сьведкі забойства“ і каб упэўніць сябе, што яшчэ рана, як сказаў Талалай, ён узяўся за гадзіннік, калі яго рукі моцным абхопам прыціснулі да

постаці, а нос і рот заткнулі войстра-сьмярдзючай мокрай анучай.

Ён ірвануўся. Не,—трымалі моцна.

Займала дыханьне.

Тады ён напрудзіў рэштку адчайнасьці—усімі членамі свайго цела пацягнуўся і ўпаў.

Мокрая хустачка з прыкрым пахам уціскалася, здаецца, далёка ў нос, у горла. Ён не вырываўся як раней, бо было добра ляжаць. Рэзкі пах губіў сваю сьмярдзючасць і атуляў мяккім араматам эфірных духоў. Удыхаў прагна выбражаемую прыемнасьць і рабілася туманна ў галаве і цяжка ў руках і ў нагах. Ціхі стан мілагучнага спакою з кожнай сэкундаю абкружаў, надбліжаўся і, нарэшце, заўладаў усім Скалонам.

Ён адчуў цьмяна, што яго цела прыйшло да сувязі з рухам. Яго цяглі, а хацелася-б ляжаць на мейсцы бяз турботаў.

Хутка лёгкі вялікі ўладар ночы скаваў рэшткі бадзёрасьці. Скалон моцна спаў...

Праз некаторы час у прытомнасьці зьвязанага Крушынскага пасьвятлела і ён зварухнуўся.

Было сьвежавата. Раньнюю песьню пелі жаўранкі. Ветрык незадаволена калыхаў высокую росную траву. Ён ішло к разьвідваньню.

Ва ўсёй велічыні небясьпекі прыпамянулася ўраз барацьба, потым уваччу іскры-зоркі і ружовы туман у галаве. На скронях цяжка пульсавала кроў.

Паспрабаваў вырваць рукі. Гладкая вяровачка сьціскала да болю і так проста выслабаницца было нельга.

Тады ён устаў. У галаве стукала. Шумела ў вушшу. Слабасьць вялікая адчувалася ва ўсім целе.

Але нявыгоднасьць становішча прымусіла сьціснуць з болю зубы.

Хістаючыся, як пасья цяжкае хваробы, падышоў к манастыру. Войстры рог сьцяны ў адным мейсцы здаўся яму добрым сродкам для вызваленьня.

Перацерці вяровачку было ня так і лёгка, бо рукі былі зьвязаны памастацку адну на адну ззаду. Згінаўся, выкручваўся, цяпеў пры гэтым боль у суставах, тручы тоненькую вяровачку аб шурпаты выступ рогу.

Колькі разоў зняможана перапыняў работу. Блізкае сьвітаньне падганяла, а няўдача пагражала небясьпекай—і ў сваім няпрыемным абавязку рукі здзіралі скуру на кроў, да шчыменьня.

Мацнейшым павевам дыхнуў ветрык, асьвяжыў зусім змораны твар. Крушынскі бясьсільна прысланіўся к сьцяне. Хвіліны работы здаліся цэлай вечнасьцю. Вяровачка мацней была за скуру на руках.

У апошнія напружанасьці ірвануў нечаканым для самога расьцягам рукі.

О, радасьць! Вяроўка паслабілася, і бадзёрасьць чалавека, які нанова жыве, зьмяніла ранейшую распач. Зноў адчуў сябе вольнаю птушкаю. Жаданьне жыць разгарнула неаб'ёмна крылы, пакінула далёка ззаду брудны манастыр у чыстым сьвітаньні раніцы.

VI

Небясьпечнае паданьне спынілася і археалёг спружыніста, як конь, стаў на ногі. Пад падошвамі чулася цьвёрдая зямля.

— Гэтага я быццам не прадугледжваў,—прашаптаў ён.

Абставіны ў атрамантавай цемры, у дадатак чорт ведама дзе, ня соладка ўплывалі на самапачуцьцё. Было-б гэта ў сьвятле, удзень—справа іншая.

Нешта скрабуцае прабегла па нагах. Археалёг успамянуў, што ў яго з сабою ў кішэні штаноў электрычны літарык. Засьвяціў.

Пацук, на велічыню з нелапога ката, цікава і сьмела паглядзеў на нязвычайнага госьця. Той тупнуў нагой. Пацук, ані не спалохаўшыся воражапапярэдлівага руху, з грэблівым выглядам сморгнуў у нару.

Археалёг стаяў у яме на ўзор калодзежу. Угары сінеў няшырокі кавалак зорнага неба. Падняўшы літарык, ён убачыў, што гэта даволі высока і вылезьці назад тэй-жа дарогай, па якой прыйшоў, нельга было і думаць. Гладкія заімшэлыя сьцены ня мелі ні маленькага выступу, ня кажучы ўжо аб тым, што яны былі выкладзены каменем. Маленькія шчыліны чарнелі дзе-ні дзе, але яны ні ў якім разе не маглі адыграць ролі сходкаў. З адной такой шчыліны патрывожана выбавіла тлустае тулава пудлівая яшчарка.

Не, гэта зусім ня цікавіла археалёга, і з надзеяю ён павярнуўся ў другі бок.

Вакол абступалі чатыры сьцяны гнілое пратухлае дзіры, у якой ён быў адзінай жывой душою. Не, не адзін! Той-жа пацук ці мо' другі—ня меншы ў памеры за першага—прабег даверліва паўз нагу чалавека ў працілеглы ад нары бок і труска схаваўся ў правым кутку калодзежу.

Уважліва прыглядзеўшыся, археалёг ня ўбачыў там нікае нары. І тут зусім да рэчы перад ім выплыла такая простая і разам радасная здагадка, што ён ляпнуў сябе па ілбу і праказаў уголос!

— Варта было трапіць у гэтую дзірку, каб і рукі апусьціліся. Для археалёга гэта занадта... Раз вядуцца пацукі,—значыцца паблізу павінен быць і чалавек са сваім мяшканьнем. Да такое простае рэчы адразу не дадумацца... Сорам!—Бадзёра падкрэсьліў ён і падумаў: „А што-ж за чалавек ці людзі маюць суседства з гэтымі прыгожымі закуткамі?“

Ён ступіў у накірунку зьнікшага пацука. Здаволеннае сьвятло адбілася на абнадзеена-голеным твары. Тое, што ён прыняў спачатку за правы кут, было кутам толькі ўгары, а ўнізе ў поўросту сярэдняга чалавека чарнела глыбокая адтуліна.

Доўга ня думаючы, бо сьвятла ў ліхтары магло хапіць ня больш як на поўгадзіны, а з гэтым задавальненьнем ня так пэўна выбрацца, папоўз. Шанаваць вопратку не даводзілася зараз, калі пытаньне аб самазахаваньні займала мазгі.

І дзіўна: ён быў мала падобны на дзеннага ў асобным пасту, шыкарна-прыгожага дзяцюка; зараз яму бліжэй і больш да твару падыйшла-б прашмуленая на лакцёх і каленях рабочая вопратка, а ў руках замест ліхтарыка поўпудовы молат ці гэбель.

Невялічкі залом хутка вывеў на калідор у пэўным сэнсе гэтага слова. Управа і ўлева разыходзіўся ён цаглянаю дарожкаю.

Куды ісьці? І справа і зьлева чарнелі канцы.

„Цікавае мейсца для археалёга,—зусім не дарэчы падумаў ён. Але куды ісьці?“

Ледзь чутны пах хлёраформу настарожыў яго, як ганчака. Палец сьлізнуў па гузічку ліхтара. Да мёртвае сьцішы далу-

чылася глухая цемра. Памеркаваўшы, што манастыр застаецца злева, не даючы больш святла, вобмацкам падаўся ўправа.

Па дарозе трапляліся папярочныя ходы. На адну часіну сьлізгала святло, і ходы аказваліся нязначнымі паглыбленьнямі ў сьценах. Паскудны пах прэліны ў пусты часам перабіваў пуцяводны слабы пах хлёраформу. Хвілін праз пятнаццаць на дарозе вырасла сьцяна.

„Наўжо глухая?—Боязна падумаў ён.—Не, штось ня так“.

Паціснуў на гузік ліхтарыка—батарэя ня вылучала больш энэргіі.

Вачавідная небясьпека апынуцца ў нялепшым становішчы, чымся за гадзіну да гэтага, сьцяла сэрца. І ўсё-ж не паверыў.

Рукі абмацвалі сьлізгаватыя сьцены. У іншы час, пры іншых абставінах ён грэбліва можа зморшчыўся-б ад падобнага адчуваньня, але цяпер некалі было задумвацца аб ім.

Надзеі не ашукалі: у абодвы бакі разыходзіўся калідор. Зноў патрабавалася рашэньне, у які бок накіравацца. І зноў выбраў правы.

Цемра дражніла сваёй пустатою і быццам сьмяялася з натугаў чалавека. Кожная нечаканасьць, самая маленькая, магла зьявіцца ворагам у нязнаным лябірынту падземных калідораў.

Археалёг пасоўваўся наперад. Страцілася ўжо прыблізнае ўяўленьне часу, бо за адсутнасьцю святла нямажна было праверыць па гадзінніку.

Ужо пачала трывожыць даўжыня гэтых калідораў, калі ледзь-ледзь выразны водгаласак як-бы ад людзкае размовы прыплыў сьпераду. З-за новага залому злева, далёка ў цёмнай глыбіні, бліснула тоненькім шнурочкам палоска святла.

Археалёг асьцярожна кінуў непатрэбны ліхтарык і засунуў рукі ў кішэні штаноў.

VII

Як ні шпарка бег Крушынскі, але яму думалася пасья перацёрпенага, што гэта надта паволі; і ён шырэі ставіў ногі і імчаўся ўсё ўперад і ўперад.

З росна-блішчастае травы выляталі спалохана птушкі і справаджалі бягучага сонным ціліўканьнем. Чым бліжэй становілася адлегласьць да канцовае мэты, тым прасьлізнуўшая спа-

чатку трывога расла і шырылася, ахоплівала ўсю істоту Крушынскага, мучыцельна паторгвала твар.

— Пасьпець, пасьпець... Можа позна? Хутчэй, хутчэй! Толькі пасьпець,—ня думаючы на небясьпеку прынятага намеру, шаптаў ён разгарачана.—Толькі пасьпець!..

Палкае жаданьне жыць штурхала ўсё з новай сілай уперад. Боль акрываўленых рук адсунуўся на бок. Што мог мець агульнага з тым жаданьнем якісь бязглузды боль, калі на карту ставілася ўсё жыццё!

„Варта пасьлізнуцца і прапаў назаўсёды. Як і ня жыў. Раз вырабіўся... Ну, а гэты раз?“

У смуглявым надыходзе летняе раніцы вымалеваўся наперадзе пуста і таемна мытны пункт. Крушынскі пайшоў шагам.

Будучы блізка, азірнуўся прыцята на ўсе бакі і на пальчыках падыйшоў к дому. Паслухаў.

Наўкол—ні гуку. Так-жа асьцярожна Крушынскі абыйшоў пункт і стаў насупроць вакна загадчыка. Зноў паслухаў.

Нішто не прарывала дрымотнае ранічнае цішыні. Тады ён прыўзняўся і пацяг хвортку. Яна лёгка адчынілася. Пра-сунуць прывыклую руку і адшчапіць вакно — справа адной сэкунды.

У пакоі тож ні душы; на дварэ ціха паранейшаму. Падцягнуўся на балючых руках і параўнальна лёгка перамахнуў у пакой. Прычыніўшы вакно, падыйшоў к куту каля вялікай шафы і пачаў чагось шукаць на сьцяне.

Змрок цямнеўся яшчэ ў пакоі і адразу знайсьці патрэбнае было цяжкавата. Але вось пальцы напаткалі шырокую галоўку ледзь прыкметнага пад шпалерамі гвазда.

Крушынскі націснуў, і частка падлогі ад сьцяны апусьцілася ўніз, адчыніла няшырокую адтуліну ў глыбіню. Ён рашуча зьнік у ёй і адтуліна зноў зачынілася, і ніхто ня мог-бы ўгадаць, што тут толькі што прайшоў чалавек.

VIII

Радасна білася сэрца Крушынскага. Жаданьне жыць толькі цяпер стала зразумела ўва ўсёй сваёй паўнаце, ружовыя краявіды слаліся перад вачыма.

Пасьпешна ён убег у падземны пакой—нешта падобнае на прасторную шахту. Гэта была пашыраная сярэдзіна бака-

вога калідору з дзвверамі з абодвых бакоў. Квадратная падлога з плошчаю мэтраў на сто застаўлена была пакамі і скрынкамі рознае велічыні і формаў. Пакой паказваў бліжэй на склад, чымся на жылое мяшканьне пад зямлёй.

Аднак пры незавідным сьвятле насыценнае лямпы два чалавекі, седзячы, вялі тут нараду.

З радасным абурэньнем з таго, што выслабаніўся і ўцёк ад небясьпекі, а тут знайшоў пабывалешняму ўсё ў парадку, Крушыньскі паціснуў руку Талалаю (адзін з двух быў ён) і незнаёмаму ў вайскавай вопратцы чужаземнага афіцэра.

Талалай палічыў патрэбным сказаць:

— Крушыньскі, пра якога я ня раз гаварыў.

— Вельмі прыемна,—адклікнуўся афіцэр.—Некалькі разоў я чуў пра вас і вашу работу. Дзякуючы гэтаму, аб вас склаўся ў пэўным месцы надта добры, жаданы для вас погляд.

— Я толькі што вызваліўся з бяды. Працяглася б няпрытомнасьць яшчэ на які час, і я мог-бы лічыць сябе прапашчым таксама, як і вы.

— Што ты кажаш?—спалохана спытаўся Талалай.

— А вось, як вы пайшлі са Скалонам... А ён дзе?

— Тут!..

У кутку на паках ляжаў начальнік прыгранічнага асобнага пасту. Разам з гэтым Крушыньскаму кінуўся ў вочы поўны непарадак у вопратцы Талалая, і ён зразумеў.

— Я ня думаю, што вы ўжо скончылі сваё паведамленьне,—сказаў на гэты раз афіцэр.

— Прытуліўшыся за рогам пасту,—апавядаў Крушыньскі,—я сачыў за гэтым малайцом у капялюшы. У гэты час выйшлі вы. Капялюш рашуча пасунуўся ўсьлед за вамі. Ён ня быў бы такі сьмелы, каб ведаў, што яшчэ знайшоўся нехта, хто ня выпушчае яго з поля свайго зроку. Да самага манастыру мы ў такім парадку прадаўжалі свой паход. Я добра бачыў яго замёршую фігуру, калі вы спыніліся. Толькі ня чуў слоў, але затое добра схапіў сэнс шуму і вазьні ў вас. Апошнія паслужыла сыгналам для майго калегі і прычынаю ўмяшцацца там, дзе яго не прасілі. Я, вядома, ня мог паглядзець спакойна на такую рэч. Выгядная пазыцыя была на маім боку... Шум памацнеў, калі я схапіў за плячо бегшага ўперадзе і штурхануў яго ўбок. І чорт мяне забраў-бы за маю нядбалую хібу ў той

момант!.. Завязалася барацьба... Гэты сьцягвец валодаў кулакамі ня горш за любога барца... У выніку я ўпаў на зямлю ад такога ўдару, ад якога і памерці ня сорам быў-бы. Але-ж якое адчуваньне ахапіла мяне, калі я прачнуўся! на сэрцы скраблі кошкі ўсяго сьвету—я думаў, што ўсё скончана. Толькі сьвежае паветра вярнула разважлівасьць і, дзякуючы гэтаму і рогу манастырскае сьцяны, за цану маіх патуг і вось такіх вынікаў на руках я маю шчасьце быць сярод вас зараз,—высока ўрачыста скончыў Крушынскі.

— Дзе ён можа быць цяпер?

— Каб я такога глупства не стварыў там, дык ня толькі сказаў-бы дзе, а мог-бы паказаць вась у такім-жа становішчы,—паказаў ён пальцам на Скалона.

Машынальна ўсе глянулі туды (Скалон быццам заварушыўся) і за Талалаем падышлі к няпрытомнаму.

Начальнік асобнага пасту моцна спаў.

— Ты, Крушынскі, зрабіў вялікую справу. Гэтыя пакеты, якія былі са Скалонам, даказваюць сказанае мною.

Талалай кратка расказаў, што пакеты з данясеннямі ў асобны адзел зьмяшчалі падазрэнні на работу ў мытным пункту і блізкія к праўдзе аб забойстве „шпіёна“ Зыркага.

— Добра... Мы не даём магчымасьці разгарнуць сьледчую чыннасьць і зьнішчаем тых, хто больш ці менш дагадваецца аб праўдзе.

— Зараз, калі вернецца да яго прытомнасьць, мы паставім на руб гэтае пытаньне,—зларадна праказаў у прастор Талалай.

— Мала таго... Ня трэба забывацца... Той археалёг у некаторым родзе быў сьведкай зьнікненьня Скалона. Я не супакоюся, пакуль ён ня будзе тут у ня больш выгодным становішчы.

— Глупства... Калі мы перастанем мазоліць вочы на нейкі час сваёй прысутнасьцю,—пра нас забудуцца.

— А што зроблена? Ці даведзена справа да канца?—уступіў у спрэчку маўчаўшы дасюль афіцэр.

— Нельга не згадзіцца,—дадаў Крушынскі.—Я, напрыклад, не супакоюся датуль, пакуль мой вораг будзе на волі.

— Не, вы ўжо занадта перасальваеце...

Спрэчка набывала галосны характар і апошнім гэтым, мабыць, пасобіла Скалону прачнуцца. Ён прыўзняўся і мутным

поглядам абвёў пакой і прысутных. У галаве шумела і зьвінела, а цяжкая слабасьць хіліла да адпачынку. Але ўспамінаўся раптам ланцуг здарэньняў за апошні час, і ён устрымаўся—сеў.

Талалай перапыніў на сярэдзіне сваю прамову.

— Выспаўся?.. Добра... Мы ўжо чакалі вас, паважаны таварыш Скалон,—гіранічна сказаў, павярнуўшыся падыйсьці к Скалону, Талалай.

— Машэньнік, не падыходзь, а то я знайду ў сябе даволі сілы, каб задушыць цябе.

— Хааа-ха-ха-хааа! Вось гэта здорава! Моцна сказана! Чулі?—зьвярнуўся ён да сваіх супольнікаў.—Цяпер я, шаноўныя грамадзяне, упаўне згодзен з вамі. Трэба злавіць і таго дзяцюка, і мы канчаткова выйгралі справу—хе-хе-хе!

У Скалона павесялела на сэрцы! значыцца, ён адзін толькі папаўся.

Усе павярнуліся ў яго бок, з цікавасьцю наглядаючы за ўражаньнем, якое адбілася на ім ад весткі Талалая. Нічога спалоханага, нічога, што ўбавіла-б у ім сілы, энэргіі, яны не заўважылі на адкрытым сталёвым твары Скалона.

Ні на чым не абгрунтаваны спакой яго ўзарваў Талалая. Ён падыйшоў блізка і паўтарыў пагражаюча проста ў твар яму свае апошнія словы!

— Чуеш, асабіст? Мы правялі цябе—і канчаткова выйграем справу—га-га-га-га!

— Вы ўжо праігралі яе, паважаныя паны!—громам прарэзала ад дзьвярэй і электрычным токам прабегла па кожнаму з прысутных.

IX

У праціглым кутку стаяў „дзяцюк у капялюшы“ з наведзенымі на цёплую хэўру двума пісталетамі.

— Бяз рухаў і шавяленьняў! Гэтыя дасканалыя штучкі, што ня спушчаюць з вас свайго вока, завуцца аўтаматамі сыстэмы „Парабельюм“: у кожным маецца па восем невялічкіх куль. Пры жаданьні таго, хто імі ўладае, можна даваць і адзіночныя стрэлы, але іх асноўная якасьць у тым, што яны могуць зрабіць на рэшата сваю мішэнь.

Скалона прыўзняла напружанасьць атмасфэры. Бадзёрасць дала сілы!—ён усхапіўся.

— Добры вечар, таварыш Скалон!—як пры звычайнай сустрэчы прывітаўся археалёг і прадаўжаў сваю прамову перад нядаўна саманадзееянымі, а цяпер паслупянелымі бандытамі.

— Панове! Пакуль таварыш Скалон будзе вымаць з вашых кішэняў усё непатрэбнае вам, вы ня рухаецеся. На нейкую часіну забудзьце, што былі пераможцамі, бо становішчу вашаму нават я цяпер не зайздросчу. Спадзяюся, што будзеце паслухмянымі, як авечкі, і што аб якасьці названых „Парабельюмаў“ больш агітаваць вас ня трэба. А вы, таварыш Скалон, прыступайце к прывычнай для вас рабоце. Я—на варце!

Археалёг дзівосна падобны быў на нябожчыка Зыркага ў гэтыя хвіліны. Так здалося Скалону, які прыняўся за вобыск, і так жа паказалася і забойцам бедака. Яны не маглі адвесьці воч ад яго і ад настаўленых грозных пісталетаў.

Толькі афіцэр, бачна, не падзяляў агульнага стану сваіх калегаў. Ня скончыў Скалон вобыску Талалая, як ён сунуў руку ў кішэню.

Прагрымеў стрэл. Афіцэр са стогнам пасунуўся на зямлю.

— Паважаныя, я папярэджаў, што вы павінны слухацца, як малыя дзеці. Яшчэ раз, лішні—дадаю, паўтараю промаху не даецца. Ваш супольнік можа пацьвердзіць. Пане афіцэр, зьбяраце ўсю сваю чэснасьць і хоць раз на жыцьці скажэце праўду. Дзе вы паранены?

— У правую нагу,—праз сьціснутыя зубы прашыпеў той.

У выніку вобыску Скалон адабраў чатыры рэвальвэры розных сыстэм, два бумажнікі, запісныя кніжкі і асобныя паперы.

— Ваша місія прадаўжаецца, таварыш Скалон. Думаецца, што вы, ня будучы спэцыялістам, добра павяжаце. А начальнік мытніцы мусіць ведаць, дзе ў яго складзе ляжаць вяржкі.

Талалай упарта маўчаў.

— Я чакаю,—з невясёлай усмешкай цьвёрда сказаў археалёг, пераводзячы мушку з грудзей на лоб упартца.

Няпрыемна засьвярбела пад чэрапам і, як засуджаны на сьмерць, зьбялелы Талалай нэрвова праказаў:

— Ля левай сьцяны... За скрыняю.

Надзея прачнулася ў ім: ён наўмысьля сказаў пра гнілыя вяржкі.

Археалёг заўважыў вясёлую перамену ў твары яго і папярэдзіў:

— Самая нязначная спроба ўцячы будзе пакарана. Выпадак пераканацца мелі.

Скалон знайшоў у паказаным мейсцы вяроўкі. Паспрабаваў ірваць—вытрымалі.

Калі ўся хэўра была павязана моцна, археалёг парывучата апусьціў пісталеты.

— Яшчэ колькі хвілін і я-б ня вытрываў,—ціха сказаў ён сам сабе.—А зараз у паход к выйсьцю,—павысіў ён голас.

Пахмура пазіралі ваўкамі палонныя.

Ці думалі яны выйграць час, чакаючы каго на дапамогу, ці проста хапаліся, як за саломінку, каб адцягнуць час блізкага канца.

— Я ня прывык паўтараць па некалькі разоў свае словы. Таварыш Скалон, ідзеце з лямпаю ўперад. Нашы дарагія госьці, вы пойдзеце на чатыры крокі ззаду, а я на столькі-ж ззаду вас.

— Я... не магу,—прастагнаў афіцэр.

Тады археалёг узваліў на плечы яго цяжкое цела і дзіўны паход крануўся к выйсьцю.

У канцы калідору была прыстаўлена да сьцяны жалезная драбінка.

Археалёг адправіў перш Скалона са сваім падначальным, потым Талалая і, нарэшце, падняўся і сам з афіцэрам.

У габінеце загадчыка мытнага пункту быў дзень.

Х

Па тэлефону быў хутка выкліканы намесьнік начальніка асобнага пасту з вартаю.

Узварушыліся ўсе супрацоўнікі мытніцы. Балючая трывога чыталася на некаторых тварах.

Убег загадчык складу і, убачыўшы агульнае замяшаньне і Скалона з пакамечаным выглядам, дзіка паглядзеў вакол і выхапіў рэвальвэр. Перш чымсь пасьпеў хто падскочыць, загадчык выстраліў у рот і грукнуўся няжыва на падлогу.

А ў габінеце загадчыка з цягам часу, калі з хвілін на хвіліну павінна была зьявіцца варта, Крушынскі стаў выказваць неспакойную нэрвовасьць. Афіцэр бяссэнсава сядзеў з акрываўленаю нагою. Талалай згубіў усякую надзею на вызваленьне.

У дзьверы пастукалі. Прышла варта. Заарыштаваных забралі і павялі на пост. К габінэту мытніцы па распараджэньню Скалона паставілі двух чырвонаармейцаў.

Скончыўшы з царамоніяй заключэньня пад варту, Скалон з археалёгам зайшлі ў габінэт першага.

Пры разборы матар'ялаў заарыштаваных выявілася арганізацыя, якая ставіла сабе мэтай зьбіраньне сакрэтных вестак, дапамогу палітычным кантрабандыстым і, нарэшце,—і самае галоўнае—шырокую дапамогу ў перапраўцы з таго боку на савецкую тэрыторыю дыверсійных атрадаў. Задачай апошніх зьяўляліся-б напады і разгром савецкіх устаноў, „біць камуністых“ і выклікаць у вакольнага насельніцтва нянавісьць да „жыдоў“. Нарэшце, ставілася мэта паўстаньня.

Выкананьню пляну спрыяла асаблівасьць мясцовасьці. Манастыр, як асяродак яе, з сярэднявяковым пабудаваньнем стаў надта добрым месцам для гэтага. У паперах меўся плян падземнага лябірынту калідораў, пакояў, сьцежак. Падпольнікі, як вядома, добра скарысталі яго.

У патрэбных установах пры граніцы былі пасаджаны свае людзі. Толькі закруцілася работа, як на краявідзе мытнага пункту зьявіўся аднойчы Зырка. Яго прыслалі з акругі ў якасьці кантралёра. Акуратны ў рабоце, дзелавы, ён заваяваў хутка ў Талалая добры аб сабе погляд, пакуль той нешта пад вечар не захапіў яго ў сваім габінэце за шахваю, дзе ён штосьці разглядаў. Другою акалічнасьцю, якая канчаткова падарвала даверлівасьць Талалая к яму, зьявілася сустрэча Зыркага з Скалонам позна ўвечары ў надзейным месцы, дзе яны гутарылі ўкрадкі аб яго—Талалая—справах.

Пасьля тэй-жа ночы, у імглівенькую раніцу, кантралёра знайшлі небяспечна параненым. Праз тры гадзіны ён сканаў.

Здарэньні апошняга часу хадою цяжкаю прайшлі перад утомным зрокам пераможнікаў.

— Кінем разьбіраць, таварыш Скалон; тут шмат работы, а мне час ехаць. Дазнаньня весьці на месцы ня трэба. Усе матар'ялы заарыштаваных перашлеце пры аб'ясьняльнай запісцы безадкладна ў асобны адзел.

Расстроеным віхорам уварваўся ў габінэт начальнік каравулу.

— Што такое?

— Таварыш начальнік! Арыштаваны Крушынскі павесіўся!

— Туды яму й дарога,—зацеціў „археалёг!“

— Напішэце акт і падайце мне. Зрабіць у прысутнасьці доктара—выклікаць з батальёна. Няхай агледзіць параненага заарыштаванага. Можаце быць свабодны.

Карнач шумна вышаў.

— Мне адно ня зусім зразумела,—запытаўся Скалон,— хто запрашаў вась гэтаю піскулькаю Талалая к манастыру?

— Ён папаўся на прынаду. Згадзіўшыся ісьці з ім, вы давалі яму ў рукі магчымасьць забіць і вас, бо ён падазраваў, што ад вас вядзецца разработка за ім. Я сачыў за вамі ўночы. На дапамогу сваячасова не пасьпеў, бо прышлося прыняць бой з вашым Крушынскім, які ў сваю чаргу сачыў за мною. Я сам папаў у пастку, ідучы па сьлядох Талалая. Але дзякуючы гэтаму ня позна вызваліў вас. Піскульку напісаў сам Талалай, як я і спадзяваўся. Схіліў яго на гэта я, паведаміўшы ад імя невядомае асобы, якая спагадвае яму, што Скалон вядзе за ім разработку, як за забойцам Зыркага.

— Як добра ўсе зроблена!

— Так, добра. Думаю, што памяць забітага Зыркага адпомшчана,—сумна сказаў „археалёг“.—Дык мне значыцца час...

— Дзе-ж ваш конь ці фурманка?

— Ды ў бліжэйшай вёсцы... Сустрэнемся на судзе сьведкамі ці ў асобным адзеле. А покуль—будзем знаёмы... Зыркi!

— Зыркi?!

— Брат родны забітага...

— Вы—брат Зыркага!.. Не дарма вы былі надта падобны там пад зямлёй на майго добрага сябра і таварыша.

— Яго брат спадзеецца быць вам такім-жа добрым сябрам. Бывайце!

Застаўшыся адзін, Скалон зірнуў у вакно.

На фоне вясёлага поўдню чарнеў няпрыветна брудны манастыр. А вакол, дзе толькі азірала вока, зноў разам з сонцам радасьцю сьмяяліся зялёныя далі.

— Так, памяць Зыркага адпомшчана,—успамянуў Скалон.

Снапок аўса

Мне сказала маці: выжні
Ты цялятам асакі...
Калыхаўся ціха здрыжнік
Ля блакітнае ракі.

Мне сказала маці: туга
Натапчы і прынясі...
Гаманіла неба з лугам,
Гаманіла з лугам сіль.

Маці мне сказала: ў хаты
Ты астатняе усып...
Жалі ў полудзень дзяўчаты,
Недажатыя аўсы.

Па балотах і аблонях
Я зялёнага шукаў...
Сенажаці зьбілі коні,
І пасохла асака.

Па дарозе невядомай
Беглі кветкі і раса...
І да матчынага дому
Я прынёс снапок аўса.

Уладзімер Хадзька

***

Не гавары апошнім словам
Пра нашу раніцу бяроз.
Я слухаю твой сказ ня новы
Пра перабор чужых палос.

Палосы тыя заараны,
І межы зрыты, і быльнёг
Даўно з загубленым туманам
Праплакаў аб мінулых днёх.

І мы з табою выпадкова
Ў густым спаткаліся трысьці.
Ах, кветка... звонкая падкова
Наперад клікала брысьці.

Прасторы зыбалісь навокал
І могількі дарог цьвілі..
Няма мяжы мяцежным крокам
На адбудованай зямлі.

Дзікі сьмех

(Верш у прозе)

I

... Ха-ха-ха!

— Гэта балючы сьмех!

... Ха-ха-ха!..

— Гэта горкія сьлёзы!..

І сягоньня мне ўспомнілася жанчына.

Помню, як яна стаяла на пэроне. Помню, як яе рука крывава, халодная прыкрывала расхлістаныя грудзі. А яна дзіка і надрыўна сьмяялася...

І сягоньня я ўспомніў плач і сьмех да балючых сьлёз.

Я ўспомніў жанчыну!..

Маўчала стэп, не шалясьцелі „ачарэты“. Толькі далёка ў стэпу недзе плакала бандура, ды кацілася шырокая песня—
Заповіт:

„Як умру, то похавайце
мене на могилі“...

... А як заходзіла сонца, тады ў асеньнім шэлесьце ў красе адцьвітання да долу падалі кляновыя лісты.

Мо' таму так ціха яны й падалі, што гублялі адвечную красу жыцьця, гублялі красу, залатую—пялёсткавую на вачох надыходзячай сьмерці...

А ў людзей была радасьць...

Моцная і глыбокая, як мора людзкіх сьлёз; шырокая і бяскрайная, як людзкія адчуваньні, свабодная і вольная, як чайкі марскія, як надзорная воля сакаліная!..

Гэту радасьць кожны адчуваў, кожны насіў яе ў сваім сэрцы. Бо была ў гэтай радасьці стройная сугучнасьць—гармонія няўміручай красы і жыцьця, акорды адвечнай музыкі і бязьмежных людзкіх адчуваньняў.

Дык вось, якая была тады радасьць і воля.

Калі маўчала стэп і не шасьцелі „ачарэты“. Толькі ў ціхай музыцы да долу падалі залатыя лісты. Падалі і паміралі на грудзёх адцьвіўшых астраў. Халоднымі сьлязьмі асыпаліся за вакном станцыйнага будынку.

А недзе далёка ў стэпу замірала бандура, і над цёмнымі азярынамі кацілася шырокая, як воля казацкая, песня—Заповіт:

„Шоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно—було чути,
Як реве ревучий!..“

... А як сонца схавалася за стэп, калі за семафорам пераклікнуліся гудкі паравозаў,—тады я вышаў на пэрон.

Перада мною расьцілалася халоднае палатно чыгункі, чорнымі вужакамі віліся рэйкі, хаваючыся ў змроках воддаль ад станцыі.

Надыходзіла ноч. Глыбокая, асеньняя ноч...

Каля станцыйнага званка, прытуліўшыся да мармуровай сьцяны, стаяла жанчына. Пры цьмяным электрычным сьвятле я стараўся разгледзець яе твар. Яна была маўклівая, белая, як здань,—прыгожая і чароўная, як русалка купальская. Чорныя пераблытаныя косы густымі пасмамі спадалі на плечы і прыкрывалі расхлістаныя грудзі жанчыны.

А яна маўчала... Маўчала і аб нечым думала...

Можа ў думках сваіх яна хавала глыбокія таямніцы людзкае мудрасьці, якія яшчэ недаступны розуму чалавека для іх разгадак?..

Кожны, хто ні праходзіў, заглядаў у яе чорныя вочы, поўныя чыстаты і цыганскай гордасьці. І кожны, хто адчуваў глыбіню гэтых вачэй, складаў ёй адвечныя казкі жыцьця. Гарачымі поглядамі ўпіваўся ў таямніцы душы, але не пасьмеў закранаць яе ўпатлівасьці палкімі ўсьмешкамі.

— Людзі!.. Людзі!..

Гадзіннік прабіў роўна дванаццаць. Прабіў і змоўк, як жыцьцё чалавека.

Пэрон паволі пачынаў пусьцець.

Толькі жанчына не адыходзіла ад званка. Яна стаяла і горка плакала.

Я не пасмеу спыніць гэтых гаручых сьлёз! Я не хацеў закранаць балючых струн жаночай душы!..

Плача чалавек?—Няхай плача, аж пакуль ня выльецца ўся горасьць з яго набалелых грудзей.

А сьмяецца?—Няхай сьмяецца!..

Сьмехам дзікім, сьмехам агідным! Сьмехам радасным, як сьветлыя, майскія росы; чыстым і нявінным, як пацалунак першага каханьня.

Але жанчына не сьмяялася і толькі горка, балюча плакала. Можа ў гэтым якраз і была яе радасьць, што яна плакала?.. Мо' тады толькі чалавеку і радасна, калі ён плача? Мо' таму толькі й горна, што чалавек сьмяецца? Ці можа была якая вышэйшая сіла над гэтай істотай, што застаўляла яе плакаць, калі да болю хацелася дзіка сьмяяцца і толькі сьмяяцца?..

І жанчына плакала...

Недзе далёка-далёка, на самай акраіне гораду, прагукаў паравоз. Яго водгульле пракацілася па даліне, адбілася ў гарадзкім парку воддаль ад станцыі і замерла на грудзях украінскай ночы.

У руках маіх дагарэла і пагасла папяроса. Я стаяў нярухомы, як-бы зачарованы ў думках разгадкамі людзкае мудрасьці.

Жанчына апусьціла ў ніз глыбокія, чорныя вочы і яшчэ мацней ашчарэпіла дзіця, якое ссала яе сухія, набалелыя грудзі.

А там... На дне адкрытых грудзей, бушавала мора адвечнага гневу...

Ды маўчала стэп...

Толькі далёка ў стэпу яшчэ плакалі струны бандуры і заміралі гукі мэлёдый, гукі шырокай, як воля казацкая, песьні-музыкі:

„Поховайце та вставайце,
Кайдани порвіте!..

II

Была глыбокая восень...

У ціхай радасьці, у шырокай музыцы, у маўклівай, развітальнай красе да долу падалі залатыя кляновыя лісты...

Ападалі лісты...

Паміралі ў сьлязах,

На грудзёх адзінокага парку.

І ў асеньнай красе,

ў жоўтакветні руж,

Зоры ціха над кручамі ярклі.

Мо' таму ў маладосьць

вечна й хочацца жыць,

Што ў душы носіш восень глыбокую?..

За вакном, на лістох,

Воблеск вечнай красы...

І маўчаць азярыны з утокамі...

І тады так хацелася жыць, калі я ўглядаўся ў глыбокія вочы жанчыны. Хацелася сьмяяцца да сьлёз на ростані яе красы і сьмерці.

А пад нагамі шаласьцелі залатыя лісты.

Хацелася маўчаць і думаць...

А яна прыкрыла вочы рукою і з сухотлівых грудзей карміла няшчаснае дзіця. І ці ведала яно, што дапівае апошнія каплі матчынай крыві?!

Не!.. яно ня ведала гэтага!..

Мне стала яе шкода-шкода!.. Я хацеў, каб яна расчыніла свае сухія, засмаглыя вусны і прамовіла хоць адно жывое слова, можа-б я чым-небудзь змог дапамагчы ёй?..

Але жанчына маўчала...

Тады я папрасіў, каб яна сказала мне казку жыцьця. Каб я, выслухаўшы гэту казку, уздыхнуў глыбока-глыбока, каб аж грудзі ўскалыхнуліся, як гордыя хвалі морскія ў часы непагоды...

Я папрасіў, каб яна сказала мне такую легенду, каб у душы мог сьмяяцца ад радасьці,—сьмехам чыстым, як росы пэрлы жыватворчыя.

І жанчына сказала мне казку свайго жыцьця.

— Мой дарагі, чужы мой дружа!—загаварыла яна. Адчуй усю горасьць і боль майго сэрца! Дакраніся да балючых струн мае душы і пашкадуй мяне. Пашкадуй, як сваю радную сястру!.. Пакажы мне сьдзежку жыцьцёвую, каб я ня зблудзіла, і змагла дайці па ёй туды...

Гэтыя словы былі горкімі, як атрута, балючымі, як апошняе „даруй“!.. Яны выплывалі з самай глыбіні душы; дакраніся да разьбітых акордаў сэрца і пад шум асеньняга ветру падалі на крываваыя грудзі зямлі.

Недзе далёка ў стэпу заскрыпела арба і абарваўся жалезны крык. Жанчына прылажыла руку да грудзей і глыбока ўздыхнула. Гэты ўздых быў цяжкі, як камень, як халодная скала марская!..

— Было гэта даўно-даўно...

А цяпер?.. Цяпер засталіся адны толькі горкія ўспаміны, успаміны аб тым, што канула на дно жыцця; аб тым, што прайшло і назад больш ніколі ня вернецца!..

Была я дачкою аднаго пана.

Самыя раннія гады свайго дзяцінства я правяла ў маёнтку бацькі. Недалёка ад нас, за прысадзі, расціраліся сялянскія лугі, куды я часта-часта хадзіла гуляць.

Бывала, як толькі зойдзе сонца і ападуць вячэрнія росы, я ішла далёка ад маёнтку, аж за возера, і блудзіла там, да позьняе ночы.

Я ўцякала ад свайго бацькі! Я ненавідзела яго!..

Яму патрэбны былі мае дзявочыя ласкі, для другіх, — для такіх, як ён сам... Але гэтага я не магла яму даць!..

— Ды за што?... Завошта?..

Можа толькі таму, што ён быў маім родным бацькам?.. Што ён выгадаваў мяне ў сваіх белых палацах, каб потым бязлітасна здэквацца нада мною, гандляваць маім сэрцам?..

Так, я гэта добра разумела! Я разумела ўсё!..

Але ці-ж можна чыстату і горадасць дзявочую купіць за грошы, калі за гэта плаціць пачуццямі і нават жыццём!..

Бацька! Бацька! Ты ня знаў гэтага!.. Ці можа і знаць не хацеў, калі я пакорна становілася перад табою на калені і плакала да самай раніцы?..

І яна горка балюча ўсьміхнулася. Гэта быў ня глыбкі сьмех—гэта сьлёзы і кроў набалелай душы!.. Яе пальцы ровова церабілі густую, распушчаную касу, а яна маўчала і толькі маўкліва ўглядалася ў стэп.

А там дагаралі ружы вячэрняй зары, і па краях беласнежных хмурын ціха гасьлі асеньнія зоры... Ціха гасьлі і асыпалі халодную красу на пажайцелья грудзі шырокага стэпу.

— А потым,—гаварыла далей жанчына,—памёрла маці і я засталася адна. Помню, як яна ўмірала.

Была цёмная асеньняя ноч... За вакном шалясьцелі срэбразвонныя таполі і адцьвіталі залатыя пялёсткі руж.

А ў палацах было ціха і адзінока.
Маўклівыя белыя сьцены наганялі на сэрца нейкі страх і сумоту. А як з вачэй маіх скаціліся гарачыя сьлёзы—тады канала маці. Канала ціха і маўкліва. Я злажыла на крыж сухія, белыя матчыныя рукі.

Толькі за вакном, у парку, шапацелі таполі і ападалі залатыя лісты.

І жанчына змоўкла, задумалася. Перад ёю, як жывы, усплыву вобраз маткі.

— А потым,—гаварыла ізноў жанчына,—пачалася рэвалюцыя.

Яна ішла ў вобразе жанчыны. У віры, у сумятні жыцця, у гrome бур і грозных навальніц. Яна шукала сьцежак, дзе бушавала мора людскога, адвечнага гневу. Цераз даліны і кручы. Яна ўзышла на высокую скалу і адтуль прасьцерала рукі ў бязмежную пустыню сьвету. Яна ішла з адвагаю ў душы і ў руках трымала крывавыя кветкі-ружы.

А калі людзі сьляпымі вачмі ўглядаліся ў чароўныя водбліскі іх і пыталіся:

— Што гэта?..

Яна адказвала:

— Гэта сьлёзы і кроў...

Тады я папрасіла, каб жанчына дала мне хоць адну кветку.

Яна падарыла мне чырвоную ружу.

— Я дару табе гэту пышную кветку,—праказала жанчына.—Ідзі з ёю ў шырокі сьвет!.. Яна будзе сьвяціць для цябе вечно!.. Будзе асьвятляць сьцежку, па якой ты будзеш ісьці. У цябе яшчэ будуць кідаць каменьні, але ты горда трымай у руках гэту кветку і ня ўпусьці яе ў грязь і бруд жыццёвы!..

І я пашла з ружай-кветкаю ў сьвет...

Доўга я ішла цераз горы і кручы, аж пакуль ня спусьцілася ў глыбокую даліну, дзе з зямлі сачылася халодная крыніца.

Як толькі я ўкленчыла на паросшы мохам камень, каб напіцца сьвежае вады, перада мною са дна крынічнага ўсплыла акрываўленая постаць—вобраз мае маткі.

Я не заплакала, а дзіка зарагатала, і з рук маіх выпала чырвоная кветка-ружа...

— А цераз год памёр мой бацька, і я засталася круглаю сіратою.

Я ня ведала, куды мне пахінуцца? У які бок пайсьці?..

Многа дарог, многа розных сьцежак у жыцьці; але ня кожны чалавек ведае, па якой з гэтых сьцежак-дарог яму лепш за ўсё ісьці.

Таксама і я!.. Ёшла—куды вочы глядзелі!.. Ёшла, бо хацела есьці!..

Жанчына зноў глыбока і цяжка ўздыхнула. А пры грудзёх дзіця шукала пазухі сваімі сухотлівымі ручанятамі. Ёй ведала яно, што ў грудзёх маткі засталіся адны толькі атрутныя сьлёзы ды горкая кроў?

— Пасьля,—расказвала яна,—як пахавала бацьку, я прадала ўсе свае рэчы і апынулася ў горадзе на біржы працы.

Жылося цяжка. Начаваць прыходзілася, дзе папала. На скверы, у гарадзкім парку, а то дзе-небудзь на вуліцы, бо сталай кватэры ня мела. Кожны дзень я зьяўлялася на біржу дзеля рэгістрацыі.

Так прыходзілі дні, а за днямі беглі тыдні.

Я ня мела нікога блізкага, хто-б дапамог мне адшукаць хоць якую-небудзь працу, каб толькі пракарміць сябе і дзіця. Ёны былі такія цяжкія хвіліны ў жыцьці, калі я хацела задушыць гэта дзіця, каб не глядзелі вочы, як яно мучыцца на сьвеце, як яно прасьцірае сухія ручаняткі і шукае галодных матчыных грудзей.

Але я павінна была нечым карміць гэта дзіця, хоць хацелася есьці самой!..

Ёй тады я пашла...

— Што-ж мне засталася рабіць пасля ўсяго гэтага? Чаго шукаць? Да каго прыхінуцца?..

Я пачала сланяцца па цёмных, гарадзкіх кварталах, каб зарабіць сабе на горкі кусок хлеба, каб не памерці галоднай сьмерцю.

Вуліца...

Ёй гадзіннік на вежы...—вось дзе быў мой начны прытулак—рынак маёй душы!.. Там і сумленьне... Ё грошы!

Вуліца...

Кафэ-рэстаран...

Сэрца за грошы...

— вось тая багна, што труціла і скарачала
маё жыццё...

Вуліца...

І... Ха-ха-ха!..

Дзіця!.. Ха-ха-ха!..

Чужое дзіця!..

Ха-ха-ха!..

Яна дзіка зарагатала і далей не магла гаварыць. З вачэй пасыпаліся буйныя кроплі сълёз. Нешта цяжкое, як камень, лягло на сэрца і здушыла набалелыя грудзі.

Гадзіннік прабіў ізноў дванаццаць. Ёй здавалася, што ён адбівае апошнія хвілі жыцця гэтай няшчаснай істоты, для якой у жыцці ўсё загублена?..

А ў людзей была радасць. Глыбокая і бяскрайная, як і самыя адчуваньні людзкія, адвечныя!..

Далёка ў стэпу яшчэ плакалі струны бандуры, ды каціліся хвалі шырокай, як воля казацкая, песьні—Заповіт...

8-X—27 г.

Гомель

* * *

Ходзіць вецер пакінутым садам...
Пэўна дзвінца: зноў, як калісьці,
Ціха шастае змоўкшая радасьць
Залатымі чырвонцамі лісьцяў...
Кажу так: „ні цяпер і ніколі...“
Вось была... Ну, а зараз выйшла.
І ляжу адзінокі на полі,
І шалеюць вятры на ўзвышшах...
Ой, навошта празрыстасьць?.. Сумота...
Зор пялёсткі сьмяюцца і гаснуць...
Толькі лісьце васеньнай пашчотай
Шапаціць нячувалую казку...

К н а к

(Апавяданьне)

I

У трынаццатым годзе памералі Пабокавічы на хутары. Цэлае лета хадзілі па чарзе пабокаўцы за каморнікамі па полі, сенажацях, лесе, а к восені ля Пракопавай хаты цягнулі з шапкі Мацьвеея „Трыгубага“ нумары і к вечару ведалі ўжо, што Сямён „Галуза“ пойдзе ў „Селішчы“, Кузьма „Верасаў“ на „атмену“, Максім Тамашоў у „кунаведзь“, а Якаў „Патупчык“ у „Ляды“.

Зраньня, сабраўшыся ў садку на мураве, жартавалі, рагаталі дружна на крыклівыя словы Моўры аб тым, што яна „да самага губарнатара“ дойдзе, а знойдзе праўду, калі што, кажа, як Міхась „Крывы“ мёдам карміў каморнікаў. Жартавалі для віду, а пра сябе кожны думаў трывожна аб тым, дзе-ж ён сабе выцягне, хаця-б на „палашкаве“, каб-жа ў сялібах... А калі, зьбіўшыся ля ганку, пачалі цягнуць, у кожнага ад напруджанага чаканьня дрыжалі ногі, пачынала сьвярбець цела, кожнаму хацелася як хутчэй падыйсьці да ганку, засадзіць у глыбокую Мацьвееву шапку руку і выцягнуць у добрым мейсцы.

Якаў цягнуў на ўдалую, як і ўсе, хоць і казаў цесьць, што ня трэба сьпяшацца, што трэба чакаць, пакуль другія выцягнуць, і тады ўжо абавязкова добры выцягне. Чаму пацягнуў раней за цясьця, ня ведаў, проста так, боязна стала, што лепшыя выцягнуць, і таму, калі апынуўся ля ганку, рука неяк сама дэтыкнулася да шапкі, апусьцілася ў яе нутро, пальцы доўга перабіралі маленькія паперкі, дрыжэлі, а як з заду пачалі ляць, што ён надта доўга цягне, адразу выняў руку з нумарам. На нумары было напісана „Ляды“.

І таму вечарам, калі з гразкае вуліцы ступіў Якаў ня ў сушэйшы двор, і на яго праз вакно ўпала міргаючае з комінку

святло, нейкая цяплыня агарнула яго цела і нават нізкая крывая хатка здалася прыгожай, а з шалупайкамі бульба з сольлю—найсмачнейшай стравай.

Ці-ж дзіва? Ляды! Хутарок у Лядох! Самае лепшае поле, гной адзін, чыстыя, роўныя, расцьярэбленыя паплавы, і недалёка перабрацца. Гуляючы жыць будзе.

Прышоў, моўчкі сеў ля стала і, лупячы бульбу, паглядаў на жонку; потым не сьцяргеў.

— Гу... Не заўсёды-ж і дрэнна жыць, бог дасьць і лепш пажывём, багацьця замеем, а?..

— Чаго гэта ты, напіўся ці што?

— А калі-б і выпіў, дык што, а, а? Гэта-ж сьвята.

— Якое ў цябе сьвята?

Яна ўстала з лавачкі ля комінку, падыйшла да стала.

— Нумары цяблі сёньня...

— Ну?..

— У Лядох выцяг.

— Хто?

— Токала.

— Няўжо? Гэта-ж...

— Якое тут дзіва, пацяг і выцяг.

Потым, лежачы ў ложку, цэлую поўнач ласкава гутарылі паміж сабой, меркавалі, як перабрацца на лета ўвясну на хутар, дзе зрабіць сялібу, гарод... А ноччу сьнілася Хадосі, што жменьмі поўнымі зжынае яна буйнае жыта і жмені з калосьсямі цяжкімі да зямлі хіляцца, а па загонах, дзе зжала, густа-густа снапы ляжаць таўстыя, восем пудоў капа дасьць.

Назаўтра рана-рана ўзьнялася і з затоенай недзе глыбока радасьцю каля печы ўвіхалася, каб хутчэй выйсьці ў ток і хутчэй абіваць пустыя дробныя галоўкі лёну. Зьявілася надзея і з ёю бадзёрасць, акурат як тады, калі толькі выйшла замуж за Якава і пачала гаспадарыць. А дні цягнуліся доўгай ніткай зрэбнай, намотваліся на шпулю пражытых Хадосяй трыццаці з лішкам гадоў і ніклі ў змроку доўгіх зімовых вечароў... А вясной, як зьлізалі туманы з поля сьнег і над туманам у гары зацуркалі жаўранкі, заварушыліся пабокаўцы, пачалі хадзіць па хутары, меркаваць, а як зусім падсохла, хто-ні-хто перавозіць пачаў хлявы, гумны. У Лядох ужо ляжала бяровеньне

Іванчыкава, Кандратава, Саўкава. Чакаў хутар і Якава; там чакаў, а тут ня пускала: кабыла на гвозд нагу прабіла, кульгае, неяк запрэгці.

Думаў летам пераедзе, як кабыла паправіцца, аж...

Позным вечарам ліпеньскім прынёс з воласьці стараста загад, а праз колькі часу яшчэ з „ратнікамі“ і „апалчэнцамі“ другімі зьнік у няведамай далі за станцыяй Якаў, грукатам тупым кол разьвітаўся цягнік з кучай заплаканых баб. Пад самае раньне прыехала з гораду Хадося і, распрогшы кабылу за хлявом, на бярне доўга чмыхала ціха, уздрыгваючы плячыма, сморкала ў хвартух, закрывала твар.

II

Восень.

Сумна.

Голае неўзаранае поле. Дзе-ні-дзе ў полі хата, хлявы, гумно, двор цэлы таго, хто пасьпеў перабрацца. Дзе-ні-дзе адна хатка ці хлёў, а то проста бярвеньне, зьвезенае ў кучу ад раскіданага будынку, змоклае, пасінелае. А за Лядамі на банеўскім полі капошацца кучкамі людзі, бесьперастанку езьдзяць падводы то з бярвеньнем, то з пяском, то ўлегцы.

Акопы капаюць.

Цэлыя дні, ужо цэлае лета, сышоўшыся з усіх суседніх вёсак, з усяго павету, людзі доўбнямі заганяюць у землю калы хваёвыя, аблытваюць іх дротам калючым, рыюць залязьнякамі жоўтую, пескавую зямлю банеўскую, порціць.

Вайна блізка.

Напалоханія пабокаўскія хаты прыціхлі, толькі яшчэ больш неяк асунуліся ў лужынах гразі—дварох і не глядзяць больш у поле, згубілі надзею выбрацца туды. А пабокаўцы самі закінулі поле, закінулі гумны і, прызапасіўшы доўгія глыбокія драбінкі, як у бежанцаў, зараблялі пакуль ля акапаў з залязьняком, сякерай, канём. Кожны дзень цэлымі сем'ямі йшлі на акопы, кожнае суботы атрымлівалі ў канторы новыя паперкі—ружовыя, чырвоныя.

Хадося цэлае лета зарабляла. Сама з хурманкай пясок на бліндажы вазіла, а Сьцепаніна з Тацянай (дочкі)—з залязьнякамі. Ужо за заробленае і з дапамогай бацькі выбралася на хутар.

Кожную суботу пералічвала Хадося новенькія паперкі, дакладала іх другімі і, хаваючы далёка на дно ў скрынку, думала, як-бы яшчэ больш замець іх. Дочкам казала:

— Кончыцца вайна, бацька прыдзе, дык новую хату паставім, пасаг вам будзе як і ў людзей.

І зноў ехала, аж да каляд, калі, прастудзіўшыся, лягла. Тады ездзіць пачала Сьцепаніна.

У каляды прышоў зусім дадому Якаў. Сорак гадоў меў ён, а па выглядзе ля пяці дзсяткаў было ўжо і на руцэ левай ня стала трох пальцаў.

На другі дзень вечарам загадала маці Сьцепаніне дастаць з сундука грошы, падазвала Якава да ложка, пералічыла яму, потым доўга меркавалі, што зрабіць, ці варта ставіць новую хату і купіць лепшага каня, ці мо' пачакаць пакуль вайна сьціхне.

— Дык хто-ж яго ведае, што будзе ішчэ?

— Што будзе? Нічога, кончыцца к вясне і ўсё будзе...

— А як не, а як уцякаць, барані-божа, дык што ты хату з сабой возьмеш?.. Гэта-ж калі што, ня дай бог, дык голад, холад, чужына, а будуць грошы, дык не прападем... Пачакаем...

— Ага, ага, пачакаць трэба.

Паперкі бярэжліва склалі ў кучку, абвярнулі чацьвяртушкай чыстай з шытку Ёльлёвага і, завязаўшы ў рукаў з старай кашулі, захавалі іх на самае дно ў скрыню, што калісьці прывезла Хадося ў пасагу.

Праз месяц загаварылі ўсе аб тым, што канец вайне, раз цара скінулі. Чакалі лета.

А вясной, калі дыхнула надвор'е цёплым сырым паветрам, ня ўстала з ложку Хадося, памёрла хутка... Якаў, як і пры ёй, чакаў канца вайне і меркаваў. Ён меркаваў пасвойму, меркаваў, што вось к восені абавязкова скончыцца вайна і тады ўсё добра будзе. А нехта ня лічыўся з яго меркаваньнямі і меркаваў пасвойму, вайна цягнулася. Потым скончылася яна, пачалася другая і з ёй пачалося незразумелае для Якава жыцьцё. Большавікі, палякі, немцы, зноў большавікі, зноў палякі. Не разьбярэш. І грошы розныя зьявіліся: думскія, керанкі, кнак, савецкія, і не разьбярэш, якія лепей, якія хаваць. Кнак ішоў і пры саветах, і пры паляках, і пры немцах і таму парашыў Якаў, што ўсе гэтыя грошы, гэта ня грошы, а так-сабе, а спраўдныя грошы— гэта мікалаеўскія, кнак, бо невядома-ж было яшчэ і тое, чым

уся гэта валынка скончыцца, а да гэтага бачыў, што суседзі „мікалаеўскія“ хаваюць, і таму не чапаў з скрыні рукавок, толькі час ад часу глядзеў, ці ляжыць ён там, і часамі дабаўляў туды новыя паперкі, соцельныя, і заўсёды ў такі час нэрваваўся чамусь і чамусь радаваўся і ў галаве прыкідаў даўно запомненыя лічбы: на каня добрага, на хату, у пасаг...

III

Якаў Патупчык. Так завуць яго ўсе.

Нізенькі, дробны з твару, маленькая русая бародка. Заўсёды (і ўзіму і ўлета) у шэранькай сьвітцы, падпяразаны прывезенай з войска папругай. Нізкі, ногі кароткія і тупае імі ён часта-часта, які дзе і стоячы, тупае заўсёды, ад таго мусяць і празвалі „Патупчыкам“. Гаварыў гэтак сама хуценька і праз кожныя некалькі слоў устаўляў свае спэцыфічна вымаўляемыя: а-а-а, гэць, гэць, яшчэ больш перасыпаў гэтым гаворку, калі быў п'яны. Сьмешным тады ён рабіўся, занадта прасьцяком і падатлівым, з п'яным ім што заўгодна маглі зрабіць. Апошнія дні, вось ужо тыдзень амаль як гасьцюе ён у суседзяў, яны ў яго,—сватаюць дачку.

— Гэць, які хітры! Дачку дай яму, карову дай, сьвініню, тысячу рублёў дай ды яшчэ і дзяўчыну? Дзе-ж ты гэта знойдзеш такую ласку, а-а-а, гэць, хітры які! Ці-ж табе другі хто дасьць такі пасаг, а?

— А чаму Сяргею не дадуць? Усякі дасьць, у каго дачка, бо Сяргей хлопец як хлопец, не прап'е, ня згуляе і ня шляецца, як другія, з камуністамі, сваё толькі ведае.

— А чаму не дадуць, знойдуцца людзі. Мне што дачка твая, што другая, усё роўна, грошы таксама невялікія, ды і сама яна іх зарабіла, дык ня ласку робіш даючы іх, а вась сена, сам ведаеш, не хапае ў мяне, дзесьціна патрэбна, а без дзесьціны на чорта мне і дачка твая.

— Гэць, гэць, гэць, які ён, а? Сват, сват, ты чуў? Дык ты не дачку, знацца, возьмеш, а дзесьціну? Гэць, які!

— Кінь, сват, дык дачку-ж ён хоча.

— Дзе-ж дачку, калі дзесьціну. Каб-жа ж ён сказаў: вась бяру, Якаў, дачку тваю па любасьці, жыць нам трэба, а сена мала, дык дай, тата, дзесьціну, тады-б мо' і даў-бы, бярыце, дзеткі, жывіце на здароўе, а то бач, бач, а-а-а! Дачка на чорта

без дзесяціны! А чаму не дзесяціна на чорта без дачкі, а, а? Ну дзе-ж ты бачыў гэткае сватаньне, а?

Цэлую ноч з суботы на нядзелю таргаваліся Якаў з Сяргеем, адзін запрашваў пасаг, другі даваў. Якаў, таргуючыся, увесь час трымаў у галаве думку аб рукаўчыку, што ў сундуку. Думаў: „Дзесяціну, гэць! А тысяча рублёў, за гэта ён, браце, не адну дзесяціну з часам купіць, дык хай падзякуе за тысячу“. Сяргей думаў гэткае-ж, але ўпіраўся на дзесяціне, бо пакуль купіш, а сёння сена трэба, а потым і аддаць назад можна. Гаварылі аб каровах, аб сьвіньнях, авечках, аб дзесяціне, яшчэ аб чым, толькі не аб вясельлі. Вясельле гэта павінна было быць вынікам гэтае доўгае гутаркі. Усе трое—і Якаў, і Сяргей, і сват—былі п'яныя, пілі ад учарашняга вечара.

— Якаў, Якаў! Дык кончыць-жа трэба, ці не?

— А-а-а, ну, а чаму-ж не, чаму-ж ня трэба. Давай кончым, ці-ж хто не дае канчаць, а?.. Я сваё кажу, вы—сваё. Дык чорт вас ведае, чаго вы ад мяне хочаце.

— Нічога мы ад цябе ня хочам, дасі дзесяціну і ўсё будзе.

— Дзесяціну, гэць?!

— Адну дзесяціну...

— А няўжо-ж дзеве яшчэ захочаце! Ведаю я ўжо гэта, ну дык давай канчаць, толькі навошта дзесяціна? Я бацька ці не, а-а-а? Ты разумеш гэта, я бацька свайму дзіцяці ці не?

— Бацька.

— Вядома-ж.

— Во, во, а калі бацька, дык хіба кіну дзіця сваё я, хіба магу пакрыўдзіць?..

— А хто там цябе ведае...

— А-а-а, гэць! Як гэта—хто ведае? І ты ведаеш, і я ведаю, і сват ведае. Аддаў я Тацяну, пакрыўдзіў? Скажаў, што дам сена—даў, косіць, ужо колькі год косіць і без дзесяціны, і ні слова, касі на здароўе, а навошта табе вось абавязкова, каб дзесяціна, а-а-а?.. А калі скосіш сёлета больш трохі як дзесяціну або меней, дык што, згібеш? А то, гэць, захачеў, дзе-е-сяціну-у!

— Ну добра, дык даеш сенажаці. Будзем казаць проста сенажаць, а колькі—потым згаворымся...

— Не, я ня хочу. Я прашу дзесяціну, хай скажа, што дзесяціну дае, тады лад будзе.

— А чаму ў дачкі ня спытаеш, колькі яна хоча ад бацькі ўзяць, а-а-а? Сьцепаніна!

— Сьцепаніна, хадзі сюды, хай яна скажа...

— Ну, чаго вам, мо' гарэлкі шчэ мала?

— Ты сядзь, дачушка, паслухай. А-а-а, гэць, які ён вухар! Дзе-ж гэта бачылі, дай яму дзесяціну, а аб дачцы і не гаворыць...

— А калі кажу аб дзесяціне, дык і аб ёй.

— Дачушка, рассудзі, скажы, колькі ты хочаш сенажаці? а?

— Колькі? Гаварыла я колькі ён хоча...

— Гэта ён, а ты колькі?

— Значыць, калі я дзесяціну, дык і яна дзесяціну.

— Вядома-ж, дзесяціну...

— А-а-а, бач-бач, згаварыліся, як абіраць бацьку. Дзесяціну... Ну, дык няхай дзесяціну, хай дзесяціну. У мяне хопіць для сябе, хопіць для Ёльлі яшчэ, хай жыве толькі, ажэніцца... Хай дзесяціна, хай...

— Дык дзесяціна?

— Ага, ага, няхай так.

— А якога-ж ты дасі мне?

— Як якога? Якога захочу, таго і дам, вось!

— Не-е-е! Ты захочаш „ціпец“ аддаць мне, а я ня хочу, слова кажы зараз.

— А-а-а, гэць, гэць, а мо' я ад лесу дам, ты адкуль ведаеш?

— Ведаю! А я ад Раманавай мяжы хачу...

— О-го! Ад Раманавай мяжы! Бач, чаго захачеў, а-а-а, бач, а ад Юркавай мяжы ня хочаш? Я-ж аддаў ад Раманавай мяжы Тацяне, ну, а ёй ад Юркавай дам.

— А чым я горшая? Тацяне там даў і мне давай там!

— Гэць-гэць, згаварыліся! Мусіць раней згаварыліся, як дурнога бацьку абабраць, а-а? Дзесяціну дай, ад Раманавай мяжы дай, ды яшчэ ад самага лесу, а?

— А нё-ж ад поля.

— Ну, во, а адкуль-жа?

— Сам зьеш ад поля, ня трэба мне ціпец.

— Ня трэба, не бяры, сам скашу. Гэць, дачушка!

— Кіньце сварыцца. Дае бацька дзесяціну, дасьць і ад Раманавай мяжы, а калі і ад поля трохі, праўда, Якаў?

— Ну, а чаму-ж не, а-а-а? будуць добрыя дзеці, дык ад Раманавай мяжы дам і ад лесу дам, а не,—дык, дзе захочу, там і дам, я гаспадар, а не,—дык і зусім ня дам...

— Так, твая воля. Бацька аб дзецях клапаціцца... Дзеці ля бацькі добрыя,—бацька ля іх дзесяць раз. Так...

— Во, во, а то бач... ну, як-жа гэтак можна, а-а-а, ну, як?

— Ды я нічога, вядома так, твая воля, бацькава, але-ж ведаеш, што ў мяне сена няма, а калі дзіця сваё аддаеш жыць, дык трэба, каб не страдала, а каб жыла.

— Верна!

— Ага, ага, верна. І я гэта кажу. Ці-ж я свайму дзіцяці вораг, хай живе, і таму дзесяціну даю... У меня дзеці роўныя. З мяне хопіць. Дзесяціна, дык хай дзесяціна, хай і ад Раманавай мяжы... А-а-а, добра, сват, а?

— Добра, дык згода, вып'ем.

— Значыць, кончылі, усё?

— Ага, ага, кончылі... А як-жа я? Дачку забярэш, а хто-ж зьвесьці мне зварыць, хто абмые, а-а-а, сын-жа ў мяне, карова, сьвіньня... Як-жа, а?

— Жаніся сам, будзем два вясельлі рабіць.

— А ўжо-ж, ага, а то як-жа жыць? Дык жаніцца, кажаш, а?

— Ага, жаніцца, ато як-жа!

— А-а-а, дык хіба будзь і маім сватам, а-а?

— Добра, хадзем хоць сёньня, недалёка тут.

— Ну? Хадзем, а куды?

— К Тодарысе.

— Ага! яй-богу, добра, Якаў, у самы раз!

— К Тодарысе, няхай к Тодарысе, ат. Я стары ўжо і яна старая баба, абы хаты дагледзела, ды есьці зварыла. А-а-а, гэць, знацца, два вясельлі гуляем, а?

IV

Жыта сьпелае каласамі буйнымі нізка-нізка хіліцца да зямлі, засланяе палагам залацістым вузенькую дарожку, шэпча густому трыпутніку апошнія дзіўныя казкі летняга поля. Дарожка вузенькай паскай зялёнай,—ня відаць каляін, уросшых трыпутнікам,—лягла ад хутара да хутара сярод поля жытнёвага.

Зьмяркаецца.

Прасторы жытнёвыя хвалююцца, нібы хілячыся пад нявідзімым сярпом. Ціха ў полі і ў хутарох ціха, і нейкая сьвятоточнасьць сьцэлецца навокал і ўсё, здаецца, прыбіраецца ў сьвяточныя адзеньні, каб адгуляць вясельле лета з восенню. Здаецца ў цішы вячэрняй, што ўсім добра, што ўсе радуюцца, і боязна, каб што не парушыла гэту ціхую радасьць.

— Куды ты, Параска?

— Да Якава, вянок-жа завіваць Сьцёпаніне будзем, хадзем разам!

— Хадзем, заўём, а потым табе заўём.

На дварэ ля хаты Якавінай цэлы гурт дзяцей. Яны і ў хаце, і ў сенцах, і на прызбах стоячы, падглядаюць у вакно. У хаце на ложку, на печы згрудзіліся. А вакол стала ў хаце дзеўкі маладыя, таварышкі, з якімі адгуляла дзявоцтва сваё Сьцёпаніна, шыюць вянок сьпяваючы, адпяваюць яе дзявоцтва. А сама маладая за сталом з дзеўкамі часам усьміхнецца, сама падпяе, а часам хустачкай вытра вочы.

Каля ляжанкі ў куце стаіць вялізная сіняя скрыня. У скрыні нешта капаецца Паўліха, баба родная па мацеры Сьцёпаніны.

Як зьмералі дзеўкі вянок і пачалі доўгую вясёлую песьню, Паўліха да сябе пазвала маладую.

— А грошы-ж як?

— У сундуку.

— Ці-ж багата?

— Ды ўсе, мусіць тысяч чатыры.

— Ты-ж ведаеш, дзе яны ляжаць, не перахаваў?

— Не, ведаю, пад свойчыкам у рукаўчыку ўсе.

— А ён засватаў сабе гэтую?..

— Але, засватаў-жа, Гарпіну, дачка ў яе гадоў дзесяць ужо.

— Ну, дык бач! У той дзіця сваё, дык свайму гарнуць усё будзе, што ня возьмеш зараз, дык тады з зубоў ня вырвеш, і Ёлю нічога ня дасьць, мачыха-ж...

— Дык узяць грошы трэба? Я і сама думала.

— Вядома ўзяць, а што-ж ты, дурань, ёй кінеш, маці крывёй зарабляла, а ты кінеш чорту лысаму... Ня маці, дык хоць ты спажыві, а ня каб яна...

— Вядома. А ці-ж я мала пацягала?.. А ён-жа нічога не зарабляў.

— Дык ты пастой, а я гляну. Як выйдзе на двор, дык вазьмі, ды за пазуху, рукаўчык кінь, каб ня зьмеціў пакуль-што.

І адпаўзла старая, згорбіўшыся, ад сундука ў другую палавіну.

Якаў, як счумлены, бегаў: то ў стопку, рыхтаваць памагаў бабам к заўтру, то ў гумно, каб прынесці сена прыехаўшаму на вясельле госьцю, то на гару, каб дастаць сала, гарэлки.

Бабы ля печы ўвіхаюцца, густой частай гаворкай ветлівай перасыпаюцца, у міскі кладуць пампушкі, цукрам перасыпаюць, студзень у міскі гліняныя, з усіх хутароў сабраныя, разьліваюць з двух чыгуноў, у якіх да гэтага бульбу варылі на семярых сьвіней.

— А га-а-лу-у-б-ка-ж мая, дзе-ж ты бачыла, каб родны бацька ды не шкадаваў...

Якаў з стопкі кошык поўны сала панёс на гару, будзе складаць у кублік. Доўга займецца. Паўліха падалася назад, кінула галавой Сьцёпаніне, шагнула:

— Не спажыла маці, сканала праз іх, дык хоць ты спажый, Сьдэпка. Вазьмі і не кажы, што брала, твае яны, крэўныя. Хутка зусім цёмна стала і ў хаце і на дварэ.

Ужо даўно чуюцца ў хаце сьпевы, хутка гатоў будзе вянок, а тады прывядзе Сяргей музыкаў і вечарынка пачнецца.

На двор да Якава зьяжджаецца сваяцтва з далёкіх вёсак: дзядзькі, цёткі, браценьнікі, ля вазоў стаяць, кураць, гутараць.

Пашылі дзеўкі вянок, прымералі на Сьцёпаніну, прапелі песьні ўсе, потым на заслонах ля сталоў селі, а сама маладая разносіць па чарцы гарэлки ўсім, закуску Паўліха падае.

Жартаўліва-іскрыстым сьмехам перасыпаюцца дзяўчаты, дражняць праз вокны стаячых на дварэ хлопцаў.

А ў другой палавіне бабы гуртам ля печы, усё нешта хочуць рабіць, паказаць сябе гаспадыняй кожная хоча перад другімі і языкамі больш робяць, чымся рукамі.

— А га-а-лу-у-б-кі-ж мае, ці-ж гэта багата! Агей-жа, як аддаваў Сьцёпаніну, дык дзесьць пудоў перагнаў...

— Цьфу, цьфу, цьфу, во што на гэтка гаворкі зрабі, слухай толькі, што людзі кажуць... А яе лепшая, хто гэта падгледзеў?

Мужчыны ля вазоў. Хто сколькі скасіў ужо, хто калі і сколькі выпіў на вясельлі ў суседа.

— Бывала пілі, а зараз...

— Дык і гарэлки-ж было, а зараз...

— То дык і дня бяз сотні ня быў, а...

Дзесь далёка ў полі зыкнула гармонь і сьціхла. Дзеці кінуліся ў хату.

— Вечарынка! Музыка ідзе!

Гучней загаварылі бабы ля печы, дзяўчаты апошні раз бразнулі тарэлкамі.

Якаў на гары пад кублікам стаяў, а перад вачыма скрыня і рукаўчык з грашыма.

„Ці-ж доўга з ёй, ведзьма тая навучыць“...

Ужо гармонь у хаце абазвалася і рассыпалася частымі зыкамі полькі.

Якаў з гары як злез—проста да скрыні. Расчыніў, падняў свойчык. Рукаўчык ляжыць, хацелася яго падгарнуць толькі трохі глыбей на дно, але пальцы чамусьці пашчупалі пустэчу ў рукаўчыку і некалькі паперак. Нібы апёк руку, выхапіў, развязаў рукаўчык, пералічыў, пацёр вочы рукой, яшчэ раз пералічыў.

„А-а-а, дык вось якая ты, дачушка, доб-ра-ж“.

І, не зачыніўшы скрыні, з рукаўчыкам і трыма „кашарынкамі“ ў пальцах пастаяў на хаце прад здзіўленымі дзяўчатамі і хлопцамі, потым прайшоў у другую палову.

— Дык так! а-а-а, гэць-гэць, бачыце, людзі добрыя, дык так, а?

Паўліха ўсьлед.

— Чаго гэта ты, і скрыні не прычыніў?

— Чаго? Хіба-ж гэта дзеткі, а-а-а, бач ты, бач, што пакінула бацьку на старасьць?

— А-а?

— Бярог, гадаваў, а цяпер, як ад бацькі, дык і ўсё забраць трэба, гаспадарку зьнішчыць!..

Увайшла Сьцепаніна, на бацьку глянула і дагадалася, але прайшла да дзяўчат.

— Дык гэта так, дачушка, аддзякавала бацьку, а? калі на гару бацька, дык ты і ўкрала, дык ужо мо' і кашулю апошною забярэш, а?

Бабы кучай з тае палавіны ўсунуліся. Чакаюць. Сяргей з лаўкі падняўся, стаіць здзіўлены.

— Што ў цябе ўкраў хто, чаго гэта ты?

— Чаго? Ня ведаеш ты? Абірайце бацьку, губіце!..

— Якія грошы, калі?

— Ня ведаеш ужо, схаваць пасьпела!.. Дзе грошы дзела? А?

— Якія грошы? Ня брала я тваіх грошай!

Старыя сьцішаюць Якава, яе.

— Хто іх там браў, мо', капаючыся, выкінуў як там у скрыні, знойдзеш..

— Дзе-ж знойдзеш, калі пачысьціла ўсё яна. Чатыры тысячы было... Дзе грошы, кажы!..

— Задушыся ты з сваімі грашыма, ня брала я іх.

— А хто-ж узяў, укралі хіба? Хто-ж, акрамя цябе, у скрыню лазіць, а-а-а?.. Бачыце, што зрабіла, а-а-а, гэць, дачушка!..

Ніхто не адазваўся, маўчалі. Сяргей толькі буркнуў:

— Які ў цябе чорт краў, мо' сам захаваў дзе?..

— А-а-а, сам ад сябе хаваць буду... Рады абгаліць бацьку. Ты ўзяла грошы!

Зараз хата ўся загаварыла, зашухукала.

— А мо' і ты ўзяла, дык аддай, на чорта яны!

— Дык ты так, за тое, што абмывала цябе... Ну, дык я ўзяла грошы і хваробу аддам, бо ня ты, а я з мамай зрабіла іх я і спажыву, а ня погань розная, якой набярэш сюды...

— Во, во, бачыце, а яшчэ і адпіралася, а-а-а! Гу! Давай грошы, а ня то, дык я цябе і з хаты выпру, як суку тую.

— Не аддам!.. Ня выганіш! Сама зрабіла, кроў маміна на іх...

— А я не зарабляў, знацца? а?

У куткох чуліся шэпты, усьмешкі.

— Прапіваў ты, а не зарабляў.

— Ё прапіваць буду, бо я гаспадар тут пакуль, слава богу, а ня ты... Давай грошы сюды, а-а-а!..

— Сказала раз я, што не аддам і не аддам, мае яны, а не твае.

— Ага, дык так, дык на рызыку, не дасі?

— Ня дам!..

Загаварылі хлопцы.

— Ды што вам з тых з грошай, здурнелі вы ці што! У сьметнік іх трэба выкінуць ці кут вылепіць імі, цяпер-жа са-вецкія ўжо, лепшыя.

— І праўда, што з іх, не бяруць-жа іх і Мікалая ня будзе ўжо. Нашлі завошта сварышца.

У дзвях старым голасам баба рыпнула:

— Ня йдуць сёньня, дык заўтра пойдуць.

Чырвоны стаяў Якаў, міргаў пасалавелымі вачыма і, трасу-чы кулакамі, крычаў:

— Аддасі!

— Не аддам!

— Добра! Парызыкуй з бацькам, парызыкуй, калі хочаш! Я гаспадар пакуль у хаце, а ня ты... Не аддасі—ня трэба. Захацела карову і свінью, і авец, і дзесяціну, ды яшчэ і грошы ўсе?.. А хваробы ня хочаш ты ў мяне, дачушка!.. Ідзі, ідзі..

— Не аддам! А пасагу судом вазьму.

— Скулу возьмеш, а не пасагу... Парызыкуй!

Сяргей, як асалапеўшы, стаяў з расчыненым ротам. Шкода было пасагу і думалася, што за чатыры тысячы дзесяць такіх пасагаў купіць, але і боязна, каб на сьметнік ня выкінуць, бо колькі-ж гадоў ня йдуць ужо.

— Не аддам я, пры людзях кажу, не аддам!

— І я пры людзях кажу. Чатыры тысячы ўзяла, аббрала бацьку і ні саломінкі больш з двара ня дам!.. Пры людзях кажу.

Сяргей ня ведаў, што лепш, ці пасаг ці тысячы і здаваліся тысячы проста паперкай і неяк шчыміла нутро ад таго, што тысячы ў яго будуць. Піхнуў локцем Сьцёпаніну.

— Аддай іх, на чорта!..

— Не аддам, мае яны.

— І я ня дам: рызыкуй!

— Сяргей не сьцяраеў.

— А пры свату ты што казаў мне, а? Я ведаць ня ведаю, хто ў цябе грошы ўкраў, якія грошы, а пасагу сказаў, дык дасі.

— Не аддам я, хай грошы аддасьць.

— Не аддам я грошы, мае яны, маміны...

— А я пасаг ня дам, ні крышкі з двара ня дам! Скулу, а не дзесяціну!

— А на чорта мне дачка твая, бяры яе з грашныма сваімі, удавіся... Найдзі такое шчасьце, хадзем, матка!

Аслупянелая маўчала хата, Сьцёпаніна, бабы, Якаў. Сяргей, валюхаючыся, выйшаў з хаты, за ім музыкі, хлопцы, дзяўчаты. Толькі старыя ды дзеці чакалі канца.

Якаў стаяў з рукаўчыкам пасярод хаты, азіраўся вакол.

У хаце запахла чадам падгарэўшых пампушак, зашыпела ў печы страва, паліўшыся з гаршчкоў.

— А-а-а, гэць, гэць, дык што-ж гэта?..

Дзіка крыкнула, кінуўшыся на ложак, Сьцёпаніна, мятнуліся ў дзьверы дзеці, паціху пачалі выпаўзаць лішнія бабы.

— А-а, ма-а-м-ка-ж мая, га-лу-у-бка!

Недзе ў полі далёка зарагатала гармонь чыстым сярэбраным сьмехам.

Ніжэй схіліліся змочаныя расой жытнія каласы, захавалі дарожку на Якавін хутар. Ноч густым змрокам чорным абматала Якавін двор, будынкі, захавала яго ад вачэй людзкіх.

Сорамна было.

Сакавік 1927 г.

Менск.

Абарванае каханьне...

Пад купалам эмалевага неба, у гары,
ліхтарык месяца гарэў... І друг мой гаварыў:

— Расьлі балючыя пачуцьці шмат разоў;
пачуцьці вострыя, як брытвы срэбнае лязо...¹⁾

Скажы, каму цікава гэта ведаць, гэта знаць,
што перарэзана, абарвана каханьне, як струна?!

Я адчуваю навальніцы ўюгу над сабой
і калі маўчу—тады ў душы двайная боль...

А можа гэта воцат вусьцішных²⁾ і палкіх сноў?
Ня вернецца яна, ня вернецца назад узноў...

Няўжо так рана прашумела бурная вясна
і перарэзана, абарвана каханьне, як струна?..

І, як ня цяжка, не балюча, не аддам другой
нявычэрпнае каханьне любай, дарагой...

Як смоль, чарнела жнівеньская ноч, каб на зары
раптоўна пабялець... Мой друг маўчаў, не гаварыў.

Менск, 25/XI—1927 г.

¹⁾ Лязо—лезвіе. (Вазьмі брусок і зьвядзі лязо брытвы, будзем галіцца).

²⁾ Вусьцішна—жутко. (Гарматы вухаюць аж становіцца вусьцішна неяк).

Наля Маркава

Восеньню мігаюць

Вочы.

Золатам звівіяць

Лісты.

Прыхадзі варажыць

Ля рошчы,

Калі жар у грудзёх

Не астыў.

Прыхадзі... Шапацяць

Лістамі

Залатыя, юнацкія

Дні.

Прыхадзі, пакуль золак

Над намі

У пунсовасьці красак

Ня зьнік.

Пылам плюецца

Дарога...

Прыхадзі на узьмежжа,

Прыдзі...

Чуеш раскацісты

Рогат,

Пляску жыцьцёвых

Гадзін?

Прыхадзі...

Прыхадзі...

Адыйшло... Адкацілася

Было гэта ўвосень. Шумелі пялёсткі, прыдушана неяк, маркотна. Развіталася лета з зямлёю,—нудна таму было на сэрцы... Стаяў ля ракі я на абрыве.

А ўнізе—хвалі шэрыя рака нясла ў далячынь...

А ўнізе—бачыў я: прыйшла дзяўчына да ракі...

Яна стаяла і глядзела на ваду, стаяла і думала нешта. Твар яе быў захаваны. Але я пазнаў яе. Ніколі ня ведаў, але пазнаў адразу. Бо шмат аб ёй чуў, шмат... Усяго не пераказаць. Але ўсё-ж такі слухайце.

* * *

Навісали сьвінцовыя хмары над зямлёй, зьбіраліся доўгі час хмарка да хмаркі. А потым: шалёная гадзюка-маланка ўзвілася, затарахцеў гром гармат і пачалося.

У горадзе: няма солі, ядуць мякіну, дохнуць людзі.

У горадзе: плач і энкі, страшэнны холад, сівая сьмерць.

У горадзе: паўстаньні, дэманстрацыі, расстрэлы.

А там, на палэх: страляніна, халадэча, голад і хвароба таксама.

На палэх: у акопах—вада па калені, дынга і пранцы, сьмерць.

На палэх: людзі рэжуць адзін аднаго, колюць, б'юць, сьпяваюць песні, плачуць, спадзяюцца, рагочуць...

На: „Госпадзі, спасі“ і „Маць тваю гэтак“...

У горадзе—сьмерць. На палэх—сто сьмярцей.

У горадзе—людзі-зьяры. На палэх—люцейшыя. І там і тут б'юць...

Казалі мне: нашыя адступалі. Шмат было параненых—не пасьпявалі прыбіраць. Немцы ішлі і дабівалі іх штыкамі, прыкладамі, падэшвамі ботаў...

А яшчэ казалі: пайшлі хлопцы нашы ў разведку... Сустрэлі некалькі нямецкіх салдатаў. Падышлі, сталі. І тыя сталі... Раптам—пачалі абнімацца і цалавацца, як добрыя сябры, не як ворагі. Такое было.

* * *

Імя яе было—Мара! Прыгожае і незразумелае, такое прыгожае, як і сама. Чорныя бровы—крыламі ў два бакі. Чорная таўстая каса. І ў яе быў „ён“, але яго забралі на вайну. А там?.. Там сьпелі „вечны пакой“.

Зьявілася яна ў шпіталі N-скага палка ў самы гарачы час і, не разважаючы, узялася за працу. Дні пацягнуліся поўныя нечаканасьцяй, кашмараў і нечалавечай працы. Працавала Мара старанна, не шкадавала сябе...

А потым? Потым абляцела маланкай вестка незразумелая, радасная, блізкая, чаканая. Затурбаваліся людзі на палёх, кінулі стрэльбы. Зьбіраліся на рады. Гаманілі шмат. Цалаваліся і лаяліся. Плакалі, пыталіся, сьмяяліся...

А потым—загад за загадам... Адзін—№ 1: „Ісьці ў бой“ Другі—№ 2: „Кідаць акопы“. Чуткі і весткі: „Мір, свабода, канец вайне! Рэвалюцыя!“

* * *

Дні прабягалі ўгрунь. І ў мешаніне дзён усё неяк перамяшалася. Здарылася так, што Мара апынулася сярод белых. Яе чакалі хворыя, бяз ног, бяз рук. Былі афіцэры і ёсьць афіцэры... Там—немцы, тутак—чырвоныя...

А хто—яны?

Была Мара ў курсе справы, але гэта ня цікавіла яе, яна—толькі з хворымі. Яна не ваюе.

Здарылася так...

Ішлі... Доўга—доўга—доўга... Пакідалі за сабою: вёскі раскіданыя, кроў, кулі, сьмерць.

Наступалі белыя. Адступалі чырвоныя. Наступалі чырвоныя. Адступалі белыя. Было гэта падобна на гульню. А людзей чакала сьмерць: на дарозе, у бліндажы, у вадзе і з паветра. Лётала сьмерць на чорным кані...

Праўда, былі часіны адпачынку. Сядуць. Супакояцца.
А раптам:

— Бум... Дрызь—а-а-ах!

Бомбы—адна, другая... І пачалося і пайшло.

Н-скі полк у той дзень доўга біўся з чырвонымі. Заселі чырвоныя ў вёсцы за стагі сена. Біліся доўга. Але ўзялі белыя.

Праходзілі праз вёску. Мара ўбачыла: пасярод дарогі сядзіць хлопчык і горка-горка аб нечым плача. Мара накіравалася да яго. Раптам падляцеў на кані афіцэр... Сьвіснула шашка і хлапечая галоўка скацілася ў вулічны пыл.

Ускрыкнула Мара. Нахілілася... Потым паглядзела на забойцу. Стаяў той і рагатаў. Завярнулася Мара і пайшла... А ў тую-ж ноч перабегла к чырвоным.

Так кажуць людзі.

А вайна ішла. Сьмерць касіла людзей. Хавалі ў агульных ямах па дзсяткі два. Па гарадох, вёсках, палёх гучэла пахмура-ўрачыста:

„Вы жэртваю палі ў барбе“...

Потым... Паляцелі тарчма белыя ў Крым. Пайшлі купацца пань ў Чорнае мора. Чырвоныя наступалі. Браі Перакоп.

Плакалі хвалі Сіваша. Плакалі хвалі „гнілога мора“ аб „гнілых людзях“.

Магутны напор— і белыя будуць у моры. І напор быў. Белыя паплылі.

Скончылася вайна. Адраджалася краіна, будавалася.

Сястра міласэрдная Н-скага палка пайшла...

Толькі цяпер вось тут убачыў я яе на беразе вольнае ракі. Стаіць і думае. Мо' ўспамянула нядаўную вайну, вольныя хвалі людзей, коняй, гарадоў, вёсак, бомб, крыві... Мо' ўспамянуліся ёй белыя? А мо' чырвоныя?

У сэрцы цвілі рамонкі. Хацелася плакаць і сьмяяцца...

Тыя часы адыйшлі, адкаціліся. Адыйшло яе жыцьцё, бурлівае і прыгожае. Адкацілася жыцьцё, як адкацілася вунь тое барвенне на хвалі васеньняй ракі.

С. Шушкевіч

Паўстаньне вершаў

Над лямпай засьцень
З белае паперы
Расьсеяў па стале
Мізэрны бляск.
Кідаецца ў вакно
Шалёным зьверам вецер
І ў вакеніцы чуцен
Стукат-ляск.

Каштан прасьцёр,
Бы рукі, сваё гольце,
Здаецца, сэрца хоча
Выхваціць маё...
Я думаю аб тым,
Няўжо на сьвет бяздольным,
Няўжо бяз радасьці
І шчырасьці прыйшоў.

Мой стол увесь
У кніжках і газэтах,
Пяро з надзеяю
Ня гаснучай скрыпіць,
Сябе лічу я
Скрыўджаным поэтам,
Дык гэтым сум
Хачу свой загубіць.

І чутна ўжо, што ноч
Пад рань падходзіць,
У галаве маёй
І ў вачох туман.

І раптам стукат-гром,
 Як на якім заводзе,
 Як-бы узьяўся
 Вецер-гураган.

Ах, чый там стук
 У дзьверы праразьлівы,
 Хто там крычыць
 У сотку галасоў?!
 І дзьверы з скрыпам,
 Ціхім і плаксівым,
 Хтось адчыніў
 І ціха падышоў.

Зноў цішыня...
 Я чую, як праз дзьверы
 Нячутна хтось
 Падходзіць да мяне.
 Гляджу... Каля мяне
 Людзей шмат, як паперы,
 І памяшканьне белае,
 Як сьнег.

Хто вы? Чаго прыйшлі?
 І што вам тут патрэбна?!
 І раптам моцны крык:
 — Ах, нават не спазнаў!..
 Гляджу, каля мяне
 Стаіць мая поэма
 І вершы хворыя
 На кастылёх-ражнах.

О, мае родныя,
 Дык хто вас пакалечыў,
 Чаму паранены,
 Чаму усе бяз ног?!
 І пачала поэма
 Ціха енчыць
 І гэты энк
 На сэрцы болью лёг.

І раптам руки
 Шумна прасьціраюць,
 Кідаюць злосьць
 У мой збялены твар. (!)
 І ўжо здаецца мне,
 Што ціха паміраю,
 Бы перад восенню
 Квяцісты луг-абшар.

І зноў плаксіва
 Заскрыпелі дзверы,
 Зноў застаюся
 Пры стале адным.
 Гляджу... Вачом сваім
 Санлівым я ня веру...
 Ўжо рань уткала
 Поле ў туманы...

А. Вечар

* * *

Іграйце трывогу на трубах, вятры!
Хай звоняць агнямі пад сонцам клярнэты,
Хай водгульле чуюць ня два і ня тры,
А тысячы раз і бяс конца плянэты.

І неба гудзе хай, як той барабан,
І месяц рассыплецца срэбрам на флейтах.
Трывогу, вятры!
Барацьба! Барацьба!
Была ўжо калісьці і будзе далей так
За шчасьце і волю рабам.

Ідзе барацьба бяз крыві і з крывёю—
То прастай дарогай, то сьцежкай крывою.
Трывогу! Трывогу!
Ў стэпу і між гор
Хай гукі імчацца ад краю да краю
Над куляй зямною ня воўчаю зграяй,
А крокам шырокім кагорт.

Хто можа сказаць нам сурова „ня сьмець“!
Жыцьцё мы нясём, а ня чорную сьмерць...
Бязьмежныя думы Сусьвету нясём мы
Ня заўтра, а сёньня!

Пад сіняю блузай і зрэбнаю сьвіткай
Ёсьць вольнае сэрца з атрутай пакуты.
Ні залатою ні срэбнаю ніткай
Яго адчуваньні ня скуты.

Іграйце-ж трывогу, хай чуюць усе
Латунныя гукі сусьветнай фанфары.
Няхай упадуць на пажоўклым аўсе
Дажжом залатыя хмары.

Андрэй Шаўрук

Песьня аратага

Заару палоску
Раньняю зарою,
Расчашу ёй косы
Войстрай бараною.

Гэй, мой конік,
Жвава павяртайся!
Расьці, маё жыта,
Расьці, налівайся!

Ў пору дождж напоіць,
Сонейка сагрэе—
Аж зірнуць так любя—
Жыта зелянее!

Гэй, мой конік,
Жвава павяртайся!
Расьці, маё жыта,
Расьці, налівайся!

Залажу увосень
Усё гумно тарпамі,
Раніцамі буду
Малаціць цапамі.

Гэй, мой конік,
Жвава павяртайся!
Расьці, маё жыта,
Расьці, налівайся!

Змалачу, навею,
Павязу на рынак.
Накуплю Ганульцы
Дарагіх хусьцінак.

Гэй, мой конік,
 Жвава павяртайся!
 Ты любі, зязюлька,
 Любі, ня цурайся.

Узімку мы вяселье
 Справім пасья сьвятаў.
 Будзем жыць з табою
 Згодна і ў дастатку.

Гэй, мой конік,
 Жвава павяртайся!
 Ты любі, зязюлька,
 Любі, ня цурайся.

16 верасня
 г. Томск.

Мік. Аляхновіч

На шляхох беларускай пролетарскай літаратуры

Апошнія гады ў нас на Беларусі ў літаратурным жыцці ўсё часцей і часцей пачынае ўжывацца тэрмін „пролетарская літаратура“. Водгукі літаратурных спрэчак у РСФСР, Украіне дакаціліся і да нас.

Але на вялікі жаль сярод шэрагу артыкулаў, нататак-рэцэнзій, якія скланяюць на ўсе лады „пролетарскую літаратуру“, няма больш-менш выразнага, ясна акрэсленага высьвєнення гэтага паняцця.

Выходзіць, што мы часта, гаворачы аб „пролетарскай літаратуры“, спрачаючыся аб ёй,—гаворым аб розных паняццях.

Тая заблытанасць у пытанні прымушае нас у гэтым невялікім артыкуле паспрабаваць разабрацца ў ім і даць больш-менш ясны акрэслены змест гэтага паняцця.

Яшчэ ў 1923 г. проф. Піотуховіч у артыкуле „Пролетарская поэзія і лірыка Цішкі Гартнага“ (Цішка Гартны. На дзень пятнаццацігадовага юбілею яго літаратурнай працы (1908-1923). Выд. Інбелкульту) сутнасць пролетарскае поэзіі, а значыць, і літаратуры, звадзіў да наступных палажэнняў.

„Перш за ўсё, пролетарская поэзія дзівіць нас сваім бадзёрым настроем, сваім оптымізмам. Яна ня ведае гамлетызму, ёй нязнана рэфлексія, задумленасць... Пролетарскія поэты скінулі з сябе ўладу зямлі, у іх творах рэдка трапляюцца нават пейзажы прыроды. Іх вабіць да сябе горад з яго рухам, з яго кіпучым і бурным жыццём... Адсюль пролетарская поэзія ёсць пераважна поэзія гарадзкая. У ёй мы знаходзім малюнку гарадскога побыту, гарадскога жыцця. Адсюль і толькі праца ў умовах

1
 гораду, фабрычна-завадзкая праца складае сабой звычайную тэму новай поэзіі. Замест вясковай нівы з калыхаючымся збожжам, тут абрысоўваюцца машыны з іх грукатам і шумам, посьвіст рэмнаў, фабрычныя гудкі, разьмяраючыя жыцьцё рабочага. Замест індывідуальнай працы, у новых творах рысуецца праца колектыўная, даецца поэтызацыя гэтай працы, прасякнутая вэрай у перамагаючую ўсё моц колектывізму“.

2
 Прыблізна ў гэты час М. Маразоўскі ў артыкуле „Белы дом толькі журыцца“... („Полымя“ № 2—1923 г.), разглядаючы поэму М. Чарота „Босыя на вогнішчы“, піша: „Тым і пролетарская поэма „Босыя на вогнішчы“, што яна ў кароткіх, выразных, вобразных, рашучых словах сьпявае гімн гэтаму ядынаму фронту ўсходу і захаду, пролетарыя з селянінам... Поэма „Босыя на вогнішчы“, гэтая поэма ядынага рэволюцыйнага фронту, які кіруецца камуністымі. З гэтага боку яна зусім вытрыманая ў пролетарскай ідэолёгіі поэма. Пясьняр быў настолькі поэтам масавым, поэтам паўстаньня, што не забыўся нават і адсталых кабет...“

3
 Ядыны рэволюцыйны фронт рабочых і сялян, масавасьць, абмалёўка паўстаньня па-Маразоўскаму—адзнакі прыналежнасьці твору да пролетарскай літаратуры.

3
 Стварэньне мастацкіх твораў рабочымі заводаў і фабрык, шчыльна звязанымі з вытворчасцю, па думцы трэціх, складае істотную адзнаку пролетарскай літаратуры. Праглядаючы нядаўна вышаўшую кніжку „Родной язык в школе“ (кн. IV—1927 г.), я знайшоў цікавае месца ў рэцэнзіі на кніжку проф. Білецкага „Дваццаць год новай украінскай лірыкі“, выказваючае гэту думку. „Цікава аднатаваць, што шмат хто з сучасных украінскіх поэтаў, як Сасюра, Корж, Хвілёвы і інш., узяліся за пяро непасрэдна пасля кіркі (матыкі) шахцёра ці плуга зямляроба, а таму яны заслугоўваюць назвы пролетарскіх пісьменьнікаў у большай ступені, чым некаторыя расійскія іх таварышы“.

4
 абрысоўку падзей Кастрычніка, абрысоўку рэволюцыйнай барацьбы чацьвертыя лічуць адзнакай пролетарскай літаратуры.

Пры жаданьні можна было-б даць цэлы шэраг тлумачэньняў сутнасьці пролетарскай літаратуры, бо ў нашых умовах кожны гэту сутнасьць разумее пасвойму і, абмяжоўваючыся тэрмінам „пролетарская літаратура“, ім опэрыруе.

Тав. Бабарэка ў сваім дакладзе на літсуботніку „Беларуская літаратура за дзесяць год“ тож ужываў гэты тэрмін без належнага тлумачэння, лічачы яго а priori вядомым.

Але панашаму безадказнае ўжываньне гэтай назвы часта прыводзіць да непажаданых вынікаў, бо, прыкрываючыся маскай пролетарскай літаратуры, скланяючы яе імя на розныя ўзоры, таварышы часта працягваюць пад гэтай маркай ідэалёгію, варажую пролетарыяту.

І часта дробнабуржуазныя настроі, ліквідатарства, падмена яскравых лёзунгаў у нас прыкрываецца імем пролетарскай літаратуры.

Сталін у „Пытаньнях ленінізму“ піша:

„Шкодны дробнабуржуазныя настроі... Капіталістычныя элементы вядуць барацьбу ў галіне ідэалёгіі пролетарыяту, спрабуючы заразіць найменш устойлівыя атрады партыі няверрам у справу соцыялістычнага будаўніцтва, скэптычнымі адносінамі да соцыялістычных пэрспэктыву нашае будаўнічае працы, прычым нельга сказаць, каб іх імкненьні заставаліся абсалютна бясплэннымі“.

Добра, калі мы можам скоро расчыніць усю хлусьлівасьць упэўніваньняў, ускрыць іх антыпролетарскасьць. Але часта рэвалюцыйная франолёгія можа заблутаць таварышоў, можа павесьці іх не па нашаму шляху.

Мала сказаць, што гэты твор ёсьць запраўды творам пролетарскай літаратуры—трэба гэта даказаць. І вось тут павінен быць нейкі крытэры, нейкая пэўная мерка.

Бязумоўна, падазеньня мной вышэй азначэньні маюць—кожнае паасобку—у сабе частку праўды, але толькі частку.

Бо і мотывы гораду (урбанізм), і рэвалюцыйная барацьба, і новае будаўніцтва—гэта ўсё часткі той вялікай тэмы, якая завецца „пролетарская літаратура“.

Пісьменьнік, даючы мастацкі твор, гэтым пэўным чынам удзельнічае ў грамадзкім жыцьці, уплывае на яго.

Таму пролетарская літаратура—гэта сума тых твораў, якія арганізуююць думкі і пачуцьці чытача ў напрамку будаўніцтва соцыялізму, дапамагаюць гэтаму будаўніцтву.

„Шырокі ахоп зьяў ва ўсёй іх складанасьці; не замыкацца ў рамках аднаго заводу; быць літаратурай ня цэху, а вялікай клясы, якая змагаецца і вядзе за сабой мільёны сялян,—такія

павінны быць рамкі зместу пролетарскай літаратуры“, кажа вядомая рэзольцыя аб політыцы партыі ў галіне мастацкае літаратуры.

Гэта агульная формулёўка, але панашаму яна цалком ахапляе сутнасць пролетарскае літаратуры, як зброі клясавага змаганьня.

Ня толькі ў нас на Беларусі, але і на Украіне і РСФСР некаторыя даследчыкі літаратуры і да апошняга часу трымаюцца іншых поглядаў, поглядаў, якія мы аднавалі раней і якія ахапляюць літаратуру больш з боку матар'ялу, чым з боку гэі ідэолёгіі, якая ў ёй ёсьць.

Пераходзячы да разгляду проблем развіцця пролетарскай літаратуры ў нас на Беларусі, мы спатыкаем цэлы шэраг рознастайных поглядаў, пачынаючы з поўнага адмаўленьня яе існаваньня і нават пэрспэктывы для яе развіцця да прызнаньня беларускай пролетарскай літаратуры фактам рачаіснасьці.

У 1922 г. ў мясячніку ЦБ КПБ „Вперед“ (№ 1—травень) нейкі Казлоў у артыкуле: „Ці ёсьць у нас пролетарская культура?“ пісаў літаральна наступнае:

„Ня будучы нават знаёмым добра з беларускай поэзіяй, можна было-б загадзя здзівіцца, як гэта ў нас у Беларусі, дзе пераважае сялянства, дзе няма, у сапраўдным сэнсе слова, гарадзкага пролетарыяту, нарадзілася пролетарская поэзія“.

Як бачыце, паказаны аўтар не знаходзіць у Беларусі, як краіне пераважна сялянскай, нават пэрспэктывы для развіцця пролетарскае літаратуры.

Шпаркі ўзрост эканомікі нашае краіны: форсыраваньне прамысловага будаўніцтва, рацыяналізацыя вытворчасці, палепшаньне тэхнікі, канцэнтрацыя прамысловасьці, зьмяншэньне сабекошту нашае прамысловае прадукцыі—вось дырэктывы партыі, якія паступова праводзяцца ў жыцьцё.

Зразумела, што гэтага ня можа не адчуць літаратура, якая заўсёды была досыць добрым баромэтрам грамадзкіх настрояў.

Бо правільна зазначыў т. Кнорын на XI зьездзе Комуністычнай партыі Беларусі ў справаздачы ЦК: „Я лічу сваім абавязкам тут падкрэсьліць, што бяз уздыму прамысловасьці, бяз уздыму нашае народнае гаспадаркі ня можа быць шляхоў для шырокага культурнага развіцця“.

Калі мы глянем у „Контрольныя лічбы народнае гаспадаркі БССР на 1927-28 г.“, то ўбачым, што з году ў год ідзе павялічэнне процанту ўдзелу прамысловасці ў агульна-таварнай масе, якое ад 45,8 проц. у 1924-25 г. дасягнула да 58,9 проц. у 1926-27 г. і намечана контрольнымі лічбамі ў 61,8 проц. на 1927-28 г.

У 1924 г. пролетарыят складаў 0,64 проц. у адносінах да ўсяго насельніцтва Беларусі, а ў 1927-28—займе ўжо 0,99 проц., г. зн. амаль 1 проц. усяго насельніцтва Беларусі.

Калі ў Савецкім Саюзе да сучаснага моманту ўдзел прамысловасці ва ўсёй прадукцыі народнай гаспадаркі раўняецца 44 проц., то ў БССР удзел прамысловасці раўняецца толькі 17 проц. і ў 1927-28 г. мы будзем мець 18,1 проц.

Для Беларусі, краіны пераважна сялянскай, бязумоўна, гэта зьяўляецца вялікім дасягненнем.

Цікава даць некалькі лічбаў з дакладу т. Кнорына аб нацыянальных зьменах у складзе рабочае клясы нашае краіны.

Так, беларуская група ў дрэваапрацованікаў у 1924 г. складала 34,7 проц., а ў 1927 г.—48,3 проц.; у мэталістых у 1924 г.—45 проц., зараз—47,9 проц.; у харчавікоў у 1924 г.—35 проц., зараз—42 проц.; у будаўнікоў рост ідзе шпарчэй: у 1924 г. 26,4 проц. беларусоў, а зараз ужо—53,3 проц.

Як бачым, процэс уцягнення беларусоў у вытворчасць досыць значны.

Поруч з уздымам нашае прамысловасці, з павялічэннем яе ролі, як эканомічнага фактару нашага гаспадарчага жыцця, поруч з колькасным павялічэннем беларускае часткі нашага пролетарыяту і павялічэннем беларускага пролетарыяту наогул, ідзе значнае культурнае будаўніцтва.

Рэвалюцыя дала працоўным ня толькі соцыяльнае і нацыянальнае вызваленне, але яна абудзіла ў іх вялікае імкненне да культуры. У першыя гады, гады, калі „на палёх здраваных, прыбітых“ грымелі грымоты навалніцы, было не да гэтага.

Трэба было змагацца за існаванне Савецкай Беларусі, трэба было бараніць рэвалюцыю.

Але мінула гэта. Прышло мірнае будаўніцтва.

Паступова загойваюцца раны, адбудоўваюцца зруйнаваныя „культурнымі“ барбарамі заводы і фабрыкі.

Усталі ўва ўсю сваю шырыню пытаньні быту, пытаньні культуры.

Па заводах і фабрыках, па вёсках і глухіх раёнах зьяўляюцца культурныя сілы, якія праз допісы ў газеты дапамагаюць гэтаму культурнаму будаўніцтву, аднатоўваючы ўсе перашкоды і дасягненьні.

Поруч з допісамі таварышы пачынаюць пісаць вершы і апавяданьні, бо культурная рэволюцыя праз літаратуру, праз уплыў мастацкіх твораў парадзіла ў іх моцнае імкненьне да творчасці, да літаратурнае працы.

У рэзолюцыі аб друку XIII зьезд партыі сказаў: „Рабкоры і селькоры павінны разглядацца, як рэзэрвы, адкуль будуць высюўвацца новыя рабочыя і сялянскія пісьменьнікі“. Гэта было сказана тады, калі рабселькораўскі рух наогул толькі выходзіў на грамадскую арэну, як масавы рух, а рабселькоры, спрабуючы свае сілы ў галіне літаратурна-мастацкае творчасці, былі адзінкамі.

Кіруючы нейкі час адной з філій „Маладняка“ і спатыкаючыся з пачынаючымі паэтамі як з шэрагаў сялян, так і рабочых, у іхнай творчасці можна было зазначыць наступнае: спачатку ў творах закранаюцца пытаньні клясавага падзелу на прыгнятаючых і прыгнеценых; усьлед за ўсьведамленьнем клясавых супярэчнасьцяў наступае ўтачненьне клясавае самасьведомасьці поэты, „кляса ў сабе“ становіцца „клясай для сябе“—поэта выразна вызначае сваё месца ў барацьбе.

Гэтыя нагляданьні можна аднесці і да найноўшай беларускай літаратуры наогул.

Селянін-бядняк і серадняк, батрак, наёмны рабочы, вясковы інтэлігент,—вось тыя кадры, з якіх пераважна выходзяць прадаўнікі новай беларускай літаратуры. Таму ў асобе пролетарскага пісьменьніка Беларусі мы бачым часцей за ўсё селяніна, які стаў на пляцформу пролетарыяту, які імкнецца творча здзейсьніць ідэю сувязі селяніна і рабочага, зжыць рэшткі чыста-сялянскай псыхікі.

Ён ідзе ад селяніна да рабочага, для таго, каб, узмацніўшыся на пляцформе пролетарыяту, пераапрацаваўшы сваю психолёгію, зноў зьвярнуцца да вёскі.

Уражанні дзяцінства, уплывы атуляючага асяродку (срэды), адпластоўваліся ў падсвядомым яго псыхікі, уплываючы на далейшае жыццё.

Быт сялянства, па існасці індывідуалістычны, адзіночныя гаспадаркі, ці праца ў такіх гаспадарках, інтарэсы, якія замкнуты вузкім колам сям'і,—усё павінна развінаць рысы абасобленасці, індывідуалізму. Але ў поэты, успрыняўшага пролетарскую ідэалёгію, ёсць пэўная ўстаноўка, пэўная мерка ўспрыняўшага сацыяльных суадносін і таму ў творах яго індывідуалістычная ўстаноўка псыхікі паступова знікае і творы яго ўжо на сялянскім матар'яле—зьяўляюцца пролетарскімі.

Пасля гэтага нязначнага адхілення, якое было неабходна для ўяўлення сутнасці пераходу ад сялянскага да пролетарскага ўспрыняўшага рэчаў, мы можам аднаваць, што лік новых поэтаў і пісьменьнікаў з шэрагаў рабочых і сялян за апошнія годы значна павялічыўся. Рэдакцыі нашых часопісаў і газэт, пераважна сялянскіх і комсамольскіх, літаральна завалены вершамі пачынаючых таварышоў. П. Глебка ў „Аглядзе вершаў“, надасланых у рэдакцыю „Чырвонага Сейбіта“ („Чырвоны Сейбіт“, № 18-19—1927 г.), зазначае, што на 15 кастрычніка г. г. ў рэдакцыі газеты „Беларуская Вёска“ было каля 1000 вершаў 185 маладых літаратурных дапішчыкаў.

Праўда, амаль усе творы пачынаючых таварышоў вызначаюцца сваёй прымітыўнасцю як тэматычнай, так і з боку іх афармлення.

Амаль усе апавяданні нагадоўваюць штамп. Мы ня прыхільнікі штампам і вядзем барацьбу з ім. Але трэба ведаць, што штамп, агітка—гэта звычайная форма для пачынаючага поэты, таму што тыя глыбокія і складаныя ўражанні і пачуцці, якія ўзрушаюць яго, яшчэ ня маюць сваёй формы, ці праўдзівей, яны яшчэ нераспрацаваны; таму што першыя творы выражаюць толькі найбольш агульныя думкі, найбольш простыя пачуцці, абстракцыю ўражання, а ня самае ўражанне.

Пагэтаму ня трэба баяцца штампам пачынаючага, бо за гэтым штампам хаваецца правільнае клясавае чуццё.

Трэба больш баяцца таварышоў, якія з зухаватым відам бачыўшага віды ваякі, расказваюць літаратурным дзецям казачкі аб „некаторых людзях, якія ўсвоілі думку, што літаратура ёсць зброя і, падыходзячы да гэтага пытання, як ка-

жуць расійцы, „упрошенски“, якраз сьвядома ці несьвядома патрабуюць голас толькі агіткі. (? М. А.). Ня могуць адрозьніць канцэлярскую інструкцыю ад мастацкага твору (гм?) яны толькі зьбіваюць з тропу маладых аўтараў“.

Бо ў гэтых асоб з важным відам старадаўнага жрэца, навучаючага літаратурнай „премудрости“, ёсьць, як нам здаецца, шкодная тэндэнцыя: „ня ўсякі пісьменьнік імкнецца даць мастацкі твор, а часта кіруецца ўсялякімі пабочнымі патрэбамі ці інтарэсамі таго ці іншага дня, або тэй ці іншай грамады людзей, якую ён вырашае ў пісьменстве“.

Інакш кажучы, праводзіцца думка аб несумяшчальнасьці мастацкага твору і адбіцьця інтарэсаў грамады—пролетарыяту. Праводзіцца рэзкая мяжа паміж двума разуменьнямі, якія, панашаму, могуць быць сынтэзаваны. І ня толькі могуць, але процэс творчае працы, процэс успрыняцьця рачаіснасьці прымушае іх сынтэзаваць.

Тут мы павінны весьці барацьбу, бо клясавая барацьба ў галіне ідэолёгіі, якая вядзецца пролетарыятам у ўмовах яго дыктатуры і будаўніцтва соцыялізму—ёсьць барацьба за выцясненьне ўсялякай непролетарскай ідэолёгіі.

А такія зьявы нельга інакш кваліфікаваць, як спробу падмены пролетарскай літаратуры літаратурай пазаклясавай, якая стаіць „на тым баку добра і зла“.

Няправільнае, ужо аднатованае намі раней, азначэньне пролетарскай літаратуры, як літаратуры ўрбаністычнай, літаратуры, якая апявае жыцьцё гораду і рабочых, яшчэ ўласьціва шырокім колам нашага грамадзянства і літаратурнага маладняка.

Зразумела, мотывы гораду зьяўляюцца складанай часткай пролетарскай літаратуры, але такое звужэньне пытаньня, абмяжоўваньне пролетарскай літаратуры толькі тэмамі завадскога і гарадскога жыцьця складае небясьпеку, бо прадстаўляе мастацка-сынтэтычнае адбіцьцё ўсёй нашай шматсьценнай (шматграннай) рачаіснасьці іншым пісьменьнікам, часта з захавана-варожай ідэолёгіяй.

Пісаньне аб горадзе, ня ведаючы яго, прыводзіць да непажаданых вынікаў. Нядаўна нам прышлося гутарыць з провінцыяльным газэтным работнікам т. В. Ён скардзіўся, што часта вясковыя поэты для таго, каб іх творы былі „пролетарскімі“ спрабуюць пісаць аб горадзе. І што атрымліваецца? Вёску

чалавек ведае і вёска ў яго жывая і яскравая. Але калі ён паспрабуе для „пролетарскасьці“ даць горад, яго жыцьцё, то атрымліваецца толькі сума дрэных прыёмаў, павярхоўна-ўспрыняты матар’ял і некаторыя прэтэнзіі. Але, вядома, з такой рэчы літаратуру ня робяць.

Памойму, гэта можна прыстасаваць і да некаторых нашых поэтаў, нават такіх, якія друкуюцца ў тоўстых часопісах.

У сутнасьці гэта выцякае з асноўнай памылкі некаторых беларускіх, ды нават і расійскіх крытыкаў, якія групуюць пісьменьнікаў па матар’ялу. Гэта вялікая памылка.

Калі мы называем поэта сялянскім, то мы, раней за ўсё, выходзім з асаблівасьцяў яго сьветапогляду. Праз гэты сьветапогляд у яго пераламляецца ўсё,—і горад, і вёска, і ўся рэвалюцыя ў цэлым. І нават там, дзе аўтар опэрыруе матар’ялам, зусім не вясковым, і там ніхто ня будзе адмаўляць таго, што ён мае справу з пісьменьнікам пэўнага ідэалёгічнага складу, абумоўленага ў апошнім усё-ж такі той самай вёскай.

У тым і зьмяшчаецца задача пролетарскага пісьменьніка, што „ён праз вобразны паказ—чула адчувае і ўскрывае элемэнты ўчыняемага соцыяльнага процэсу. Адзін гэта робіць на заводскім матар’яле, другі на матар’яле вясковым—пад кутам пролетарскага разуменьня, з пункту погляду мастака-марксыста“. Як бачыць, пролетарскі пісьменьнік не залежыць ад матар’ялу, бо матар’ял абавязвае яго толькі ў мастацка-структурным пляне. Па сваёй-жа ідэалёгіі ён будзе заставацца нязьменным аб чым-бы ён ні пісаў.

Роўналежна ўстае цікавае пытаньне. Аб чым павінен пісаць наш поэт, наш пісьменьнік?

Якія тэмы павінны ім распрацоўвацца?.. Ці ёсьць пэўнае кола гэтых тэм? Ці не зьяўляецца гэта зьвязваньнем „свабоднае“ волі пісьменьніка?

Маркс калісьці казаў, што „сутнасьць чалавека—злучнасьць грамадзкіх стасункаў (адносін)“.

„Гэта значыць,—кажа Авербах,—што пісьменьнік бярэ пытаньні, якія стаяць перад грамадзкім чалавекам наогул, у ўспрыняцьці ім знадворнага сьвету, падыходзе да яго і г. д. Усё гэта дыктуецца знадворным сьветам і тым соцыяльным асяродкам, у акружыне ўплыву якога ён знаходзіцца. Пісьменьнік уяўляецца нам вольным вытворцай

свайго ідэолёгічнага продукту. Ён, запраўды, умоўна вольны. Успрымаючы штодзенна бясконцы лік уражаньняў ад знадворнага сьвету, пісьменьнік ня ўсё, што ён успрымае, зьмяшчае ў свае мастацкія творы. Ён адбірае ўсё тое, што яму патрэбна, адкідаючы зусім ці перадаючы ў запасны фонд сваёй памяці ўсё непатрэбнае для дадзенага твору. У супраціўным выпадку ня пісьменьнік уладае матар'ялам, але матар'ял уладае пісьменьнікам. Уся маса ўражаньняў нічога пісьменьніку ня дасьць і нічым яму не дапаможа, калі ён крытычна не перапрацуе ўсё, ім успрынятае. Таму, калі пісьменьнік кажа, што ён вольны ў выбары тэмы, мы пацьвердзім гэта палажэньне. Але мы паказваем пісьменьніку на тое, што яго воля сама абумоўлена. Гэта абумоўленасьць вольнага выбару пісьменьнікам тэмы па большай частцы і складае змест тэрміну „соцыяльны заказ“.

Правільна было аднатована, здаецца Варонскім, што пісьменьнік піша толькі аб тым, што здзівіла яго творчае выбражэньне. Супроць гэтага сьмешна спрачацца, але яшчэ сьмяшней навізваць пісьменьніку патэнтаваны сьпіс тэм. Ды гэтага ніхто і ня робіць і дарэмны ківаньні некаторых, што быццам нашы пісьменьнікі, а асабліва пачынаючыя, часта пішуць ілюстрацыі да тэзісаў.

Справа ў ужо аднатованым намі вышэй першым этапе творчасьці, калі пачынаючы пісьменьнік дае агульныя думкі, найбольш простыя пачуцьці, абстракцыю ўражаньня, а не само ўражаньне.

Тэмы нашае эпохі носяцца ў паветры, яны ўсюды: у быту, у эканоміцы, культурным жыцьці, і ўсякі—чыя вушы не заткнуты ватай „арыстократызму“, ватай імкненьня з „далін на ўзвышшы“—іх павінен чуць. Як радыё-хвалі эфіру ўспрымаюцца прыёмнікам радыё-аматора, так і пісьменьнік, не адарваны ад жыцьця, пісьменьнік, які прыслухоўваецца да жыцьця, а ня вывучае яго па кніжках, ня можа не адчуць запрасаў нашае вялікае эпохі.

Вось у якім сэнсе мы разумелі соцыяльны заказ. Стварэньне твораў запраўды пролетарскіх, твораў, якія арганізуюць ваяць пачуцьці, твораў, выяўляючых нашу рачаіснасьць.

Цяпер пераходзім да апошняга моманту нашых беглых накідаў, моманту арганізацыйнаму.

Мы павінны ўспомніць пастанову XIII з'езду партыі, якая кажа, што „асноўнай умовай росту рабоча-сялянскіх пісьменьнікаў зьяўляецца больш сур'ёзная мастацкая і політычная праца іх над сабой“.

Цэнтрам дзейнасці пролетарскае літаратуры зьяўляецца, бязумоўна, творчая праца. Але разам з тым, пытаньне аб арганізацыі, аб прынцыпах яе пабудовы, па нашай думцы, зьяўляецца досыць актуальным.

Бо для гэтае сур'ёзнае мастацкае працы над сабой, для выяўленьня цэлага шэрагу хібаў, якія спатыкаюцца ў процэсе росту пісьменьніка, і патрэбна арганізацыя.

Зразумела, па розных прынцыпах можна будаваць, а некаторыя і будуць, літаратурную арганізацыю: па формальнаму, асабістай дружбы, профэсійнай і, нарэшце, ідэолёгічна-клясавай. Вось па гэтай адзнацы, адзнацы ідэолёгічна-клясавай павінна будавацца літаратурная арганізацыя пролетарскіх пісьменьнікаў. Мы выходзім з грамадзка-ідэолёгічнай устаноўкі пісьменьніка і, зразумела, гэта накладае адзнаку на арганізацыю.

Арганізацыя ў процэсе сваёй працы выяўляе новых пісьменьнікаў з шэрагаў рабочых і сялян. Яна дапамагае ім вызначыцца, перадае колектыўны вопыт, выпраўляе хібы іхняе працы.

Тут значнае месца павінна аддавацца вучобе. Вучоба ўсякая—і агульнаасветная, і політычная і, асабліва, літаратурная. Тут арганізацыя і яе колектыўныя высілкі забяспечваюць правільны напрамак вучобы, яе не выпадаковасьць, а прадуманасьць.

Узаемная праверка і колектыўнае абгаварэньне творчых дасягненьняў—лепшы шлях для выпраўленьня розных хібаў.

Далей. Калі мастацкая праца ў асадках пэўнае пляцформы зусім вольна, то ідэолёгічная лінія, наадварот, павінна быць толькі адна. І моцная арганізацыя, якая яднае пролетарскіх пісьменьнікаў,—лепшая параўнальна гэтае адзінае лініі.

Тут мы падыходзім да цікавага пытаньня аб старых і малодшых (ці лепей—старэйшых і малодшых) пісьменьніках беларускай пролетарскай літаратуры. Старыя—гэта тыя, якія ўжо

сябе творча выявілі, сталі профэсійнымі (у нашых беларускіх умовах) пісьменьнікамі. Маладыя—тыя, якія сягоння ідуць у літаратуру. Глыбока памылковай здаецца нам думка некаторых адказных таварышоў, якія кажуць, што быццам налічча ў адной арганізацыі старых і маладых пролетарскіх пісьменьнікаў непатрэбна, бо старым няма часу вучыцца і навучаць, а задача маладых—барацьба за якасьць прадукцыі, літаратурная вучоба. Часткова гэта правільна, але панашаму, бязумоўна, павінна быць шчыльная сувязь, карысная для абодвух бакоў.

Творча сябе выявіўшыя і стаўшыя амаль профэсіяналамі ў наліччы такой сувязі павінны мець дадатковую гарантыю, якая забяспечвае іх ад каставага замыканьня ў вузкае кола матэрыялу. Непасрэдна датыкаючыся з пісьменьніцкім маладняком, які расьце ў значнай частцы з рабселькораўскіх шэрагаў, яны маюць пэўную паруку, што не замкнуцца ў вузкае кола літаратурных інтарэсаў. А для маладых супольная праца з старымі, магчымасьць частковае вучобы у іх дапамагае далейшаму росту.

Абагульваючы нашыя думкі, мы можам зазначыць наступнае.

Шэраг азначэньняў, якія ў нас маюцца для пролетарскай літаратуры, закранаюць яе сутнасьць толькі з якога-небудзь аднаго боку.

Мы думаем, што пролетарская літаратура—гэта сума тых твораў, якія арганізуюць думкі і пачуцьці чытача ў напрамку будаўніцтва соцыялізму, дапамагаюць гэтаму будаўніцтву.

Пэрспэктывы нашага гаспадарчага будаўніцтва, узрост пролетарыяту і яго беларускае часткі, культурны ўздым мас зьяўляюцца лепшай парукай існаваньня пролетарскай беларускай літаратуры.

Групаваньне пісьменьнікаў і азначэньне іх прыналежнасьці да пролетарскай ці сялянскай літаратуры выцякае не з матэрыялу (матэрыял можа быць рознастайны), а з іх ідэалёгічнае ўстаноўкі.

Прымітывізм разуменьня соцыяльнага заказу, як пісьма пад пэўныя тэзісы, а так некаторыя мысьляць, няправільны. Сутнасьць не ў адрыве ад мас, ад жыцьця, а ў удзеле ў гэтым жыцьці.

Для сур'ёзнае працы над сабой, для знішчэння розных хібаў, для правільнай ідэолёгічнай лініі павінна быць арганізацыя, якая будзецца па ідэолёгічна-клясавай адзнацы.

Арганізацыя аб'яднае ня толькі пачынаючых і пішучых, але творча-выявіўшых сябе профэсійных пісьменьнікаў.

У сваёй дэкларацыі пасьля выхаду „Узвышша“ „Маладняк“ пісаў: „Маладняк“ лічыць, што беларуская пролетарская літаратура ўтвораецца ў працэсе пашырэння і паглыблення агульнага сацыялістычнага будаўніцтва краіны шляхам паступовае, упартае і свядомае працы поэтаў і пісьменьнікаў над прысваеннем клясава-пролетарскай психолёгіі і ідэолёгіі, а таксама шляхам папаўнення літаратурна-пісьменьніцкіх кадраў з мас беларускага пролетарыату“. І варта было-б дадаць: з шэрагаў рабочых і сялянскіх карэспандэнтаў.

Таварышы, якія адмаўляюць у нас існаванне пролетарскай літаратуры, падобны таму нямецкаму турысту, які аглядаючы „Notre-Dame de Paris“ (Сабор Парыскай Богамацеры) падышоў блізка да муру і заняўся разглядам паасобных цэглаў. Яго адказ на пытаньне аб тым, якое ўражаньне зрабіў на яго сабор, вы можаце сабе ўявіць.

Трэба глядзець не на асобныя цэглы будынку нашае літаратуры, а на беларускую літаратуру апошніх гадоў цалкам. Толькі тады, параўнаўшы яе з дарэвалюцыйнай, убачыўшы супярэчнасьці яе ўнутранага росту, мы ўбачым налічча пролетарскай літаратуры.

Д. М. Васілеўскі

Пад аховай роднай песні

(З перапіскі Яна Баршчэўскага)

Першая палова мінулага стагоддзя ў гісторыі нашае літаратуры вызначаецца значным развіццём цікавасці да беларускае культуры з боку дэнацыялізаванага тутэйшага панства. Нараджаецца цэлая плынь польскай літаратуры, пісьменьнікі якое выкарыстоўваюць для сваіх твораў мотывы, сюжэты беларускае народнае поэзіі. Мір беларускага фольклёру моцна трымае іх у сваіх чарах і прымушае ад пазычанья паданьняў, легендаў Беларусі пераходзіць да пісаньня на беларускай мове. Беларуская фольклёрная навала, дае заспакаенне іх сумным міраадчуваньням, а падваенне гэтага міраадчуваньня, хістаньне паміж палякам, беларусам і ліцьвінам, дваістасьць мовы пісаньня: то польскай, то беларускай; нейкае разладзьдзе з сабой, драгбянасьць натуры—зьяўляюцца самай адметнай рыскай характару творчасці пісьменьнікаў гэтае літаратурнае школы; да іх можна аднесці: А. Міцкевіча, Я. Баршчэўскага, Я. Чачота, В. Каратынскага, В. Сыракомлю і інш.

Беларусы па пародзе і выхаваньню, палякі—па адукацыі, расійцы—па падданству і службе, яны былі ахвярамі бязладзьдзя свайго часу і ў сваіх творах адбілі гарэнь, муку адарванага ад роднае культуры натуры беларуса.

Шпаркі ўзрост прамысловага капіталу на Беларусі, падрыў асновы прыгоннае гаспадаркі шыбка вызваліў пана ад маёнткаў і прыгоннага сялянства, з роскашы родных лясоў і палёў кідаў яго на службу ў цесны смуродны горад, у абыйманьне новага незразумелага ладу.

Яскрава трагізм перажываньняў беларускага панства таго часу адбіўся ў перапісцы Я. Баршчэўскага з паняй Юліяй Шэпялевіч. Лісты Я. Баршчэўскага захаваліся ў рукапісным

адзеле Віцебскага Аддзяленьня Беларускага Дзяржаўнага Музэю, захаваўся 31 ліст ад 4-VIII—1837 г. да 6-III—1844 г. Пісаны лісты ў маёнтак Рудню Невельскага павету. Рудня належала панам Лазарэвічам-Шэпялевічам і мела ўсяго 300 дзесяцін зямлі. Старэйшы брат Радыслаў Гаўдэнты Шэпялевіч быў павятовым судзьдзёй на Невельшчыне, да яго другое жонкі Юліі Адамаўны з Корсакаў пісаў свае лісты і вершы закінуты ў Пецярбург наш поэта.

Будучы настаўнікам у сталіцы, Баршчэўскі звычайна летам выяжджаў на Беларусь, вандраваў па знаёмых ваколіцах Віцебшчыны, зьбіраючы народны фольклёр, дабіраўся да Ёнфлянтаў і адтуль ехаў у сталіцу.

Цяжка было пакідаць родную старонку, звычайны ўклад жыцьця, добрых знаёмых і свойсьцьвевьнікаў, ехаць у каменную сталіцу, якая сьціскала выхаванца беларускіх лясістых абшараў аграмаднасьцю сваіх камяніц, хавала ў туманах балотаў прымор'я.

Грамада, новы лад, будаўнікі яго, кірунак жыцьця заставаўся незразумела варожым. Адчуваецца віхтаньне, уздрыгі жыцьця, а якія сілы дадуць вызваленьне, дзе выхад з дрэннага стану—жыцьця чалавеку шляхетнага выхаванья нябачна! Сьціснутыя прамысловым капіталам паны-прыгоньнікі шукалі выхад у гэтага становішча. Звычайна па выхаваньню асяродзьдэ, людзі, вера, радзімы кут, народ, яго мінулае—здаюцца пэўным сродкам збаўленьня. Шліхаваньне школы, клясы,—ліняе, выпетрываецца. Чалавек адчувае сябе адзінокім, робіцца больш адкрытым, бліжкім для натуры, шукае глебы для апоры. Жыцьцяздольная кляса знаходзіць сабе выхад у рэвалюцыйнай творчасьці, якая адбіваецца ў народнай песьні, у веры ў лепшую будучыну. Аджыўшыя ў свой час станы кідаюцца ў романтизм, містыку, веру ў мінулае, хаваюцца пад абарону свайго веравызнанья. У такім, прыблізна, стане і з такімі думкамі ў 1837 годзе пакідаў Баршчэўскі Беларусь. З невясьлымі думкамі пакідаў ён прыгожую Невельшчыну для чужога краю, чужых невядомых людзей. Думкі яго ляцелі назад. У Пецярбурзе шмат чужых людзей у іншых умовах і зусім другіх узаемаадносінах—яны мала цікавяцца інтарэсамі, жаданьнямі суседа, кожны жыве сваімі клопатамі. Па дарозе з Рудні Баршчэўскі заехаў да шляхціча Стычынскага, і той прапанаваў яму „выпіць для астуды

ад ліпнёўскай пякоты малака“. Расчулены вандроўнік падумаў: „Як тут добра людзі жывуць, умеюць угадаць жаданьне і здавальняць патрэбы чужых“. Параўнаньне было не на карысьць расійскага гораду. (Ліст з Пецяўбургу ад 4-VIII—1837 г.).

Ва ўсю далейшую дарогу думкі Баршчэўскага заняты радзімым кутком, уюцца і складаюцца ў сонэты: „Успаміны з дарогі“, „Лёс“, якія ён дасылае шаноўнай „сястрэ“. Тут шмат асабістых думак, пачуцьцяў, але з-пад асабістага прабіваецца пачуцьцё адарванага ад роднае культуры чалавека.

„Успаміны з дарогі“

„Крыкнуў фурман барадаты, пусьціў коням вожкі—
 Ё галосны званок абудзіў начы маўчаньне,
 Асьвятляў бледны месяц нябеснае скляпеньне,
 Мігацелі шэрагі бярозак побач дарогі,
 Заваліла грудзі мае журба каменем,
 Даткнулася выбражэньня сумным відам,
 Ё мыслі, засланья смугку чорным мрокам.
 Адпачываць улятаюць у тую старонку са ўздахам
 Гдзе ўчора ноч цэлу вісела бяссонна
 Над чорнымі вачыма да самага сьвету.
 Так сьвяза зоркі вячэрнай, зваліўшыся з блакіту, дрыжыць па
 лістку,

Пакуль не растопіць цяпло дзянное,
 Але па захадзе сонца, калі кончыцца дзень,
 Зноў пярловая сьвязінка на кветку варочаецца“.

Ночны мрок, шэрагі бярозак па бальшаку насалі на поэту цяжкія думкі аб прычынах, якія прымушалі яго за сродкамі для пражыцьця пакідаць родную старонку. Гэта варочая сіла—рок, прызначэньне, лёс. Яму здавалася, „што ў гневе на нас іх наслала неба, загэтым горкі досьлед навучае нас немажлівасьці ўхіленьня ці папярэджаньня дзеяньняў іх“—адзіны выхад—цярпець прыгоды.

„Доля“

„Есьлі каго дагоніць долі помста строгая,
 Дасягне горач цярпеньня да сэрца глыбока,
 То ўздымае са скогатам да неба свае сьвязьлівае вока.
 Уночы, без адпачынку моіць бога аб міласьці,
 А калі мальба без вынікаў, то боль бязьмерна,
 Высыхае аблудшы зрок, ёнк нямае,
 Стынуць грудзі, сэрца атрутай зальлецца.
 Доля пужае людзей падобна ночнае мары.

У канцы рашаецца ў страшным цярпеньні,
Каб зьменшыць штодзеннае полымя мук,
Сказаць:—цярпець—такая мая доля“...

Далей жаліцца ў лісьце Баршчэўскі, што Пецярбургскія навіны яму няцікавыя—успаміны і доля займаюць усе яго думкі. Пры такіх настроях час цягнуўся надта марудна. Здавалася, што даўно ўжо ня быў на Беларусі. На гэта жаліцца поэта ў другім лісьце ад 20-VIII—1837 г. Думкі ўцякаюць за вакно, успаміны адлятаюць у мінулае быцьцё ў Рудні. 2 сонэты гэтага лісту разгортваюць далейшае замілаваньне сястрой—увасабленьнем Беларусі. Гэтыя ўспаміны яму гучаць, „як голас прыязны ў бязлюднай пустыні“. Асабліва яскравы другі сонэт, у якім поэта жаліцца:

„Мае думкі хваляе смутак строгі,
Голас мовы загумляецца цяжарам нужды.
Пакорнай долі я хацеў быць камянем.
Каб перанесьць удар долі, які атруціў жыцьцё.
Так напэўна гэта вечная душы маеі нуда
Акамяніла для ўсіх уцех мае жаданьні.
Мінулае шчасьце і трывога толькі у маеі памяці“.

У такім нудным настроі натуральна кінуцца ў абыймы царквы, у малітву, і Баршчэўскі дасылае ў Рудню „Парыскі польскі алтарык і кніжку аб цудоўных медальках“, ходзіць да касьцёлу піараў, моліцца (ліст ад 20-VIII), але гэта не дапамагае.

Жыцьцё ідзе наперад, разгортваецца новы лад. Трэба шукаць прыстасаваньня сваім сілам. Лісты, перапіска з Юліяй здаюцца спакоем, але не надоўга. Успамінаецца Полацак, езуіцкая калегія, таварышы, манастырскі званок, пуцявінная зорка—панна і—раптам „лопнуў якар надзеі, падлеглы лёсу плыву па волі буры, куды вецер нясе, пакуль не загіну на пяску“. (Ліст ад 9-IX—1837 г.). У далейшых лістох жаліцца Баршчэўскі на клімат і паведамляе аб клопатах з Апякунскім саветам пры заставе грошай па даручэньню пані Шэпялевіч.

Прамысловы капітал паступова, нястрымана ўцягваў прыгонную гаспадарку ў свае звароты. Горад грукатліва выцягваў пана з маёнтку і кідаў у ступу сваіх вуліц. Маркотна і шумна ў горадзе. Думкі імкнуцца ў маёнтак: „Якая розьніца паміж вясковым і гарадзкім жыцьцём“, піша Баршчэўскі ў лісьце ад 3-XII—1837 г., „сястра нудзіцца, што мала суседзяй і вясёлай

кампаніі, а я вельмі рад, калі магу ў адзіноце аддацца ўспаміну аб мінулым,—жыццця страшны пуць малюя ў думках“. (Ibidem).

„Люблю, калі віды скрыюць начныя цені.

Калі зьбяруцца віхры са сьвістам з канцоў сьвета,

Тады ўзмацняюцца ў маея памяці панурыя ўспаміны,

І думка мая далёка з поўначы адлятае...

О, як-бы я хацеў наступным летам быць у Рудні, а знаёмыя просяць у Маскву і шмат чаго абяцаюць. Але, па праўдзе кажучы, ня дужа падабаецца мне тая сталіца“. (Ліст ад 4-II—1838 г.). Так пісаў Баршчэўскі, дасылаючы ў Рудню кніжку з малюнкамі і апісаньнем расьлін з ваколіц Пецярбургу, і раіць пашукаць падобных кветак у Рудні.

Замілаваньне характэвам беларускае прыроды прабіваецца ў наступным лісьце ад 24-IV—1838 г. Вясна на Беларусі будзіць сваёй прыгожасьцю вясёла-нудныя ўспаміны—„Зараз запраўдная ўцеха на вёсцы. Хто ўмее цаніць характэву прыроды, здолее захапляцца кожны раз новымі малюнкамі, новым пачуцьцём. Лясы, сенажаці і воды ў гэтыя часы напамінаюць характэву новага ладу ў будучыне нашае зямлі“.

А ў горадзе:

„Сонца з бледаблкітных нябес

Ваколіцы кароткай вясны вагністы прамень кідае зверху

На стрэхі, вежы, калёны гранітнай сталіцы,—

Вечныя трупы калісь-та квітнеючай прыроды.

Ветер, ляця праз вуліцы па дзікаму камяню.

Узьнімае пыл і сухую салому зграмаджае ў паветры.

У вокнах нудныя квяты, як у турме.

Ніколі не ахладжае іх сьлезка раньняй зоркі.

Сястра, я хачу быць у Рудні, дзе ручэй, успенены ад млыну, шумя між алешнікаў, цячэ.

Там салавей захвітае сваім чутым тонам.

А блізка ў бару кукулка флейтай адзваецца“...

Я з неярплівасьцю чакаю вакацый, калі хаця на адзін месяц выеду на Беларусь. Здароўе маё неабходна таго патрабуе“. Адначасова поэта паведамляе аб пажары на цягніку Царскасельскай чыгункі з чалавечымі ахвярамі і растапленьнем паўпуда сярэбраных грошы ў адзін ком. Прычына—іскра ад сігары“. (Ліст ад 24-IV—1838 г.).

Чыгунка—гэта новы фактар прамысловасьці, які падкапваў прыгонную гаспадарку і ветла адвазіў пана на чужую старонку. Вярнуўшыся ў жніўні 1838 г. ў сталіцу, поэта заняўся выконвань-

нем сваіх абавязкаў. Лісты яго перапоўнены ўспамінамі аб Беларусі, руднянскай пані і прыродзе. Яму здаецца, што ўспаміны душы маюць нейкае самастойнае існаванне ў прыродзе: „Калі час усё руйнуе—чаму памяць душы прывесцьці ў забыцьцё яна ня ў сілах. Яна мацней адзываецца сярод ціжмы дзікіх лясоў: дужэй шум ракі ў поўнач“.

„Край мінулага, далёкі, думкай маея пранікаю
Дарагія імгненьня, як зоркі блішчаць між мроку.
Шукаў аблягчэння смутку пад нябесным скляпеньнем
І сумнай назваў доляй жыцьця“.

(Ліст ад 14-IX-1838 г.).

У гэтым „суме“ Пецябурскага жыцьця Баршчэўскаму даводзілася сустракацца з расійскімі, польскімі пісьменьнікамі, вясьці размовы аб літаратуры, яе напрамках. Але гэта не дае спакою яго душы. Чужая культура, выхаванне не ў ладу з беларускімі звычкамі, забабонамі, пабытам, сярод якога ўзрос поэта. Яго прыцягвае да сябе Беларусь—„Краіна мінулага і будучыны“. (Лісты ад 15-XI—1838 г.). У „Наварочніку Пецябурскім“ за 1838 г. яму спадабалася „Дума асенняй ночы“ А. Міцкевіча,—там яму былі знаёмы думкі і апісана блізкая беларуская прырода. У вершы „Балада“ Баршчэўскі апісаў сваё пачуцьцё ў сталіцы. Яго вабяць да сябе дзевы, краскі жыцьця завуць на ўцеху, але замілаванне Беларуссю, беларускай культурай, успаміны аб страце, не даюць радасна адгукнуцца на ўсе закліканьні праяў новай культуры. На ўсё, праз асобу Эразма, Баршчэўскі дае адзіны адказ:

„Раз пазнала сэрца трывогу—
Жар дзяліць мой ня можа.
Раз кахаўшы, гараваўшы—адной сьмерці чакаць буду..
Перастань смуткаваць, бо з выроку
Ужо не спаткаць твайму воку
Сэрцу прадмет ўлюблёны,
Ні радзімай сваей староны“.

(Ліст ад 15-XI).

Але жыцьцё вымагала ад кожнага пісьменьніка сваёй долі ўдзелу ў паступовым ходзе культуры. Усё новыя і новыя навіны прамысловасьці ўваходзілі ў быт гораду. У лісьце ад 6-II—1839 г. Баршчэўскі паведамляе аб важных навінах: новых гадзінніках і дагэратыпах, якія толькі што зьявіліся ў прада-

жы. У баладзе „Целесьціна“ Баршчэўскі разьвівае вядомы з народнае казкі сюжэт аб прыгодах дзяўчыны ў час варажбы аб мілым. Заканчваецца балада вершам:

„Юлія, najlepшая дарога
Да шчасьця—прыязнь праўдзіва.
А хоць часамі сумна бывае:
Бог цешыць, бо то от бога.“

Выхаваньне ў езуіцкай колегіі давала сябе знаць. Панства ўцяшала сябе ў горчачы жыцьця рэлігіяй. Гэта-ж вера скрашвала і жыцьцё селяніна. Сяляне ўпарта змагаліся за лепшае будучае з панствам, моўчкі гінулі, але верылі ў сваю перамогу, пранасілі далей у патомства сваю веру ў лепшую будучыну. (Ліст ад 3-ХП—1837 г.).

Буржуазія паступова, але няўхільна пераходзіла да панаваньня. Самая жыцьцёвая пазыцыя для прадстаўніка беларускае дробнае шляхты, якім быў Баршчэўскі, была, захаваўшы „праўдзіваю прыязнь“ да сялянства, перайсьці на службу буржуазіі, прыняўшы пасільны ўдзел у працы па дасьледваньню роднае краіны. Ёмістасьць рынкаў Беларусі, стан яе здабываючае прамысловасьці, сельская гаспадарка, прыродныя багацьці аднолькава цікавыць прамысловыя капіталы Польшчы і Расіі. Прыгонная гаспадарка не вызваляе паноў ад даўгоў, але год ад году надае клопату з сялянамі, якія часам выходзяць з паслухмянасьці, забіваюць паноў, робяцца разбойнікамі, хаваючыся ў лесе, і адтуль непакояць паноў. Нарадзіўшыся буржуазія штурхнула пана да чытаньня навуковае кнігі, бэлетрыстыкі, пачалося надзвычайнае ажыўленьне выдавецкае справы на Беларусі, часопісы закладаюцца ў Вільні, Віцебску, Менску, Пецяярбургу. Письменнае жыхарста Беларусі захапляецца шуканьнем лепшых спосабаў пабудовы свайго жыцьця: протамі паляпшэньня гаспадаркі, дамаводзтва поўны часопісы. Гэта паласа ўздыму грамадзкага жыцьця і пачуцьця да Беларусі ня мінула і Баршчэўскага. У траўні 1839 г. ён шле да сястры ўжо досыць лёгкі верш:

„Ёсьць у падарожжы час вясёлы,
Гды трымае лейцы ў далоні,
Лецяць коні, як саколы.
Ледве вёрсты хватаю вокам.
Нікнуць полі, нікнуць сёлы.
Ўскры спад капыт, спад кола.“

За мной ляціць пыл аблаком.
 Сонца зайшло, там ўжо зорка.
 Знаць не хачу жар дзенны.
 Вёрст са 200 праляцелі.
 У начы прыемней, лепш езда,
 Ужо мрок скрывае горы, доли.
 Неба бліска, відаць хмары.
 Праз лес глухі, пануры,
 Коні ляцяць, як саколы
 Птах ня квеле, у начной глушы
 Зьвер спачывае, і на дубе дрэмлюць крукі і ястрабы.
 Наглы гром паразіў вушы.
 Віжу неба захмурана.
 Шумяць лясы—разам бура
 І на небе і ў маей душы.
 Яшчэ дарога мне далёка!
 Ляціце, коні, як саколы,—
 І праз горы і праз доли,
 Там час прыемны нас чакае“.

(Ліст ад 8-V—1839 г.).

З такімі досыць бадзёрымі настроймі збіраецца паэта на Беларусь. Ужо адчуваецца нейкая роўнавага ў пачуццях да сястры і нейкі новы лад у душы паэты. Пабываўшы гэтым годам на Беларусі, ён зьвярнуўся ў Пецярбург заспакоены, адкуль дасылае сястры кнігу „новага завету“ з вершамі сваімі, у якіх ставіць пытаньне з бібліі: „Дзе праўды дарога? Дзе міласць блізкіх? (Ліст ад 24-VIII—1839 г.). І праўдзівы шлях знаходзіцца ў вывучэньні народнае літаратуры, у апрацаваньні „блізкіх ідэй“ беларускага фольклёру. Зазначаючы гэта ў лісьце ад 6-X, Баршчэўскі дадае, што ён пачаў пісаць апавяданьне з часоў першага нападу татараў на Беларусь. Адрывак „Ноч“ ён дасылае ў лісьце да сястры. Гэта быў уступак да апавяданьня вершам аб татарскай навале. Тут малююцца пачуцьці нейкага Лявона, які, дзеля славы і асабістых выгад, служыў татарам, дапамагаў нішчыць радзімы кут. У гэтым вершы адчуваецца ўжо новыя, асабістыя настроі. Пракладаецца сьцежка да вывучэньня прыроды Беларусі. Так Баршчэўскаму вельмі спадабаліся заняткі пані Шаплявіч мінэралёгіяй у Рудні. Гэта быў асаблівы знак часу, у які, нават пані заняліся вывучэньнем прыроды, радзімага краю. „Што болі ёсьць прыемнага“, зазначае Баршчэўскі, „як дасьледваньне прыроды: яна прыгожа на зямлі і на небе, у кветках, дрэвах і нават у каменьнях. Пекнасьць

яе можна толькі назіраць у вёсцы, а ня ў месце. Калі я дачакаюся тых часоў, што змагу ў ваколіцах Рудні дзяліць з сястрой размовы аб гэтым прадмеце". (Ліст ад 6-X—1839 г.). У наступным лісьце 21-XI—1839 г. Баршчэўскі паведамляе аб выданні свайго зборніку „Незабудка“. З гэтага часу душэўны неспакой Баршчэўскага спадае. Ён знаходзіць свой шлях да сэрца сястры і да тагачаснай грамады. У народных беларускіх песнях, легендах, паданьнях, якія ён збірае ў часы вандраваньня па Беларусі і апрацоўвае ў Пецярбурзе, яго агортвае родная стыхія. Родны быт, звычайны ў радзімай старонцы міраадчуваньні, вера простага народу на лепшую долю, надзеі на лепшае жыцьцё, рэвалюцыйны ўздым пачуцьцяў народу, якія выявіліся ў народнай песні, захаплялі Баршчэўскага, разганялі смутак і давалі адчуваньне сваёй залежнасьці ад моцнага народнага масыву. Народны фольклёр ставіў яго на грунт роднае культуры беларуса. У ім ён знаходзіў падтрыманьне сваёй веры ў будучыну краю і сваіх пачуцьцяў да беларуса. Паказальная пасылка ім пры гэтым лісьце кніжак у Рудню: Экартгаўзэна і поэмы Ходзькі. Містыка і баляды з жыцьця Беларусі.

Выбітыя каляіны жыцьця сходзіліся зноў на добры шлях—зрастаньне інтарэсаў заможнага вяскоўца-аднадворца і нарадзіўшагася прамыслоўца на Беларусі. Распачатае гэтым слоём насельніцтва вывучэньне, скарыстаньне прыродных багацьцяў краю—давала надзею на лепшую пару. Пара хістаньяў, блуканьяў паміж суседнімі культурамі, канчалася для шчырых, сумленных прыраджэнцаў Беларусі. Трэба было падрахаваць, падагуліць гэтыя блуканьні і пільней, шыбчэй пасунуцца па шляху служэньня роднай культуры.

На новы 1840 г. Баршчэўскі зрабіў гэта, і ў лісьце ў Рудню згрупаваў свае настроі і думкі аб мінулым і будучыне ў наступным вершы:

„Д у м а“

О, як шыбка праляцеў
 Мінулага жыцьця час,
 Як бы голас ў сьцяпу згінуў,
 Як бледае полымка згасла;
 Як нікнуць ў начныя цені
 Сны, калі заз'яе дзены сьвет,
 Так мінудае ва ўспамінах
 Толькі застаецца жыць!

О шчасліў, хто можа сказаць:
Мне сьніліся прыемныя сны,
Ў зяленай дуброве,
Сярод кветак, пылі дні,
Час кажды быў маем, адпачынкам мілай цень,
Цэлая натура раем. Раскоша кожны дзень!
Ах, такога сьнення не даў мне лесу гнеў!
Мне мінулага ўспаміны атруцілі ў жылах кроў.
І там няма помашчы, дзе мілейшы для мяне сьвет!
Віхры з цемнай поўначы
Зьвішчылі шчасся сьлед!
Ў пілігрымсьдвё жыцьця дарога
Па спадам дзікіх гор, дзе страшыць бура строга,
І пярун гразіць з хмар.
Знаёмы мяне дагоніць—паколькі смутных слоў—
Паштавы званок зазвоніць, Паляцэў: бывай здароў!
Зноў самотны, пануры, дзе ночы зацяне мрок
і зорка блісьне з хмары,
Ўзнясу да зоркі зрок. Няхай тая зорка шчасліва,
мае заўсёды ясны быт.
Няхай там хмары разрываюцца, асьвеця нябес шчыт!
Няхай сьведзіць над галавой той, аб каторай міла сьніць.
Туды зычаньне мае ляцяць. Там мысьляям салодка жыць.
(Ліст ад 1-І—1840 г.).

Гэта апошні „польскі верш“ Баршчэўскага, калі запісаць яго літаральна пабеларуску. Такім чынам, паэта знайшоў аса-
лоду сваім думкам у жыцьці Беларусі, у служэньні справе бе-
ларускае культуры. У далейшых лістах ужо няма вершаў, няма
звычайнага сумаваньня, а толькі застаюцца ранейшыя парывы
на Беларусь. З камяніц сталіцы паэта спадзяецца, што на Бе-
ларусі „не заўсёды будзе панаваць глухая сьцюдзёная нязносная
зіма. Сонца ўжо абярнулася к лету. З паўдня дойдзе на нас
прыемная вясна. Шкілеты дрэў апрануцца ў лісьця і кветкі.
Рэкі, скінуўшы кайданы, вольна паплывуць у зялёных берагох“.
(Ліст ад 1-І—1840 г.). З гэтае пары мары аб вольнай пары на
Беларусі ахопліваюць паэту і служаць яму дапамогай, падштур-
ханьнем да выдавецкае працы, якой ён аддаецца са ўсёй шчы-
расьцю. Ён увесь аддаецца працы над „Незабудкай“. Пашы-
рае падпіску на „Незабудку“ на Віцебшчыне. Зьбірае там су-
працоўнікаў ад Нэўля да Пскова. (Ліст ад 12-VI—1841 г.). У ча-
сы падарожжа Баршчэўскі назірае быт, вераваньні яўрэяў По-
лаччыны, падбівае К. Буйніцкага выдаваць беларускі навароч-
нік „Рубон“. (Ліст 12-VI—1841 г.). Прасоўвае „Незабудку“ ў

глухія маёнткі, абуджаючы цікавасць да Беларусі сярод панства Віцебскае і часткі Віленскае губерні. У 1842 г. з гэтых назіранняў складаецца „Нарыс паўночнае Беларусі“ для зборніка П. Р. Падбярэзскага, пашыраюцца сувязі з Расійскімі літаратарамі і выдаўцамі. (Ліст ад 28-IV—1842 г.). У выніку „Нарыс паўночнай Беларусі“ перадрукоўваецца у расійскіх часопісах, абуджаючы зацікаўленасць краінай у новых колах насельніцтва краю, якое кіравалася і ўцягвалася ў круг уплыву расійскага прамысловага капіталу.

Сярод ганаровых падпісчыкаў Баршчэўскага сустракаем паню Петрунэлю Дарэўскую; адсюль відаць, пачалася прыхільнасць да беларускае культуры вядомага пазьней А. Дарэўскага-Вярыгі і іншае шляхты. Пазьней гэта прыхільнасць да беларуса выявілася ў дзейнасці Ф. Тапчэўскага і братаў Эпімах-Шыпілаў на Лепельшчыне.

Ад пашырэння народнае песьні, легенды, Баршчэўскі пераходзіць на збыт і збіраньне вырабаў беларуса-селяніна. „Пану Фэліксу (Шэпялёвічу) данашу, што кіі ў Пецярбурзе дужа добра пайшлі: я прадаў 2 кіі па рублю серабром“. (Ліст 20-VI—1842 г.). Гэтыя кіі з рознымі ўзорамі, выразамі, у вялікім ліку вырабляюцца і прадаюцца сялянамі Невельшчыны на вакзалах чыгункі Віцебска—Ленінград: абразцы гэтых вырабаў можна бачыць у музэях: Менску і Віцебску. Ёх пачаў уяршыню збываць Баршчэўскі адначасова з „вупарамі, чараўнікамі і іншымі пудламі“ вёскі Віцебшчыны (ліст 20-VI—1842 г.), відамі Полацку з Задзвіньня і ўборамі вопраткі вясковага люду, руінамі замкаў на гарадзішчах Дрысенскага павету. (Ліст ад 10-IX—1843 г.). Заканчваецца перапіска лістом ад 6-III—1844 г. так: „як казаў негдысь у мінулым годзе, у пачатку мая адведаю Беларусь“. (Ліст 6-III—1844 г.). Беларуская рэчавістасць палохала сваёй зблытанасцю эканомічных і соцыяльных адносін, непакоіла пана сялянскімі паўстаньнямі, разбоямі. Устурбаваўся і Баршчэўскі, калі летам 1843 г. спаткаўся ў Краснапольскім бару з разбойнікамі, але яны „з далікатнасцю прытка схаваліся ў лесе“. (Ліст ад 10-IX—1843 г.). Гэтая мяккасць натуры беларуса, расійскія абяцянкі духавенства, розгі і турмы царскага ўраду давалі пану мажлівасць марыць аб роскашы мінулага, калі цёмна, цяжка, незразумела была сучаснасць, зьбядненне. Рост вагі прамысловасці ў народнай

гаспадарцы Беларусі паглыбляў расслаенне насельніцтва. Такія „прадстаўнікі шляхты, як Я. Баршчэўскі, беларусы па натуры і быту, палякі па адукацыі, расійцы па падданству, нясьлі на сабе патройны цяжар адарванасці ад роднае культуры. Для збаўленьня яны інстынктыўна гарнуліся пад абарону народнага масыву Беларусі, у міру народнае паэзыі, культуры, яны злучаліся з волатам сялянствам Беларусі, адчуваючы сваю культурную асаблівасць, а ў працы народнай культурнай—сваю мэту жыцця, урастаньне ў родны грунт, знаходзілі сабе пакой душы, работу і радасны настрой, абуджалася вера і надзеі на лепшую будучыну краіны. У гэтым сьведчанні нацыянальнай асаблівасці і культурнай адзначанасці беларуса ўжо ў той час—галоўная каштоўнасць лістоў Я. Баршчэўскага. Гэтым, відаць, сьведчыцца, што толькі пара вершаў з гэтых лістоў Баршчэўскага „Паўночная зара“ і „Новы тэстамэнт“—былі надрукаваны Федаровічам у польскім зборніку „З акаліц Дзьвіны“.

М. І. Каспяровіч

Мастацтва Латвіі, Эстоніі, Літвы

1. Латыскае мастацтва

Латыскае мастацтва параўнальна маладое. Пачатак яго адносяць да паловы XIX стагоддзя—эпохі нацыянальна-культурнага адраджэння шмат якіх так званых малых народаў. Але першыя латыскія мастакі былі латышамі толькі этнографічна, а культурна—немцамі. Усе яны, як Гун, Руозэ і інш., атрымалі сваю мастацкую адукацыю далёка па-за межамі Латвіі: у Пецярбургу, Парыжу і г. д., і мэтаімкнёнасьці да нацыянальна-культурнага адраджэння латышоў яшчэ не выяўлялі.

70 г. г. XIX стагоддзя даюць ужо Латвіі новае пакаленьне мастакоў—Алскнэса, Баўмана і інш., першы з якіх, Алскнэс, быў першым у справе маляваньня латыскага жанру, а таксама трымаўся латышом. К гэтаму часу пасіліліся латыскія нацыянальныя імкненьні і павялічыліся матар'яльныя магчымасьці, дзякуючы якім ужо ня толькі з багатых анямечаных сем'яў, але і з латыскіх, таленавітыя ў мастацкім стасунку маладыя людзі маглі атрымліваць яшчэ ўсё тую-ж замежную мастацкую адукацыю. Апрача Алскнэса, адначасна з ім такую адукацыю атрымалі ў Пецярбурзе В. Пурвіт і Я. Розэнталь. У некаторай ступені ўсе яны прымыкаюць да так званых перадзьвіжнікаў, але Пурвіт у большай меры вучань і насьлядоўца Куінджы, а Розэнталь знаходзіцца больш пад уплывам Мюнхенскіх сэцэсьёністых. У адну пару з памянёнымі працавалі Валтэрс і Зорын. Апошні занадта ўдаўся ў сентымэнтальнасьць этнографічнага народнага орнаменту. У пэўнай меры беларускія колы яго паведаюць па славурых паштовых марках БНР, якія былі спрэктаваны і выкананы ўласна ім. Цяперака Зорын не прызнаецца, але гэта ўласна ён працерабіў дарогу латыскаму мастацтву. Цяперака ўсе мастакі памянёнай групы лічацца клясыкамі ла-

тыскага мастацтва. Сучаснік Пурвіта Мацпен утварыў сваеасаблівую маляўнічасць у працах і быў адзіным з латыскіх мастакоў з уласнай тэорыяй.

Наступныя дзесяцілецьці давалі латыскаму мастацтву новыя і новыя таленавітыя сілы, але ўсё-ж апошнія не ўтварылі таго ці іншага акрэсленага мастацкага кірунку. Толькі пасля вайны вызначыліся—група незалежных і група Рыскіх мастакоў.

Самымі выдатнымі сярод незалежнікаў лічацца: Мэснэкс, Брэнцэнс і Бійнэ. Па сутнасці незалежныя амаль-што рэалісты, але часамі пад моцным уплывам экспрэсыўнізму і інш. так званых левых кірункаў, так што яны выглядаюць і ня зусім незалежнымі. Колькасна гэта самая большая група.

Другою буйнаю ўплывоваю групаю зьяўляецца група Рыскіх мастакоў, якая раней звалася „Зялёнай кветкай“. У ёй аб'яднаны амаль усе маладыя мастакі. Ня глядзячы на некаторае сваяцтва гэтай групы з Парыскімі модэрністамі, кубістамі, экспрэсыўністамі і інш., у ёй бяспрэчна больш арыгінальнага, чым у першай. Сярод членаў гэтай групы цяжка вызначыць лепшых: усе яны бяспрэчна таленавітыя. Усё-ж больш выдатнымі лічацца: Гросвальп, Казак, Сута, Лепін, Вітберг, Скулма, Залкан, Дзэніс і інш. Выдатнай рэччу зьяўляецца карціна „Бежанцы“ Казака, які зьяўляецца самым левым, але і амаль што самым арыгінальным. Мэльтэрс і Дзэніс далі вельмі ўдалыя скульптуры, Вітберг—дасканалы графік, але вельмі шмат чаго ў ім ад рускага графіка вядомага Чэхоніна, Удэрс—утварае тэорыю сілы ў мастацтве і даў багатую сэрью рысункаў на тэму „сіла“ і з поўным правам ёй можна-б было даць назву „праца“. Гэты арыгінальны мастак шмат чаго абяцае ў будучыне. Этнографічным арнаментыстым застаецца Мадэрнэкс і выдатным выяўнікам нацыянальных латыскіх рысаў лічыцца Цыруль.

Наогул-жа можна сказаць, што ў латыскім мастацтве можна знайсці ўсе вядомыя мастацкія кірункі і ўсіх вядомых мастакоў і яшчэ пакуль што вельмі мала таго сваеасаблівага спецыяльна латыскага, што кожная нацыя мае ўнесці ад сябе ў скарбніцу агульнай культуры. Сучасны стан латыскага мастацтва даволі моцны і можа абяцаць гэта ў будучыне.

Новыя мастацкія сілы падрыхтоўваюцца ў сваёй уласнай вышэйшай школе—латыскай акадэміі мастацтваў у Рызе.

Найлепшыя каштоўнасці сучаснага латыскага мастацтва згуртаваны ў Рыскім Нацыянальным Музеі.

2. Эстонскае мастацтва

Эстонскае мастацтва таксама, як і латыскае, пачалося ў XIX стагоддзі. У асноўным яно падзяляецца на так званае прыбальтыцкае і ўласна эстонскае. Прыбальтыцкае мастацтва Эстоніі толькі тэрыторыяльна належыць да Эстоніі, выконвалася мастакамі нямецкага паходжання і нацыянальных эстонскіх метаімкненняў не выяўляла. Эстонскае мастацтва ў працівагу паказанаму характэрызуецца якраз адваротнымі данымі.

Самым вядомым мастаком сярэдзіны XIX веку—эпохі пачатку эстонскага мастацтва зьяўляецца Ёган Кёлер (1826—1899 г.), які даў узоры патрэту, гістарычнага маляўніцтва і інш. Мастацкую адукацыю ён атрымаў у Пецярбурзе, Парыжы і Італіі. Быў придворным маляўнічым пры Аляксандры II і III і настаўнікам дачкі цара. Выдатнейшы эстонскі патрыёта свайго часу, Кёлер скарыстоўваў сваё палажэнне пры двары і тры разы наладзіў прыём эстонскіх сялянскіх дэлегацый да цара са скаргамі на сваіх нямецкіх памешчыкаў. Кёлер падтрымліваў нацыянальны друк, арганізаваў эстонскую колёнію бягуноў ад памешчыкаў і г. д. Наогул гэты сын дробнага арандатара вельмі спачуваў цяжкаму стану сялян пад удзіскам баронаў. За патрэт Гарчакова ён атрымаў годнасьць профэсара, а за карціну „Укрыжаваньне“—годнасьць акадэміка.

Сучасьнік Кёлера, Оскар Гофман, які атрымаў асьвету ў Дусельдорфе і працаваў у Пецярбурзе, першы даў дасканалыя ўзоры эстонскага жанру і краявіду. Другі сучасьнік таго-ж Кёлера, К. Л. Майбах (1833—1886) працаваў у Швайцарыі, і, апрача трох краявідаў так званага эстонскага Сьвятога возера, прынёс эстонскаму мастацтву непаўторныя швайцарскія мотывы.

Далейшымі тварцамі эстонскага мастацтва зьяўляюцца Аўгуст Вайнцэнберг (1837—1922) і Аманд Адамсон (1855). Першы з іх атрымаў спэцыяльную адукацыю ў Нямецчыне і Італіі, другі—Пецярбурзе і Парыжы. А. Вайнцэнберг таму

зьяўляецца насьялоўцам Кановы і Торвальдсэна, хоць і з моцным ухілам у рэалізм. Зьместам яго прац зьяўляецца эстонская міталёгія, тэмы Шэкспіра і біблейскія, а таксама патрэтныя бюсты. А. Адамсон, акадэмік-рэалісты, вядомы ў б. Расіі сваймі помнікамі, даў надзвычайна дасканалыя драўляныя групы на эстонскія нацыянальныя і міталёгічныя тэмы, а таксама шэраг падобных мармуровых прац, ня чураючыся патрэту.

Наступная пара эстонскага мастацтва прадстаўлена П. Раўдам (1865 г.), К. Раўдам (1865 г.) і А. Ляйпманам (1866). К. Раўд атрымаў адукацыю ў Пецярбурзе і інш. мясцох, другія два—у Нямеччыне, у Дусельдорфскай акадэміі. П. Раўд— партрэтны акадэмічнай школы, Кр. Раўд—даў распрацоўку тэм эстонскай міталёгіі і народнага жыцця, а Ляйпман— зьяўляецца партрэтным і пераважна пастэлістым, але ўжо з моцным ухілам у імпрэсыёнізм.

З 1906 г. да 1916 г. эстонская культура, у тым ліку і мастацтва, вызначаецца бурнай дзейнасьцю младаэстаў. Мэтаю іх зьяўляецца адыход ад старых традыцый да новых пачаткаў маладой эўропэйскай культуры ў Эстонскай. Адсюль вынік і пачатак новых кірункаў у эстонскім мастацтве: імпрэсыёнізму, постімпрэсыёнізму, насьялоўцаў Гогэна і г. д. Галоўнымі мастацкімі дзеячамі гэтага часу лічацца: М. Трыік (1884 г.), К. Мэгі (1878—1925 г.), П. Бурман (1888 г.), Я. Коорт (1883 г.) і інш. Усе яны атрымалі спецыяльную адукацыю ў Парыжы і інш. мастацкіх асяродках Заходняй Эўропы. Самы выдатны з іх бяспрэчна Трыік, пераважна партрэтны з удалым псыхолёгічным аналізам натуры. Ён уласна і лічыцца заснаваўцам эстонскага псыхолёгічнага партрэту. Мае нахіл да экспрэсыёнізму. Самае арыгінальнае, самае суб'ектыўнае ў яго творчасьці—гэта графічныя працы, маючыя шмат агульнага з працамі Гайі. Ад іх вее нейкім жудасным настроем і моцнасьцю. Трыік мае буйны уплыў на сваіх сучасьнікаў.

Мэгі—пэйзажысты, таксама з моцным ухілам у экспрэсыёнізм. Выдатны майстар фарбаў і сваеасаблівага колёрыту. Апошнім ён у значнай меры ўплывае на іншых мастакоў.

Бурман—маляваў пераважна краявод і жывёлаў, чысты імпрэсыёністы, насьялоўца Манэ і інш.

Побач з памянёнай групай мастакоў неабходна ўспомніць: Р. Німана (1881 г.), А. Янсэна (1881 г.) і Я. Коорта (1883 г.).

Першы з іх выдатны дэкоратар і пэйзажысты, наслядоўца манеры „Мір іскусства“. За свае працы меў замежную камандыроўку. Янсэн атрымаў асьвету таксама ў Пецярбурзе. Піша жанравыя карціны эстонскага народнага жыцця і краявід. Па стылю—імпрэсыёністы з некаторым ухілам у экспрэсыёнiзм і дэкарацыйнасць. Я. Коорт вучыўся ў Парыжу і стаіць бліжэй за ўсё да французскага скульптара Майоле. У сваіх мармуровых творах імкнецца перадаць пачуццё матар'ялу, дэкарацыйнасць і моц. Свае фігуры, бюсты і патрэты выстаўляў амаль ва ўсіх салёнах Парыжу і інш. мясцох.

З вялікага ліку найноўшых таленавітых эстонскіх мастакоў выгодна вылучаюцца: Адо Вабэ (1892), Арэн Пээт (1889), Ян Вахтра (1883), А. Старкопф (1889) і Э. Війральт. Гэта—самыя выдатныя прадстаўнікі новых плыняў у сучасным эстонскім мастацтве. Вабэ вучыўся ў Мюнхене ў Кандзінскага, у Італіі ў часы росквіту футурызму, г. зн. у 1911—1912 г. і ў Маскве ў групе Кульбіна. Адсюль выцякае моцная школа, высокая культура, якая адчуваецца ў яго футурыстычных творах. Арэн вучыўся ў школе Шцігліца ў Пецярбурзе, але ў яго мастацтве адчуваецца значны нямецкі ўплыў. Вахтра—заснаваў групу кубістых і зьяўляецца яе актыўным правадыром. Скульптар Старкопф вядомы сваімі творамі і ў іншых краінах, атрымаў адукацыю ў Нямецчыне ў Фр. Мэнцнэра і ў першы кругабег свае працы быў экспрэсыёнiстым з пэўным уплывам настаўніка. Зараз у яго творчасці наглядаецца пэўнае імкненне да рэалізму, але дэкарацыйнасць у іх з рухам, дынамікаю ў аснове амаль-што павялічылася. Війральт зьяўляецца ўжо вучнем прыватнай эстонскай вышэйшай мастацкай школы „Паляс“. Ён мастацкі валадае амаль што ўсімі графічнымі тэхнікамі: офортам, літаграфіяй, дрэварытам і г. д. Уславіўся як ілюстратар. У гэтым годзе выстаўляўся ў Парыжы, дзе і прадаў усе свае творы.

Зараз эстонскія мастакі аб'яднаны ў саюзы. Саюз эстонскіх мастакоў (Eesti Kunstiikkude Züt), заснаваны ў 1922 годзе, складаецца пераважна з акадэмістых, апрача ганаровага члена А. Адамсона, выдатных сіл не мае і актыўнае ролі ў эстонскім мастацкім жыцці не адыгрывае. Цэнтральны саюз эстонскіх мастакоў (Eesti Kunstiikkude Reskuhind, ЕКККУ), заснаваны ў 1921 годзе, яднае ўсе кірункі, апрача крайніх правых і край-

ніх левых. Быў заснаваны як профэсіянальны саюз, а пасья распаўся і зараз існуе як мастацкае аб'яднаньне. У ім ёсьць і старыя і моладзь. Саюз гэты вельмі актыўны, штогод ладзіць выстаўкі і карыстаецца аўторытэтам. Саюз мастакоў Pallas, заснаваны ў 1817 годзе младаэстамі: Вабэ, Трыйкама, Мэгі, Старкопфам і інш. і лічыцца левым. Уласна гэта самае культурнае і самае актыўнае аб'яднаньне. У 1919 годзе яно заснавала прыватную вышэйшую мастацкую школу, а зараз выдае свае альманахі. Урэшце, чацьверты саюз мастакоў (Eesti Kunstnikkude Rühva) складаецца з групы каля 10 чал. кубістых і конструктывістых; апрача 2-3 чал. выдатных сіл ня мае і асаблівымі сымпатыямі не карыстаецца.

Новыя мастацкія сілы падрыхтоўваюцца ў 2 вышэйшых мастацкіх школах: памянёнай таварыства Pallas у Тарту і ўрадовай вышэйшай мастацкай школе ў Таліне. Апошняя—застарэлая і аўторытэту ня мае. Школа Pallas дала 5-6 высока таленавітых мастакоў.

Штогодна ў Эстоніі выходзіць добра выданы мастацкі альманах; вышла ўжо 2. Выдаюцца монографіі.

Мастацкія каштоўнасьці сконцэнтраваны ў Талінскім і Тартаўскім музэях.

Эстонія мае і сваіх выдатных дасьледчыкаў мастацтва.

Наогул-жа і тут, як у Латвіі, а можа ў большай меры, адчуваецца шмат вядомага, хоць і высокакультурнага і таленавітага, і малавата ўласна эстонскага, таго, што маем права чакаць ад кожнага народу.

3. Літоўскае мастацтва

Літоўскае мастацтва больш вядома па-за межамі Літвы, чым эстонскае і латыскае. Гэтаму ў значнай меры спрыяла сваеасаблівасьць яго з самых даўных часоў, пачынаючы хоцьбы з так званых літоўскіх крыжоў, народных тканін, архітэктуры і інш. У часы нацыянальнага прыгнечаньня літоўскі народ, як і беларускі, даў вялікі лік мастакоў суседнім і інш. мастацтвам, асабліва польскаму. Так, выдатны скульптар Вэлёнскі, вядомы гістарычным маляўніцтвам Альхімовіч, славу ты Матэйка і інш.—ліцьвіны.

Самастойнае літоўскае мастацтва пачалося даволі позна. Гэтым пачаткам лічаць першую літоўскую мастацкую выстаўку

ў 1907 годзе ў Вільні. На ёй было выстаўлена 25 мастакоў: Чурлёніс, Жмудзінавічас, Калпокас, Стаброўскі, Рымша і інш. Сваеасаблівасьцю свае творчасьці яны адразу зьвярнулі на сябе ўвагу і далі права гаварыць аб існаваньні літоўскага мастацтва. Да гэтага факту, зразумела, аднесьліся парознаму. Нельга толькі ня ўспомніць, што польскі друк пачаў ярае цькаваньне мастакоў і здзек над выстаўкай у першыя-ж дні яе існаваньня, па зусім зразумелых політычных прычынах. Беларусы, латышы, чэхі і інш. віталі ліцьвіноў з культурным посьпехам. Нават расійскі друк у вогуле аднёсся спагадна.

Ня глядзячы на тое, што выстаўленьня на першай выстаўцы мастакі мелі самую розную спэцыяльную адукацыю: рускую, французскую, нямецкую і г. д., ня глядзячы на тое, што яны былі і рэалістымі, і імпрэсыёністымі і інш., на гэтай першай выстаўцы выявілася штось сваеасаблівае Чурлёнісаўскае, як у зьмесьце, так і ў форме, што і ляжыць у аснове ўсяго літоўскага мастацтва. Па ў пэўнай меры містычнаму зьместу, па мяккаму, цёпламу колёрыту і інш. якасьцях лёгка пазнаць любові твор, патрэт, краявід, жанр, графіку, скульптуру і інш. мастака-ліцьвіна.

Зараз у літоўскім мастацтве пераважае імпрэсыёністычная манера, хоць ёсьць прадстаўнікі і інш. плыняў, нават рэалізму і супрэматызму. Пэўных мастацкіх школ усё-ж літоўскае мастацтва яшчэ не стварыла.

Усе літоўскія мастакі яшчэ ў 1907 годзе аб'ядналіся ў Літоўскае Мастацкае Таварыства, якое раней было ў Вільні, а пасьля вайны перанесена ў Коўну. Штогод Таварыства ладзіла выстаўкі, а з сёлетняга году мае салён, дзе круглы год адбываюцца розныя выстаўкі.

Маладзь падрыхтоўваецца ў вышэйшай мастацкай школе ў Коўні, а мастацкія каштоўнасьці згуртаваны ў галерэі імя Чурлёніса ў той-жа Коўні.

Такім чынам, можна констатаваць, што літоўскае мастацтва, пазьней заснаваўшыся, раней знашло свае нацыянальныя асновы.

* * *

З усяго вышэйказанага само відаць, што мастацтва нашых блізкіх і недалёкіх суседзяў: Латвіі, Літвы і Эстоніі яшчэ існуе ва ўчарашнім. Сёняшнія задачы выяўленьня кляса-

вае вайны, арганізацыі сьвядомасьці мас і іх волі да перамогі, утварэньня новага стылю нацыянальнага па форме і пролетарскага па сутнасьці і г. д., мастацтва памянёных краін яшчэ толькі выпадкова абмацвае. Так стаіць справа, напр., з адным латыскім мастаком, які тэмы працы заклікаў не як такія, а для выяўленьня сілы, моцы, што лепш за ўсё бясспрэчна відаць у працы. У пэўнай меры гэта тлумачыцца тым, што мастацтва там яшчэ знаходзіцца ў руках буржуазіі і сапраўдныя выхадцы з рабочых і сялян, дзякуючы соцыяльнаму ўціску, яшчэ не змаглі апанаваць спэцыяльнай мастацкай адукацыяй і пачаць выяўляць свае мэтаімкненьні.

Кніганіс

Эстонская літаратура Pallas.
Almanach estnischer Dichtung und Kunst. Pallas-verlag Tartu 1927. 221×142 мм. 120 ст. 16 малюнкаў.

Эстонскае мастацкае аб'яднаньне „Паляс“ выдае штогадовыя літаратурна-мастацкія зборнікі, узорам якіх і зьяўляецца даны альманах. У ім, апрача прадмовы, зьмешчана 23 рэчы, з якіх 18 поэзій, 2 апавяданьні, 1 п'еса і 2 артыкулы, прычым гэта праца толькі 8 аўтараў. Прадстаўлены, зразумела, толькі найбольш выдатныя, па думцы эстонскай крытыкі ці самаго „Паляса“, дзеячы літаратуры: поэты—Суйц, Віснапу, Але і Сэмпэр, драматург Таса і прозаікі—Тугляс і Галіт. Пукіц даў нататкі аб мастацтве, а сам Віснапу—артыкул аб новай эстонскай літаратуры. Паколькі мастацкія творы альманаху не прадстаўляюць у даным выпадку чагось новага спецыяльна эстонскага і імпонуюць, так кажучы, артыкул аб новай літаратуры, пастолькі, дзякуючы браку месца, рацыянальнай за ўсё азнаёміцца з гэтым артыкулам. З яго ўжо будзе відаць і некаторая характарыстыка літаратурна-мастацкіх твораў выданьня. З тае-ж прычыны, што няма месца для полемікі, ды такая наўрад ці была-б карысна

пры малым знаёмстве нашых чытачоў з эстонскай літаратурай, мы інфармацыйныя даныя артыкулу, а таксама *нашы ўласныя весткі* пра эстонскую літаратуру пададзім зразу ў нашым асьвятленьні бяз усякіх спрэчак.

Эстонская вусная народная творчасць вельмі багатая. Зборны яе лічацца найбагатшымі ў Эўропе. Зараз эстонцы прыступілі да сапраўды навуковага выданьня свайго фольклёру. Першая кніжка з адной песьняй вышла, другая друкуецца. Гэта самае вельмі вялікае значэньне, бо літаратура звычайна грунтуецца на народнай творчасці. Зразумела, што звычайныя выданьні апошняй, падобныя нашым, былі і раней.

Пачатак эстонскай літаратуры адносяць да XVII стагоддзя. У 1632 годзе вышла першая кніжка на эстонскай мове. Літаратурныя творы гэтага часу носяць амаль выключна моралістычны характар. З боку ўласна літаратурнага ні гэта ні наступнае стагоддзьце з сваймі эстафіламі ня далі чаго-небудзь асабліва выдатнага.

XIX стагоддзьце, як і ў шмат якіх іншых народаў, пачынае ў эстонцаў нацыянальна-культурнае адраджэньне. Ф. Крэўцвальд у 60-70 г.г. уклаў эпос пад назваю „Калевіч“, які ўлас-

на і лічаць пачаткам адраджэнчай літаратуры. Даны поэта разам з іншымі даў таксама і шмат узораў патрыятычнай лірыкі. Апошнія пад вострым паглядом найноўшых дасьледчыкаў часта выяўляюцца як пераклады з нямецкай мовы, але бяспрэчна ёсьць шмат і орыгінальнага. Самым буйным талентам гэтага часу зьяўляецца Лідзія Койдуля.

Пэтэрсан, Янсэн, Фэльман і інш. псэўда-клясыкі і романтикі падрыхтавалі глебу для рэалізму ў эстонскай літаратуры, галоўным прадстаўніком яго, у эпоху яго росквіту, а ўласна ў 90 г.г., лічыўся Эдуард Вільдэ, які радзіўся ў 1865 годзе і зараз жыве на дзяржаўныя сродкі. Ён даў удалы гістарычны роман, у якім на моцы рэалізму абражэньня, быць можа нісхаця, зьяўляецца соцыяльны элемент. На рубяжы сталяецца стаяў другі рэалісты, але з моцным нахілам да нэаромантыкі, Юган Лійв.

Пасьля 1905 году ў эстонскай літаратуры выступілі младаэстонцы: Суйц, Тугляс, Ліндэ, Тамсарэ і інш. з лэзунгам эўропэізацыі. Застаючыся эстонцамі, яны хацелі стаць эўропэйцамі. Былі яны пераважна эстэтамі, унеслі формы сымболізму, далі клясычны верш і г. д., але ўсё-ж пэўная частка іх знаходзілася пад уплывам Бальманта, Блока і інш. Зараз былыя младаэстонцы—пануючая група ў літаратуры, ім належыць катэдра ва унівэрсытэце, часопіс; у іх руках саюз пісьменьнікаў, на іх баку так званая эстонскае грамадзкае зданьне і г. д. Палітычна яны лічаць сябе лібэраламі.

У 1917 годзе заснавалася новая літаратурная група „Сіўру“. Фактычна яна зьяўляецца сваеасаблівым водгукам футурызму, які прышоў у Эстонию праз б. Расію. Цалкам-жа—гэта пазыцыя заняпадаючай, гнілой буржуазіі і прадстаўлена пераважна былымі соцыялістамі, якія здрадзілі сваім ідэалам. Формальна Віснапу яе пад Ігара Севераніна, Сэмпэр—ісаісты, Барбарыс—конструктывісты, знаходзіцца пад моцным уплывам Малкоўскага і нямецкага экспрэсыёнizmu. Гэта група, паколькі яна сама прышла да буржуазіі, прызнана ёю і некаторыя члены яе, як Ундэр, Мар'я, аўтар „Сіняга парусу“, увайшлі ў курс сярэдняй школы.

Організацыя зусім маладых поэтаў і пісьменьнікаў, заснаваная ў 1920 годзе, складаецца з адзінак і свайго агульнага твару ня мае. Сучаснаю грамадзкасьцю яшчэ ня прызнана. Члены яе мастацкі слабаватыя, але соцыяльна сымпатычныя. Апяваюць горад. Агульнай ідэалёгічнай пляцформы ня маюць, як і ўсе эстонскія пісьменьнікі наогул; яны выключныя хутаране ў літаратуры і жыцьці. У формальным стасунку яны яшчэ топчуцца ў эпасе нацыянальнага адраджэньня і частка даволі шовіністычная.

Побач з гэтай групай існуе некалькі маладых адзіночак акадэмічнага характару, як Адамс, Сійр, Шуц, Юрна і інш. Яны на пляцформе пролетарскай улады, але не пролетарскай культуры. Гэта формула неяк укладываецца ў іх розуме, які, праўду сказаць, у іх не адсутнічае

Распрацоўваюць яны тэмы высокай культуры, інтэлізізму, чалавеку як такога, філэзофскага пэсымізму і г. д. Рэвалюцыйныя ў форме. Ёсць моцныя тэорэтыкі, як Адамс, які напісаў „Гісторыю Эстонскай рыфмы“. Гэта ўласна ён увёў у эстонскую літаратуру недакладную рыфму; з 1637 да 1927 году існавала толькі дакладная рыфма, яму-ж належаць такія для Эстоніі формальна новыя творы: „Больш святла“, і „Пацалунак у сьнег“. Лічаць сябе сацыяльна-опозыцыйнай групай і, зразумела, яшчэ ня прызнаны. Трэба адзначыць, што ніякіх цвёрдых падстаў іхня опозыцыя сучаснаму буржуазнаму ладу Эстоніі ня мае і вельмі магчыма, што яны, як толькі атрымаюць правы і дабрабыт іншых—пяройдучь у іх лягер, як гэта зрабілі сіўраўцы. З рабочым рухам яны ня звязаны і ня маюць адпаведнай групы рабочых пісьменьнікаў, як гэта ёсць у Латвіі.

Эстонскія пісьменьнікі аб'яднаны ў саюз, які налічвае каля 30 членаў, выдае свой часопіс і мае супсыды ад дзяржавы, ня глядзячы на тое, што офіцыяльна лічыцца сацыялістычным. Урад іх падтрымлівае шчодро, бо лічыць, што выгадней мець рэвалюцыянэраў на пэнсіі, чым рэвалюцыянэраў як такіх. І эстонскія пісьменьнікі зьяўляюцца такімі рэвалюцыянэрамі з эвангельлем у кішэні. Частка іх атрымлівае пэнсію, частка жалаваньне (так і заведца), а трэцьця частка—субсыды. Нават гэтага і разьмеру пайку—

вайна пісьменьнікаў і вечныя інтрыгі.

Выдатным крытыкам лічыцца вышэйпамянёны пісьменьнік Тугляс, але дасьледваньне гісторыі эстонскай літаратуры і тэорыі яе зьяўляецца даволі слабым месцам эстонскай навукі.

Даны альманах, як відаць з расказанага, зьяўляецца органам былых младаэстаў і цалкам буржуазным са сваймі „Царкоўнымі званамі“ Суйца, „Дзяўчынай у купальні“ Віснапу „Вабанкам“ Сэмпэра, „Чалавечай ценьню“ Тугляса, „Гадавынскімі сьвіньнямі“ Таса і інш. Усё-ж ён дае меншыя ўзоры буржуазнай эстонскай літаратуры, з якімі варта пазнаёміцца. Праўда, альманах выданы на нямецкай, а ня эстонскай мове, і ад гэтага сьвежасьць арыгіналаў трохі страчана.

З надворнага боку выданьне зусім дасканалое: формат, вокладка, папера, ілюстрацыі і інш. якасьці кнігі не прымушаюць жадаць нічога лепшага.

М. І. Вольмар.

Сьвітаныне. № 1(2). Літаратурны зборнік Віцебскай філіі „Маладняка“ пад рэдакцыяй кіраўніка філіі Я. І. Мазуркевіча. Выданьне Віцебскай філіі „Маладняка“ да дзесяцігодняга юбілею вялікай Кастрычнікавай рэвалюцыі. Віцебск 1927 году. 175×255 мм. XII+96 ст. Вокладка мастака А. Пузынкевіча ў ліку 1500 экз.

Віцебская філія „Маладняка“ заснавалася толькі ў 1924 годзе і доўга вяла ўпартую працу зьбіраньня і ўдасканалваньня беларускіх літаратурных сіл Ві-

цебшчыны. Два гады гэта літаратурная арганізацыя існавала, так кажучы, без літаратуры. Але затое летась быў выпушчаны першы зборнік яе „Пачатак“, які па зместу і разьмеру быў значна лепшым за зборнікі іншых філій, а з формальна-мастацкага боку бадай ня ўступаў ім. Былі паказаны карысныя вынікі вучобы. Зараз мы маем другі зборнік філіі „Сьвітаныне“.

Тое, што ў Віцебскай філіі працуюць людзі цалкам новыя ў літаратуры, пазбаўляе зборнік і філію нават ад спрэчак аб зьмесьце творчасьці. Апошняя ў іх цалкам адбівае сучаснасьць і часткова часы змаганьня за Кастрычнікавую рэвалюцыю. Іншага ў іх за плячамі няма. Кожны з іх „капля ў моры, у пролетарскай дзяржаве“ (Ю. Базыленка), член колектыву і таму „магутны сьпеў наш (іх. М. К.) галасісты пачуе захад і ўсход, бо мы сягоньня ўрачыста сьвяткуем працы дзесяць год“. Віцебскія поэты і пісьменьнікі

члены сёняшняга жыцьця; яны то за навукаю, то за працай па будаўніцтву і, быць можа, таму іх творы і мова яшчэ ня зусім дасканальныя з боку формы, як гэта некалі было ў Цёткі, калі ў часе працы ў 1905 г. ня было часу на дакладную шліфоўку твораў, зьмест якіх часамі рабіў непатрэбнай залізанасьць формы.

Сем поэтаў зьмясьцілі ў зборніку свае вершы, пяць пісьменьнікаў — прозу і адна — п'есе. Апрача таго, ёсьць тры крытычных артыкулы. У прозе і п'есе, як і ў вершах — цалкам, на дзіва нормальна радаснае, кіпучае сучаснае жыцьцё. Найлепшымі творамі гэтага разьдзелу зьяўляюцца творы Цікавага і Васілеўскай.

Віцебская філія ўдала разгарнула сваю працу. Дапамога АВК дае магчымасьць выдаваць яе вынікі на карысьць працоўных Віцебшчыны. Выданыя філіі павінны ўвайсьці ў склад бібліотэк як школьных, так хатчыхальных і клюбаў. М. К.

Х р о н і к а

У БССР

* М. Зарэцкі вядзе перамовы з Дзяржвыдавецтвам аб выданьні асобнаю кніжкаю свайго роману „Сьцежкі-дарожкі“.

* Выходзяць і вышлі з друку ў выданьні ЦБ „Маладняка“: Лынькоў — зборнік апавяданьняў, Ал. Дудар — зборнік апавяданьняў „Марсэльеза“, В. Маракоў — „На залатым пакосе“, Гародня — „На крэсах“.

* Выйшаў з друку № 1 часопісі „Беларускае літаратурна-мастацкае камуны“ — „Росквіт“.

* У гэтым м-цы выйдзе з друку № 6 часопісу „Узвышша“.

* Р. Мурашка напісаў аповесьць „У іхным доме“, якая пачне друкавацца з 1928 г. ў часопісі „Маладняк“. Ён-жа піша вялікі роман „Сын“, які ахапляе сабою эпоху 1903—1908 г., з рабочага і сялянскага жыцьця.

* В. Каваль напісаў аповесьць „Палын“, якую здае для надрукаваньня часопісі „Польмя“.

* С. Фамін падрыхтаваў да друку цэлы шэраг цікавых пародый на вершы і прозу нашых беларускіх поэтаў і пісьменьнікаў. Літстаронка (беларуская) газэты „Гудок“ запрасіла яго супрацоўніцаць — на д с л а ц ь свае вершы.

На Украіне

* За першую палову гэтага году выдадзена ўсімі выдавец-

твамі 2.287 назваў кніг з агульным тыражом — 9.715.000 экз. Лік кніг, выдадзеных на украінскай мове пераважае 50 проц. усяе кніжнае прадукцыі, у той час, як да рэвалюцыі 90 проц. усіх кніг выдавалася ў расійскай і толькі 3 проц. на украінскай.

* Харкаўскі мясцком пісьменьнікаў выпрацаваў стаўкі мінімальнае выплаты па мастацкіх творах. Згодна з гэтым тарыфам мінімум ганарару за прозу вызначаны ў 100 р. за аркуш (40.000 др. зн.), калі твор друкуецца ў часопісі, і 125 р., калі выдаецца асобным зборнікам. Мінімум ганарару за вершы складае 40 кап. ад радка ў часопісі і 50 к. у асобным выд.

* Літаратурнае аб'яднаньне маладых поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“ праводзіць вялікую выхаваўчую працу ў організацыі. Штотыдня ў гуртках вывучаюцца і абгаварваюцца пытаньні тэорыі і гісторыі літаратуры. „Маладняк“ мае свае аддзяленьні ў Харкаве і Кіеве.

Р С Ф С Р

* 21 лістапада ў Маскве адбылося адчыненьне фэдэрацыі савецкіх пісьменьнікаў.

* Дзяржвыдавецтвам выдаецца новая часопісь „Вестник иностранной литературы“. Часопісь будзе зьяўляцца органам між-

народнай асоцыяцыі пісьменьнікаў.

* На 15-20 сьнежня ў Маскве намечаны дыспут розных літаратурных групавак, якія прадастаўляюцца рознымі часопісамі, як: „Красная Новь“, „Новый Мир“, „На літаратурном посту“, „Звезда“, „Печать і рэволюцыя“, „Вестник иностранной литературы“. Дыспут прызначаны выяўленьню значэньня літаратурнае плыні.

* Дзяржвыдавецтва перамаўляецца з сваякамі Л. Талстога наконт акадэмічнага выданьня поўнага збору яго твораў. У гэтае выданьне ўвойдуць некаторыя яшчэ нідзе недрукаваныя творы.

* У хуткім часе выходзяць з друку кнігі наступных аўтараў: А. Безыменскага „Дом“—аповесьць і апавяданьні, А.В. Луначарскі—„История Западной литературы“, Луначарскі і Лебедзеў-Палянскі—„Очерки по истории русской критики“, Тарасаў-Радзіонаў — „Тяжелые шаги“, К. Гамсуна—„Бродяга“, Ф. Дэлла—„Холостой отец“, Даўдысталя—„Прекрасное не удавшееся путешествие вокруг света“, Т. Манна—„Избранные новеллы“, Кальніцкага — „Пловучий курорт“, Серафімовіча—„Мстители“ і „Полосатый Зверь“ і Цэпліса—„Восстание топора“.

* Дзяржвыдавецтвам распачата выданьне клясыкаў. Усяго маецца быць выдадзена 270 назваў. Для ажыццяўленьня гэтага пляну складзена спецыяльная камісія з асоб: проф. Гросмана, Піксанава і Фрычэ.

* Выдавецтва „Молодая Гвардия“ падрыхтоўвае выданьне

дзіцячае энцыклёпэды, якая разлічана на падлетка школьнага ўзросту ад 12 да 15 год.

* Да 100-ае гадавіны нараджэньня Л. Талстога дзяржвыдавецтвам будзе выдадзена танная бібліятэчка твораў Талстога, куды ўвойдзе і артыкул Ул. Ё. Леніна аб вялікім пісьменьніку.

* К стагодзьдзю з дня нараджэньня вядомага публіцыстага і крытыка Чарнышэўскага Ю. М. Сьцяклоў падрыхтоўвае вялікую працу. Апошняя грунтуецца на багатых архіўных матар'ялах. Уся праца складзе 2 тамы, каля 80 друк. аркушаў.

* Вышаў з друку 7 том „Большой Советской Энциклопедии“. У томе 27 географічных карт і іншага.

* 17 верасня на поўдні Францыі сканаў вядомы народны артысты Саюзу А. Ё. Южын.

Колькі ўсяго выдаецтваў у Саюзе?

* У нас маецца ўсяго 1200 выдаецтваў. Галоўную масу прадукцыі (80%) выдаюць толькі 200 выд. Астатнія працуюць слаба, прычынаю чаго зьяўляецца цяжкае матар'яльнае становішча.

Штогаду дзяржава выдае на іх падтрыманьне блізка 20 мільёнаў рубл. субсыды.

* Вучэбна-мэтадалёгічная к-сія „ВАПП-а“ ў выдавецтве „Московск. раб“ выдае бібліятэчку для літаратурнае самаадукацыі. Бібліятэчка абымае асноўныя пытаньні паэтыкі і соцыолёгіі літаратуры. У яе ўвойдуць наступныя кніжкі: „Мастацтва і яго сацыяльная роля“, „Асоба мастака і кляса“, „Форма і зьмест“,

„Вобразы ў мастацкім твору“, „Літаратурныя жанры“, „Тыпы ў мастацкім твору“, „Аснова верша-складання“, „Чаму патрэбна вучыцца ў клясыкаў“, „Спрэчкі аб пролетарскай літаратуры і культуры“, „Разьвіцьцё і зьмена школ у асьвятленьні соцыолёгіі“, „Кароткі нарыс гісторыі пролетлітаратуры“, „Асноўныя віткі ў гісторыі расійскае літаратуры“.

Бібліотэчка зьявіцца добрым падручнікам для пісьменьніка, поэты і крытыка, асабліва для літгуртоў і літстудый.

* Штотыднёва збіраецца на свае сходы і працуе рэгулярна літгурток „Утро“, які ўзьнік па ініцыятыве проф. Фатава ў 1924 г. ў Маскве. Сваёй мэтай гурток ставіць аб'яднаньне пісьменьнікаў пролетарскіх і папутчыкаў для таварыскае крытыкі і кіраўніцтва літаратурным маладняком згодна рэзолюцыі ЦК УсеКП(б) аб політыцы партыі ў галіне мастацкае літаратуры. Імкнучыся выпрацаваць дасканалы пролетарскі сьветапагляд, імкнучыся „пераводзіць папутчыкаў на камуністычныя рэйкі“, гурток адносіцца да іх вельмі ўдумчыва. Гурток ажыцьцяўляе на практыцы таварыскае яднаньне пролетарскіх пісьменьнікаў і папутчыкаў — „спэцыялістых літаратурнае тэхнікі“.

За межамі

Хто атрымаў Нобелеўскую прэмію на літаратуры?

* Калі падыходзіў час, увесь Заходня-Эўропэйскі друк пачаў выстаўляць кандыдатаў на атрыманьне прэміі. Першым называлі М. Горкага, потым яшчэ

Бласка-Ібаньеса, Анры Бэргсона, Томаса Манна і Уэльса. Але зусім неспадзявана, на здзіўленьне ўсіх, Нобелеўская прэмія прысуджана была другараднай італьянскай пісьменьніцы Марылі Дэледа (?!).

Англія

Кніжка бяз друкарскіх памылак

* У гэтым годзе вялікае ангельскае выдавецтва паспрабавала выдаць кніжку без памылак, друкарскіх і граматычных. Былі высунуты для справы найлепшыя наборшчыкі, тры корэктары правілі кніжку. Пасля таго яе праглядзеў лепшы знаўца мовы. Нарэшце, 15 корэктароў з розных выдавецтваў (ім было абяцана за кожную знойдзеную памылку па 10 ф. стэрл.) яшчэ пераглядалі і не знайшлі ніякае памылкі. Кніга была надрукована і выпушчана ў продаж як кніга без памылак. Але... У першым разьдзеле кніжкі чытачы знайшлі дзеве памылкі.

Нямеччына

Анталёгія славянскіх песень

* Бібліографічны інстытут у Ліпску выдаў у нямецкім перакладзе „Фокслідэр дэр Славен“, анталёгію народных славянскіх песень.

Італія

* Фашысцкі саюз журналістых пастанавіў на тым, каб дапушчаць на працу толькі тых беспрацоўных журналістых, якія пісьмова сьцьвярджаюць сваю згоду з фашыстамі.

* *Новы закон аб выданьні твораў.* Новы пакт да закону пра „ахову духоўнае маемасьці“,

які выдаў урад Мусаліні, увайшоў у моцу. Гэты пакт гаворыць, што калі выдавец, які набыў твор, у працягу трох год яго ня выдаў, дык ён утрачвае права на гэты твор.

* Прыкметна ажыўленьне дзейнасьці кампозытараў. У гэтым годзе ідуць новыя оперы: Вінчэска Гусьліні „Самарытанкі з Ля-Скала“, Вікторыю Гюі „Фата Мілерба“, Паскалэ Ротэльлі „Карсарэска“, Ф. Калонна „Батрычэ Чэнчы“ і „Мартырыю“.

* Па распараджэньню Мусаліні за кошт дзяржавы выдаецца поўны збор твораў Габрыэля д'Аннунцыо. Усяго выйдзе 80 тамоў у трох выпусках. Цана кожнага тома першага выпуску будзе 150 лір, другога—450 лір і трэцяга—самага раскошнага—8.000 лір кожны том.

Дарагавата будзе каштаваць Італіі Габрыэль д'Аннунцыо.

Францыя

* У Парыжу неўзабаве выходзяць у французскай мове ўспаміны „бацькі“ Махно. Успаміны ці зусім уласнажыцьцёпіс і летапіс пагромнай дзейнасьці

Махно мае расьцягнуцца аж на некалькі тамоў.

Амэрыка

* Уптон Сінклер піша новы роман „Бастон“, галоўнымі героямі якога будуць зьяўляцца Сако і Ванцэці. Судовы процэс над Сако і Ванцэці будзе гваздом роману.

* Памёр адзін з вядомых пісьменьнікаў Паўночнай Амэрыкі Олівер Кэрвуд. Яго романы—вядомыя ў нас—„Каза“ і „Дзяўчына на скале“.

Турэчына

* З мэтай не дапусьціць на кніжны рынак парнографічнае літаратуры з'арганізаван спецыяльны цензурны камітэт.

* Судом прыцягнута да адказнасьці пісьменьніца Суад Ханум за тое, што ў сваёй апошняй аповесьці вуснамі краіны прапагандуе супроць рэлігіі: „рэлігія—опіум для народа“. Турэцкі суд бачыць у гэтых словах абразу рэлігійных пачуцьцяў.

Артыкул крымінальнага кодэксу па гэткай справе карае ад 2 да 6 м-цаў зняволеньня.

З Ъ М Е С Т

	Стар.
С. Хурсік.—Зьмітрок (<i>апавяданьне</i>)	3
Аркадзь Моркаўка.—Вецер з дарогі зьмятае (<i>верш</i>)	14
" " —Стукні ў дзьверы (<i>верш</i>)	15
Р. Мурашка.—Прыгранічны манастыр	16
Уладзімер Хадыка.—Снапок аўса (<i>верш</i>)	37
" " —* * * (Не гавары апошнім словам) (<i>верш</i>)	38
Паўлюк Трус.—Дзікі сьмех (<i>верш у прозе</i>)	39
Юр. Лявонны.—* * * (Ходзіць вецер пакінутым садам) (<i>верш</i>)	47
П. Галавач.—Кнак (<i>апавяданьне</i>)	48
Віленсталь Нюры.—Абарванае каханьне (<i>верш</i>)	62
Наля Маркава.—* * * (Восеньню мігаюць вочы) (<i>верш</i>)	63
Барыс Мікуліч.—Адыйшло.. Адкацілася	64
С. Шушкевіч.—Паўстаньне вершаў (<i>верш</i>)	67
А. Вечар.—* * * (Іграйце трывогу на трубах вятры...)	70
Андрэй Шаўрук.—Песьня аратага (<i>верш</i>)	71
Мік. Аляхновіч.—На шляхох беларускай пролетарскай літаратуры	73
Д. М. Васілеўскі.—Пад аховай роднай песьні	86
М. І. Каспяровіч.—Мастацтва Латвіі, Эстоніі, Літвы.	98
Кніганіс	106
Хроніка	110